

KUTATÁSI JELENTÉSEK

87

Kovács Katalin

**MUNKAPIAC,
MUNKAKÖRÜLMÉNYEK
ÉS EGÉSZSÉG**

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZETÉNEK
KUTATÁSI JELENTÉSEI

87.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET

Igazgató:
Spéder Zsolt

Olvasószerkesztő:
Kardulesz Ferencné

Technikai szerkesztő:
Várnainé Anek Ágnes

KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
Budapest
Buday László u. 1–3.
1024

nki@demografia.hu

ISSN 0236-736-X
ISBN 978-963-235-277-0

A tanulmány elkészítését az OFA 7341/34 sz. programja támogatta.

Munkapiac, munkakörülmények és egészség

Kovács Katalin

Budapest, 2009/3

Tartalom

Bevezetés	7
Kutatási előzmények	9
Adatok és módszerek	19
A tanulmány alapját képező empirikus adatfelvétel	19
<i>Az egészségi állapot</i>	20
<i>A munkakörülmények</i>	22
<i>A munkakörülmények kapcsolata az egészségi állapottal</i>	27
Munkapiac, egészség és munkakörülmények: az empirikus elemzés eredményei	31
Munkaerő-piaci pozíció, egészség és munkakörülmények.....	31
A munkaerő-piaci pozíció	31
Munkaerő-piaci pozíció és egészség	34
Munkaerő-piaci pozíció és munkakörülmények	41
A munkakörülmények és az egészségi állapot.....	44
Gazdasági ágazatok, egészség és munkakörülmények	51
Munkavállalók az egyes gazdasági ágazatokban és egészségi állapotuk	51
A munkavégzéssel összefüggésbe hozott egészségkárosodások és panaszok.....	62
Egészségkárosító munkakörülmények az egyes gazdasági ágazatokban	65
A munkakörülmények és az egészségi állapot kapcsolata.....	73
Munkakörök, munkafeltételek és egészségi állapot	79
Egészségi állapot a különböző munkakörökben	80
Munkakörülmények és munkakörök.....	87
Az egészségi állapot és a munkakörülmények az egyes munkakörökben	94
Összefoglalás és konklúziók	103
Irodalom	105
Melléklet	107

Bevezetés

A kötetben ismertetett eredmények Intézetünk egy közelmúltban zárult kutatási programjának eredményeit tartalmazza, amely a munka szerepét vizsgálta az egészség alakulásában. A kutatás célja részletesebben a munkakörülmények, a munka széles értelemben vett jellemzői, valamint a munkakörülményekkel kapcsolatba hozható egészség-károsodások egymáshoz való viszonyának feltárása volt. Az általános képen túl be kívántuk mutatni azt is, hogy a munkavégzés egyes feltételei között milyen fokú a kedvezőtlen munkakörülmények elterjedtsége, de ezen túl a munka, a munkavégzés és az egészség közötti kapcsolat számos más aspektusát is vizsgáltuk, olyanokat, amelyeknek alakulásában a munkakörülményeknek szerepe lehet.

Írásunk egy 2003-ban lezajlott adatfelvétel eredményeit mutatja be, így a 21. század első éveinek magyarországi viszonyait jellemzi. Az adatbázis a feldolgozás időpontjához képest idősen tűnhet. Az adatbázisunk kora ugyanakkor azzal az előnnyel járt, hogy a gazdasági válságot megelőző időszakból származó adatokkal dolgozhattunk, tehát a munka világának – sokak reménye szerint – a 20. és 21. század fordulójának általános, mindennapi állapotáról nyertünk információkat.

Magyarországon az egészségi állapottal foglalkozó kutatások száma csekély, ezen belül az egészségi állapot munkával kapcsolatos aspektusairól tudomásunk szerint egyáltalán nem készült az utóbbi 20 évben átfogó kérdőíves adatfelvétel, bár a közeljövőben zajló egészségfelmérés kiterjed majd a munkakörülmények témakörére is. A fejlett országokban, valamint jónéhány nemzetközi szervezetben azonban megélnékült a kérdés iránti érdeklődés az utóbbi évtizedben. Ezt az érdeklődést elsősorban a munka világában zajló nagymértékű átalakulások motiválják, amelyek Magyarországon is végbementek. Ezekre a jelentős változásokra a hazai kutatási közeg mindeddig nem reflektált, így kutatásunk lényegében előzmények nélkül zajlott.

Ebben a kötetben a kutatás legátfogóbb eredményeit foglaltuk össze, míg egyéb, már elkészült elemzéseink, amelyek egyes, más országokban már feltárt összefüggések magyarországi adatokon való tesztelésére vonatkoznak, illetve az életmód, különösképpen pedig az alkoholfogyasztás egészségi állapotra gyakorolt hatását tárgyalják, reményeink szerint a jövőben más helyeken kapnak majd nyilvánosságot.

A szerző szeretné köszönetét kifejezni a feldolgozásban részt vevő más kutatóknak, elsősorban Melegh Attilának és Boros Juliannának. Köszönettel tartozom még Gárdos Évának is, aki a kézirat alapos recenzenseként számos buktató elkerülésében és hiba kijavításában segítségemre volt.

Kutatási előzmények

Míg két évtizeddel ezelőtt a társadalmi egyenlőtlenségek és az egészségi állapot közötti kapcsolatok kutatásában még érvelni kellett amellett, hogy a munkanélküliség, illetve tágabban, a nem-foglalkoztatottság beillesztendő a társadalmi egyenlőtlenségek dimenziói közé (Arber 1996), addig a 21. század első évtizedében az egészségzociológia egyik jelentős ágává vált az az irány, amely a munka bizonytalansága, sérülékeny volta és az egészségi állapot közötti kapcsolattal foglalkozik.

Átalakult a nemzetközi szervezetek munkával kapcsolatos kiadványainak tematikája is. Míg 1995-ben a WHO munkával kapcsolatos teendőit még a tradicionális foglalkozásügy keretein belül fogalmazta meg (WHO 1995), addig 2007-ben már a munka világának egészét, a ezen belül a foglalkoztatás bizonytalanságát meghatározó makro-politikai jellemzőket és társadalmi strukturális tényezőket is górcső alá veszi (WHO 2007). Hasonló változás figyelhető meg az ILO stratégiai célkitűzéseinek alakulásában is.

A kutatási tematika változása a munka világában zajló nagyléptékű – és a fejlett országok szempontjából drámainak is nevezhető – átalakulásra adott reakció. A legtöbb kutató a nyolcvanas évek végére teszi azoknak a folyamatoknak a kezdetét, amelyek a fejlett országokban gyökeresen megváltoztatták a második világháborút követően kialakult foglalkoztatási formákat, feltételeket és végső soron a munka világának egészét, és jelentősen átalakították a munkavállalás kondícióit az úgynevezett fejlődő országokban is. Általános egyetértés mutatkozik a tekintetben, hogy strukturális szinten a tőke és a munka közötti erőviszonyok az előbbiek javára történt eltolódásáról van szó (Castells 2005, Menéndez 2007), bár vannak, akik arra figyelmeztetnek, hogy történeti perspektívában szemlélve ezt a folyamatot inkább visszarendeződésnek tekinthetjük (Qinland et al. 2001).

A legtöbb szerző egyetért abban, hogy a folyamat egyik leglényegesebb eleme a termelő vállalatok értékorientációinak átalakulása: az olyan „tradicionális” értékek helyett, mint jó minőségű termékek előállításával megalapozott presztízs és ezen keresztül a vállalat piaci helyzetének hosszú távú stabilizálódása, vagy a helyi közösségbe való beágyazottság (például a munkahelyek biztosításán keresztül), esetleg a családtagok alkalmazásának fontossága, a rövid távú profitmaximalizálás céljai kerültek előtérbe. Ideológiai szinten ezt a folyamatot a neoliberalizmus térhódításaként szokták emlegetni, bár az egészségzociológiai kutatásokban más, szintén lényeges jellemzőkre utaló megnevezések, mint például „kommercializálódás” (Pailhé 2005) is felbukkannak.

Castells szerint mindez több, egyszerre zajló folyamat eredménye, amelyben mind a technológiai, mind pedig a vállalati szervezeti struktúrabeli változásoknak szerepe van. Szaporodik azon technológiák aránya, amely nem igényli a stabil, hosszú időn keresztül képzett munkaerőt: a gyors technológiai váltásoknak köszönhetően a „betanítás” rövid idő alatt megtörténhet. A vállalatok méretének növekedésével a gazdálkodó szervezetek immár nem kö-

tódnak egyetlen közösséghez sem. A telephelyeikkel azonos helyen élő közösségekhez való kötődésük lazábbá válik, a tradicionálisan kialakult „felelősségi” viszonyok szétfoszlanak. Castells figyelmeztet arra, hogy a fenti változásokat nem csupán a vállalatok, hanem a munkaerőpiac szerkezetében bekövetkezett és az ahhoz kapcsolódó szervezeti problémák is inspirálták. A fejlettebb országokban a munkaerőpiac két aspektusa érdemel különös figyelmet: az egyik a nők tömeges megjelenése a munkaerőpiacon, a másik pedig az újabb és újabb sérülékeny helyzetű, bevándorló kisebbségek belépése. A munkavállalókat képviselő szakszervezetek – ragaszkodván korábbi, elsősorban a helyben dolgozó férfi munkaerő védelmére kiépített attitűdjeikhez – nem tudtak válaszolni ezekre a kihívásokra, amellyel maguk is hozzájárultak a munkavállalói pozíciók gyengüléséhez.

Az egyre magasabb hozzáadott értéket képviselő termékeket gyártó vállalatok rövid távú eredményességét elsősorban a munkához kapcsolódó kiadások szabják meg, ezért ezeknek a költségeknek a leszorítására törekednek. Ezt több csatornán keresztül is megpróbálják elérni, amelyek közül számunkra két, egymástól korántsem független stratégia érdemel megkülönböztetett figyelmet. Elsőként a munkaköltségek leszorításának az a stratégiája, amely azt szolgálja, hogy a vállalati megrendelések változásához kapcsolódó kockázatokat áthárítsák a munkavállalókra. Ez a jól ismert eszköz a minimál- és egyéb szokásos korlátokat figyelembe véve tudja csökkenteni a munkabért, hiszen azt csak akkor fizetik, amikor a munkavállaló termelő munkát végez. Ez a munkavállalás nyugati világban kialakult feltételeinek lényeges lazítását igényli, azaz a munkaadók egyre nagyobb mértékben szeretnek rövid idejű, részmunkaidős, alkalmi, alvállalkozói stb. szerződéseket kötni, illetve szerződés nélkül alkalmazni munkavállalókat. Ezt a jelenséget többféle névvel is illetik: a „rugalmas munkavállalás” terjedése illetve a „bizonytalan”, „sérülékeny” munkahelyek gyarapodása általában ugyanazt a folyamatot írja le (Castells 1995), bár a „rugalmasság” általában pozitív, míg a többi negatív konnotációkkal társul. A fejlett jóléti és az állam-szocialista országokban a második világháborút követően kialakult, standardizálódott foglalkoztatási viszonyokhoz képest az újfajta viszonyok nem-standardnak tekinthetők.¹ A „nem-standard” foglalkoztatási viszonyok kategorizációja országonként eltérő. Nincs konszenzus a tekintetben például, hogy az önfoglalkoztatás a nem-standard viszonyok közé sorolható-e. Szintén változó a részmunkaidős foglalkoztatás megítélése. A nem-standard foglalkoztatás különféle típusai között, akármilyen gondossággal is konstruálják meg a kategóriarendszert, mindig is jelenetős átfedések jelentkeznek. A WHO lent részletezett kategóriarendszerében például az alkalmi munkások a „sérülékeny” csoportba

---

¹ A WHO a foglalkoztatási viszonyok („employment relations”) következő kategorizációját alkalmazta: munkanélküliség („unemployment”), bizonytalan (sérülékeny) foglalkoztatás (precarious employment), informális foglalkoztatás (informal employment), gyermekmunka (child labour), rabszolgaság, adórszolgaság (slavery, bonded labour), megfelelő foglalkoztatás (fair employment). Az utóbbi lényegében lefedi az ILO által kidolgozott „decent work” kategóriáját. Az egyes kategóriák jellemzőit a függelékben közöljük.

kerültek, egyúttal azonban tartozhatnak az informális szektorba is. A tendenciák azonban, a nem kikristályosodott kategóriarendszer ellenére, egyértelműen kirajzolódnak.

A nem-standard foglalkoztatás keretei között a legtöbben a szegény, fejlődő országokban dolgoznak, ahol a munkaviszonyok döntő többsége ilyen természetű. Ezt szem előtt tartva, de az iparosodott országokban tapasztalható trendekre koncentrálnak, a kilencvenes évek során az ilyen típusú foglalkoztatási viszonyok aránya egyértelműen növekedett (Bielenski 1999).

A legutóbbi bővítés előtti Európai Unióban (EU15) 1992 és 2000 között például az alkalmi munkavállalók arányáról tudjuk, hogy dinamikusan növekedett. Különösen jellemzőnek tűnik ez a 30 év alattiak körében. Az EU15-ön belül a „non-standard” foglalkoztatás magasabb szintje tapasztalható a később csatlakozott országokban, a spanyol nők körében például az ezredforduló környékén ez az arány elérte a 30%-ot (Franko – Winquist 2002). Kanadában a nem-standard foglalkoztatás aránya a korai kilencvenes években növekedett dinamikusan, majd úgy tűnik, stabilizálódott: 2002-ben a nők 41%-a, a férfiaknak pedig 34%-a dolgozott ilyen szerződéses feltételek között (Cranford et al. 2003). Az Egyesült Államokban ugyanebben az időben ugyanezek az arányok 31 százalékot tettek ki a női, és 23 százalékot a férfi munkavállalók körében (Menéndez et al. 2007). Dél-Koreában 1996 és 2002 között a nem-standard munka aránya 43%-ról 52%-ra növekedett, és különösen magas volt a nők körében (Song 2002 idézi: Kim et al. 2006).

A nem-standard munka ilyen nagy arányú elterjedtsége önmagában is indokoltá tenné annak a kérésnek a feltételét, hogy milyen hatással van az ilyen típusú foglalkoztatás az egészségi állapotra. A foglalkoztatás formái és az egészség között azonban strukturális okokból is szoros kapcsolat áll fenn, amely kialakulásában a munkafeltételeknek is jelentős szerepe van.

Ennek megértéséhez a munkához kapcsolódó költségek leszorításának másik lehetséges és elterjedt, ugyanakkor tradicionális stratégiáját kell szemügyre vennünk, azaz a munka okozta egészségkárosodásokkal kapcsolatos költségek elkerülésének stratégiáját. Ez abban áll, hogy a legkockázatosabb, legrosszabb körülmények között végzett munkák végzésének szerződéses feltételei legyenek a lehető legkevésbé formalizálva, csökkentve a kompenzáció iránt felmerülő esetleges igényeket. A foglalkoztatási feltételek, a munkakörülmények valamint az egészség kérdései így szervesen összekapcsolódnak. A probléma, illetve a munkaadók effajta törekvései történelmi perspektívában nem számítanak igazán újnak.² A nem-standard foglalkoztatási formák terjedésének időszakában jogosan tehető fel az a kérdés, hogy milyen munkakörülmények között dolgoznak a nem-standard foglalkoztatási formákban munkát vállalók, és mennyiben hordoznak magukban munkakörülményeik különösen magas egészségi kockázatokot. A munkapiac ilyesfajta szegmentációja tehát nem csupán az egészségpszichológia, hanem a munka világának szempontjából is nagy jelentőségű.

---

² A kis, eldugott üzemekben foglalkoztatott vagy otthonukban foglalatostudó „bedolgozók” helyzete már a 19. század közegészségügyi reformereinek is szembe ötlötték: az ilyen körülmények között dolgozó, elsősorban textilipari és fémipari munkások sérülési és halálozási rátáit jóval magasabbnak találták, mint az ugyanazon iparágakban, de átlátható és ellenőrizhető nagyüzemi körülmények között dolgozó munkásokét (Quinlan et al. 2001). A példák ebből az időszakból még hosszan sorolhatóak lennének.

Az utóbbi évtizedben a munkakörülmények, a foglalkoztatási forma és az egészség kapcsolatára vonatkozó empirikus ismeretanyag egyre gyarapodott, és a kapcsolatok teoretikus keretbe való helyezése is megkezdődött, bár e téren még korai lenne kikristályosodott megközelítésről beszélni. Az empirikus tanulmányokból karakteres trendek rajzolódnak ki, ugyanakkor az országok közötti variációk is elég jelentősek. Kevés kivételtől eltekintve, az eredmények konzisztensek: „nem-standard” viszonyok között a munkafeltételek kedvezőtlenebbek azoknál, mint amiket a „standard” viszonyok között tapasztalhatunk illetve „nem standard” foglalkoztatás esetén a dolgozók egészségi állapota is rosszabb. A három tényező egymáshoz való viszonyára vonatkozó elméleti megközelítéseket azután mutatjuk majd be, hogy a munkafeltételek alakulására, a munkafeltételek egészségi állapotra vonatkozó hatásaira, illetve a foglalkoztatási forma és az egészségi állapot közötti kapcsolatra vonatkozó eredményeket áttekintettük.

A munkafeltételek alakulását Európában hosszú ideje monitorozzák. A nemzetközi összehasonlító vizsgálatok és az egyes országokban tapasztalható trendek lényegében egyformák: a tradicionálisan egészségkárosítóként ismert, régóta rutinszerűen vizsgált, fizikai jellegű munkafeltételek, mint például a túlzott fizikai erőfeszítés, a zaj, a por, a hőmérsékleti ingadozásoknak, huzatnak, rezgésnek, rázkódásnak való kitettség szempontjából változatlanul tapasztalható – az ilyen szempontból kedvezőtlen munkahelyek aránya az európai országokban stagnálni látszik az utóbbi évtizedekben (Parent–Thirion 2007), és hasonló képet mutatnak azok az országok, amelyek részletes vizsgálat tárgyává tették az országon belüli munkakörülmények alakulását (Pailhé 2005). A vizsgálatok egybehangozóak viszont a tekintetben is, hogy a kilencvenes évek során és a 2000-es évek első felében növekedett a munka intenzitása, illetve általában véve nőttek a dolgozókkal szemben támasztott követelmények.

A konkrét munkakörülmény-dimenziókat illetően a „sérülékeny” foglalkoztatás jellemzőire nézve az európai munkakörülmények vizsgálata a kilencvenes évek végén szolgáltatott elsőként adatokat, amelyek világossá tették, hogy az ilyen alkalmazási viszonyokban dolgozók a munkakörülmények számos dimenzióját tekintve hátrányos helyzetben vannak: nagyobb arányban dolgoznak fárasztó és fájdalmat okozó pozíciókban és erős zajban, gyakrabban végeznek ismétlődő kéz- és karmozdulatokat, valamint kevesebb szabadságuk van munkájuk megszakítására (Letourneux 1998).

A régóta vizsgált, fizikai természetű munkakörülmények egészségkárosító hatása jól ismert, a munka-intenzitással és a követelményekkel kapcsolatos munkakörülmények egészségre vonatkozó hatása viszont kevésbé az. A fokozódó, de legalábbis fokozódóként érzékelt elvárások hatása – a munka természetétől függően – lehet fizikai természetű is, a pszichológiai természetűek azonban minden munkakörben jelentkeznek. Ennek következményeit feltétlenül érzékelnünk kell a pszichés egészség vonatkozásában, de valószínű, hogy az általános egészségértékelés területén is. Az elvárások okozta pszichológiai feszültség mérése ugyanakkor korábbi, más kérdéseket megcélzó kutatási instrumentumok között is megjelent (Karasek–Theorell 1990), így számos későbbi kutatás is használta a „pszicho-szociális követelményekre” vonatkozó változókat külön-

féle, a mentális egészség körébe tartozó jelenségek, elsősorban a szorongás és a depresszió kialakulásával kapcsolatban. A talált kapcsolatok erősek voltak, és az összefüggés ok-okozati jellegét ma már követéses vizsgálatok is bizonyítják (Plaisier et al. 2007).

A foglalkoztatási forma és az egészség kapcsolatára vonatkozóan ma a kérdés általában a „nem-standard” munkaviszonyok egészségre gyakorolt hatásainak vizsgálatára koncentrálódik. A „nem-standard” kategória azonban viszonylag újkeletű, ezért a megalapozott kutatási eredmények többsége különféle, ma együttesen „nem-standard”-nak nevezett munka-szerződésekből állók és a munkaerőpiacról kiszorult egyes csoportjainak vizsgálata során született.

A legrégebben vizsgált probléma a munkanélküliség. A munkanélküliség és egészségi állapot közötti átviteli mechanizmusokra vonatkozóan többféle hipotézis is született, s mindet sikerült valamilyen szinten empirikus adatok segítségével is alátámasztani. Az „ökonómiai deprivációs” modellben azok az átviteli mechanizmusok állnak a középpontban, amelyek a munka elvesztését követően általában kialakuló rosszabb jövedelmi helyzetből következnek (Janlert 1991). A „stressz-teória” a munkanélküliség kapcsán a jövőbeli munkával, munkaszerzéssel kapcsolatos bizonytalanságra, és ennek egészségromboló hatására helyezi a hangsúlyt (Kagan–Lévi 1975). A „társas támogatottság” elmélete a munkanélküliség okozta növekvő izoláció hatásaira, a munkahelyi személyes kapcsolatok elvesztésének fontosságára hívja fel a figyelmet (Roberts et al. 1997). A „kontroll” modell középpontjában az a – munkanélkülivé válás hatására kialakuló – hiányérzet áll, ami az élet egészségének kontroll alatt való tartásának képességére vonatkozik (Karasek–Theorell 1990). Végül a „látens funkciókra” vonatkozó modell azt hangsúlyozza, hogy a munka elsősorban ugyan a megélhetés forrása, de ezen felül számos más funkciót is betölt a modern társadalmakban. Strukturálja az időt, és lehetővé teszi másokkal közös tapasztalatok megszerzését, megosztását, emberi kapcsolatok kialakulását.

Az alkalmi munkások egészségi állapotát az állandó alkalmazottakéhoz viszonyítva több országban is rosszabbnak találták (Kivimäki et al. 2003), és körükben a munkájukkal elégedetlenek aránya is kétszer olyan magas volt, mint az állandó alkalmazásban állók között (Beneach et al. 2004).

A munka bizonytalansága mind a fizikai, mind pedig a mentális egészséget negatív irányba befolyásolta (Ferrie et al. 1998), elsősorban az ún. minor pszichiátriai problémák (mint például enyhe fokú depresszió, szorongás) előfordulási gyakoriságát növelve (Dooley et al. 1987; Ferrie et al. 2002). A munkabizonytalansággal kapcsolatban vizsgálták a leépítések szerepét is. A leépítések során elbocsátott munkások között nem csupán az általános egészségértékelés mutatkozott rosszabbnak, de növekedett a mozgásszervi okokból való orvoshoz fordulások és a sérülések száma is (Vahtera et al. 1997), amely arra figyelmeztet, hogy az egészség „fizikai” és „pszichológiai” dimenziói valószínűleg nem automatikusan hanem komplex hatásmechanizmusokon keresztül kapcsolódnak a munkakörülmények megfelelő dimenzióihoz.

A legújabb kutatások fókuszában a nem standard foglalkozási formákkal és a munkanélküliséggel kapcsolatban is elsősorban az ún. differenciált hatások állnak. Az egyik, e tárgykörben

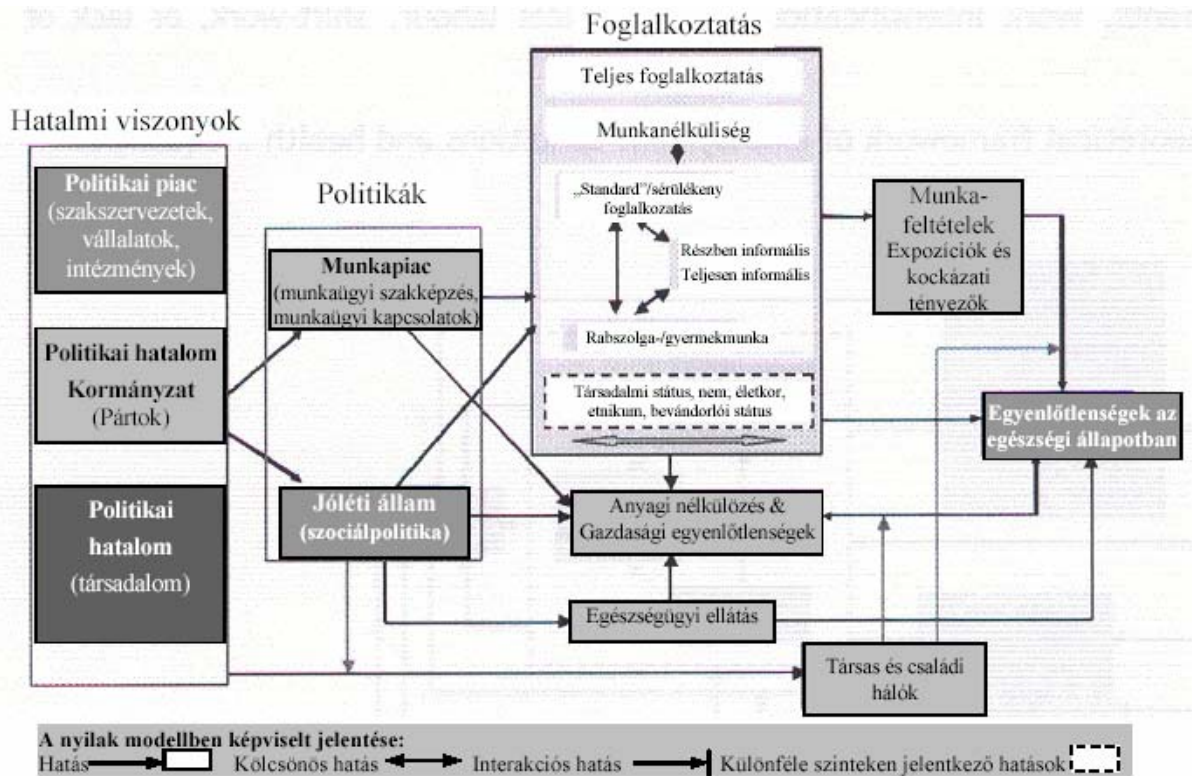
megjelent legfrissebb tanulmány például a munkanélküliség mentális egészségre gyakorolt hatását vizsgálta. Az eredmények szerint a munkanélküliek között a pszichés egészség lényegesen rosszabbnak bizonyult a fehérgalléros foglalkozású nők között és kirívóan rossznak a kékgalléros foglalkozású férfiak körében a foglalkoztatottakhoz viszonyítva, míg a szellemi foglalkozású férfiak és a fizikai foglalkozású nők mentális egészségét a munkanélküliség ténye nem befolyásolta (Artazcoz et al. 2004).

A „flexibilis” foglalkoztatás pszichés egészségre gyakorolt befolyását vizsgálva a kutatók ugyancsak differenciált hatást találtak: a negatív következményei csak a nők és a fizikai dolgozó férfiak között jelentkeztek, de a hatás nagysága függött a munka-egyezség típusától is (Artazcoz et al. 2004).

Összességében megállapítható, hogy a nem-standard foglalkoztatás hatásai a foglalkozás és a munka számos más jellemzőjének kontextusában különbözőképpen jelennek meg. Általánosan elfogadott az úgynevezett „gendered approach” alkalmazása, azaz a férfi és a női munkavállalók körében tapasztalható hatások szétválasztott, ugyanakkor összehasonlító vizsgálta. Ezzel a megközelítéssel saját elemzésünkben mi is élni fogunk, ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ennek a szempontnak az érvényesítése elsősorban azért fontos, mert a „férfi” és a „női” munkák jelentősen különböznek mind jellegükben, mind az egészségkárosító munkakörülmények természetében. Általános érvényű megállapítás a fejlett országokra vonatkozóan, hogy a „férfi” munkahelyek több fizikai jellegű rizikóval járnak együtt, míg a „női” munkák több pszicho-szociális kockázatot involváltnak (Hemström 1999).

Végül érdemes megjegyezni, hogy bár jelenleg a tág értelemben vett foglalkoztatási forma, az ahhoz kapcsolódó munkakörülmények, illetve egészség-károsodások állnak a kutatások középpontjában, a jövőben ez a megközelítés feltehetően finomodik majd. Több kutató felhívta arra a figyelmet, hogy a részidős, sőt általában véve a rugalmas munkabeosztás kétarcú jelenség: többféle hátránnyal, de előnnyel is jár a munkavállalók szempontjából (Hadden et al. 2007). Mások arra figyelmeztetnek, hogy a nem-foglalkoztatottság és a foglalkoztatottság közötti határvonalak az egészség szempontjából nem élesek: a fiatal ausztrál munkavállalók között ’standard’ formában, de különösen rossz munkafeltételek között dolgozók egészségi állapota rosszabbnak bizonyult, mint a munkanélkülieké (Broom et al. 2006).

1. ábra. A munkakörülmények szerepe a makroszintű társadalmi egyenlőtlenségek és az egészségi állapot egyenlőtlenségeinek kapcsolatában (WHO 2007)

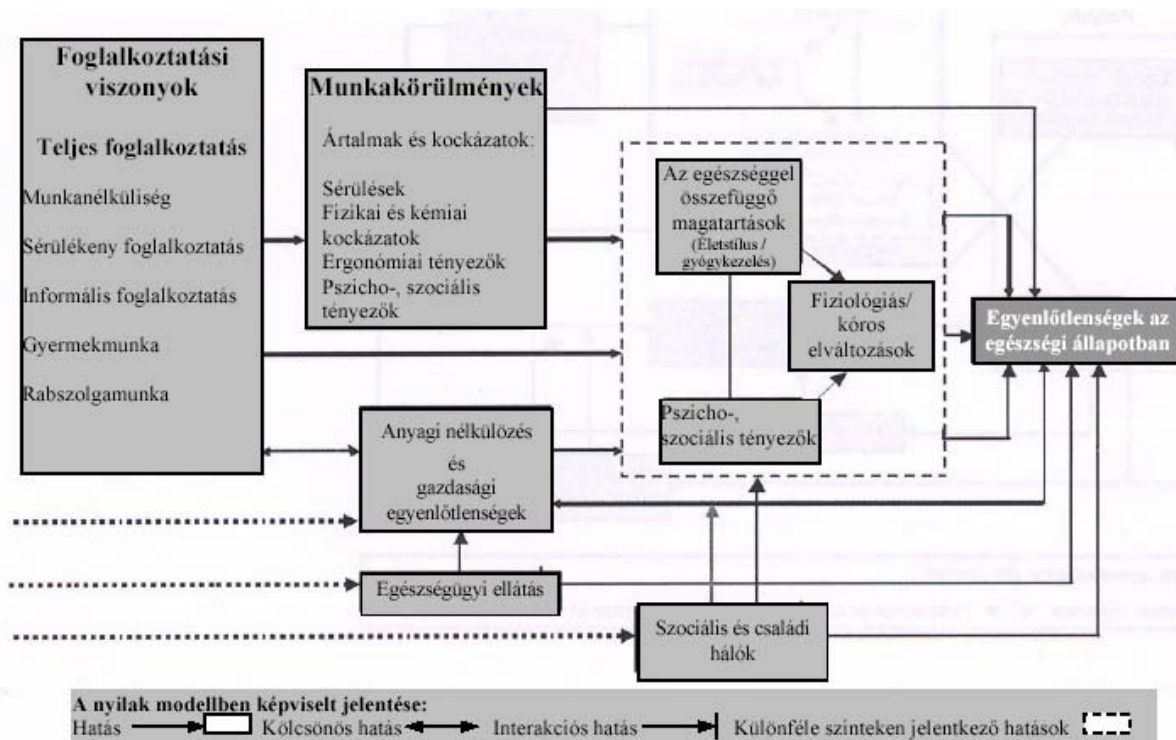

A foglalkoztatási forma, a munkakörülmények, valamint az egészség kapcsolatának általános – és nem csupán bizonyos munkakörülmény-dimenziókra vagy speciális foglalkoztatási formákra korlátozott – képét tudomásunk szerint eddig egyetlen munkacsoport próbálta koncepcionális keretbe foglalni. Az Egészségügyi Világszervezet a foglalkoztatás és egészség kapcsolatával foglalkozó munkacsoportja egy kétszintű modellt dolgozott ki e kapcsolat megragadására, amely különálló makro- és mikroszintű modellekként is értelmezhető (WHO 2007). A makroszintű modell a politikai viszonyok, ezen belül elsősorban a jóléti állam és a munka(erő) piac jellegzetességeinek a foglalkoztatási formákra, a munkafeltételekre és az egészségi állapotra gyakorolt hatásaival foglalkozik (1. ábra). A mikroszintű modell (2. ábra) a minket érdeklő három tényező közötti kölcsönhatásokat részletezi, egyéni és interperszonális tényezők bevonásával. Ez utóbbi modellben a következő hipotézist fogalmazzák meg e kapcsolatokra vonatkozóan: a foglalkoztatási viszonyoktól (formáktól) függenek a munkafeltételek, a munkafeltételek pedig – számos közvetítő és esetleg hatásmódosító faktoron keresztül, mint például életmód, a pszicho-szociális jellegzetességek és pszicho-patológiai változások – egyirányú (azaz determináló jellegű) hatást gyakorolnak az egészségi állapotra. A munkafeltételektől e modellben függetlenül kezelt gazdasági egyenlőtlenségek tényezőjét egyéb, a modellben nem részletezett hatások is alakítják. A gazdasági (jövedelmi) egyenlőtlenségek azonban kölcsönhatásban állnak a foglalkozási formákkal, az egészségi állapot alakulásához pedig a munkafeltételek mellett, önálló tényezőként – bár az imént felső-

rott közvetítő, hatásukat esetleg módosító tényezők keresztül – járulnak hozzá. Az egészségi állapot alakulását ezen felül csupán két jelentős tényező befolyásolja e modell szerint: az egészségügyi ellátás, illetve a társas támogatottság: ezek hozzájárulása az egészségi állapot alakulásához önálló, és nincs kapcsolatban a munka világával, bár a társas támogatottság módosíthatja a „közvetítő” tényezők hatását. Az egészségügyi rendszer szempontunkból nyilvánvalóan fontos aspektusai a hozzáférésben, illetve az ellátás minőségében megtestesülő egyenlőtlenségek, amelyek (e modell feltételezése szerint) gazdasági egyenlőtlenségekké is változhatnak („pufferelő kölcsönhatás”).

2. ábra. A munkakörülmények szerepe az egészségi állapotot alakító társadalmi egyenlőtlenségek között mikroszinten (WHO 2007)

*

Magyarországon 1989-et követően gyökeresen átalakult a munkaerőpiac. Korábbi, különösen szigorúan szabályozott állapota gyorsan felbomlott, és a korábbi szóhasználattal „nem-standardnak” nevezett foglalkoztatási formák sokasága jött létre. Hasonlóan fontos a munkaerőpiacról való részleges vagy teljes kilépés folyamata: az 1989-ben még csaknem 100%-os foglalkoztatottság csakhamar a munkaképes korú lakosság 60–70%-ára csökkent. Biztosan állítható, hogy ez utóbbi folyamatban jelentős szerepe volt az egészségi állapot szerinti szelekciónak (Tardos 1995), illetve az is ismert, hogy az egészségi állapot motiválta kilépés a munkaerőpiacról még a 2000-es évek elején is jelentős volt (Kovács 2006). Kevesebbet tudunk arról, hogy a különféle nem-standard foglalkoztatási formák és az egészségi állapot kap-

csolata hogyan alakult, és különösen ritkán vizsgált kérdés a munkafeltételek szerepe ebben a folyamatban.

Magyarországon a munka és az egészség kapcsolatának vizsgálata, csakúgy, mint korábban a nemzetközi szakirodalomban, elsősorban egyes, speciális helyzetű csoportok problémáira koncentrált, bár ilyen típusú kutatásokból is meglehetősen kevés zajlott. Most következő tanulmányukban arra teszünk kísérletet, hogy a jelenlegi trendeknek megfelelően a munka világát az onnan kiszorultak, kilépettek tekintve is átfogóan kezeljük az egészségi állapot szempontjából, valamint kísérletet teszünk arra, hogy megállapítsuk a (jelenlegi vagy múltbeli) munkafeltételek szerepét is az élénk táruzó kép kialakításában. A rendelkezésünkre álló adatok természete nem teszi lehetővé azt, hogy a foglalkozási formákat a legújabb megközelítéseknek megfelelően vizsgáljuk, és a sérülékeny foglalkoztatás kérdését állítsuk a középpontba. Visszanyúlunk ezért Sara Arber 1996-os megközelítéséhez, amelyben a „munkaerőpiaci helyzet” és egészségi állapot kapcsolatát elemzi, ugyanakkor napjaink főbb leglényegesebb kutatási kérdéseire is reflektálunk a „munkaerő-piaci pozíció” koncepciójának kismértékű finomításával, hasonlóan ahogyan Finnország vonatkozásában is ismert erre vonatkozó kísérlet (Virtanen et al. 2003) A foglalkoztatási formák (illetőleg az azokat közelítő munkaerő-piaci pozíciók), a munkakörülmények és az egészség kapcsolatát illetően a WHO fenti koncepciójának illeszkedését vizsgáljuk a magyarországi viszonyokra.

Adatok és módszerek

A tanulmány alapját képező empirikus adatfelvétel

Tanulmányunk célja, hogy leírjuk a munkaerőpiac egyes pozícióiban lévők, a különféle ágazatokban, illetve munkakörökben dolgozók egészségi állapotát, és ezen túl megpróbáljunk hipotéziseket megfogalmazni arra vonatkozóan, hogy hogyan alakítják (alakították) az egészségi állapotot a munkafeltételek.

A munkakörülmények és az egészségi állapot felmérésére egy, a fiatal felnőtt népesség alkohol- és drogfogyasztási szokásait vizsgáló felméréshez kapcsolt részkérdőívet használtunk. A kérdőív munkakörülményekre vonatkozó blokkja a kérdezettek gazdasági aktivitásának, jelenlegi és három múltbeli munkahelye jellemzőinek, valamint munkakörülményeinek részleteire vonatkozott. A munkakörülmények mérésével kapcsolatos módszertani problémákra a következő fejezetben térünk ki. A munkahelyek kapcsán a munkahely ágazatára, szektorára, méretére, illetve a kérdezett ott betöltött munkakörére vonatkozóan gyűjtöttünk információkat. Kiegészítésképpen néhány, a munkavállalásra, az egészségi állapotra, valamint a munkanélküliségre vonatkozó kérdés szerepelt még ebben a blokkban.

A kérdőív általános része szolgáltatotta a kérdezett iskolai végzettségére, jövedelmére, anyagi javakkal való ellátottságára vonatkozó információkat. A harmadik blokk különféle attitűdöket, valamint alkohol- és drogfogyasztási szokásokat monitorozott.³

A vizsgálat célpopulációja a 18–54 év közötti magyar állampolgárok sokasága volt. A kutatás e népesség régió, településméret és életkor szerint rétegzett reprezentatív mintáján készült. A mintavételi keretet a Központi Adatfeldolgozó, Nyilvántartó és Választási Hivatal aktuális (2003. január) adatbázisa képezte. A minta kiválasztása rétegzett véletlen mintavételi eljárással történt Budapesten egy, vidéken pedig két lépcsőben.

A vidéki alminta kiválasztásának első lépcsőjében regionális elhelyezkedés és településméret szerint először a mintába kerülő településeket választottuk ki, majd a második lépcsőben az egyes települések lakosságából életkor szerint rétegzett véletlen mintavételi eljárással a megkérdezendő személyeket. A fővárosi alminta esetében egylépcsős, korcsoport és kerületek szerint rétegzett egyszerű véletlen mintaválasztást alkalmaztunk. A kiválasztott főmintához – a fentiekben leírtakkal megegyező módon – kétszeres pótmintát választattunk.⁴

---

³ Módszertani kérdéseket tekintve ld. Elekes–Paksi, 2004.

⁴ A hazai kutatási tapasztalatok alapján az utóbbi években a jelen kutatás tárgyát képező témákhoz képest semlegesebb tematikájú kutatások is 200%-os pótmintát igényelnek.

1. táblázat. A megkérdezett személyek száma településméret és korcsoport szerint

Településméret	Korcsoport			Összesen
	18–34	35–44	54–54	
1000 fő alatt	101	45	53	199
1000–4999 fő	318	148	168	634
5 000–9 999 fő	125	59	71	255
10 000–49 999 fő	771	146	183	1100
50 000–149 999 fő	417	72	98	587
150 000 felett	218	40	38	296
Budapest	369	108	127	604
Összesen	2319	618	738	3675

A kutatás – a szükséges felül-reprezentációkkal együtt – bruttó 4012 főre terjedt ki. Az alap-kutatás célpopulációjával azonos – 18–54 éves – korosztály, település méret és régiók szerint rétegzett országos reprezentatív mintájába 2600 fő került kiválasztásra. Ez a minta – a korcsoportok, illetve budapesti és vidéken élő lakónépesség arányainak megfelelően – 227 fős (16,5%) 18–35 éves fővárosi almintát tartalmazott, amely, a kutatás egyéb céljainak megfelelően 400 fővel, azaz közel 180%-kal lett felülreprezentálva. Az arányos országos minta nagyvárosi almintája pedig 529 főre terjedt ki, amely 920 fővel egészült ki.

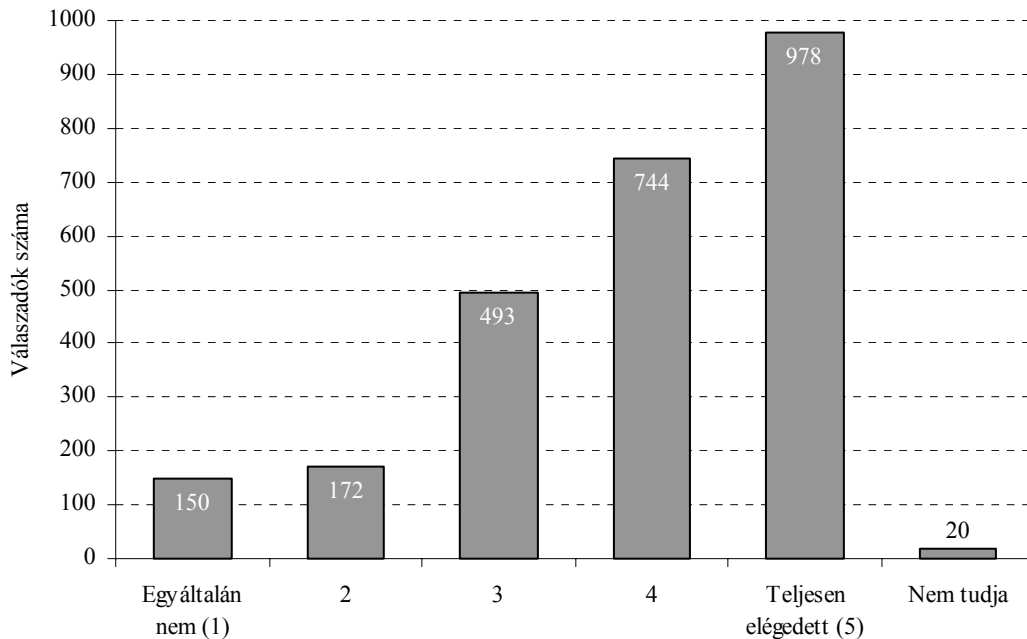
A teljes 4012 fős mintából összességében 3675 személyt sikerült megkérdezni, azaz – pótmintából való helyettesítések segítségével – a teljes mintában átlagosan 91,6%-os mintaelérést sikerült megvalósítani. Az adatok felvételére 2003. február 28. és április 18. között került sor.

A fővárosi, valamint a nagyvárosi fiatal-felnőtt minta felülreprezentáltságának ellensúlyozására, továbbá az alminták populációs arányainak reprezentációs kritériumok szerinti helyreállítására végeztünk mintákat, illetve az egyes almintákat korcsoport, régió és település méret szerint, illetve a budapesti fiatal-felnőtt mintát a nagyarányú kiesések okozta torzulások miatt, nemek szerint súlyoztuk. A súlyozott 18–54 éves országos minta 2557 esetet tartalmaz (Elekes–Paksi 2004).

Az egészségi állapot

Az egészségi állapotot kérdőívünkben elsősorban a szokásos „szubjektív egészség” változóján keresztül mérjük. A „Mennyire elégedett egészségi állapotával?” kérdésre a válaszadók egy ötfokozatú skálán válaszolhattak (1: teljes mértékben elégedetlen; ... 5: teljesen elégedett). Az értékelést a válaszadók döntő többsége elvégezte, a válaszhiányok aránya alacsonyabb, mint egy százalék. Tanulmányukban elsősorban a „nem kielégítő egészség” esélyeit elemezzük majd. Nem kielégítőnek tekintjük azt, amikor a fenti kérdésre 1 és 3 közötti értékeléseket kaptunk (a válaszadók összesen 19,4%-a).

3. ábra. Mennyire elégedett egészségi állapotával?

Kérdőívünkben az általános egészségi állapoton túl aziránt is érdeklődtünk, hogy milyen olyan egészségi panaszai voltak a megkérdezetteknek, amelyeket munkájuknak tulajdonítottak. A válaszadók aránya itt 85 százalék körüli – azok túlnyomó többsége, akik jelenleg dolgoznak, illetve akik a korábbiakban dolgoztak, megválaszolta a panaszokat tudakoló kérdéssorunkat.

A panaszok feltérképezése során teljességre törekedtünk, ezért 21 különféle „panaszlehetőséget” kínáltunk fel,⁵ illetve egyéb, az általunk szerkesztett listán⁶ nem szereplő panaszok jelzésére is lehetőséget nyújtottunk. A megkérdezettek 41 százaléka nem jelzett olyan egészséggel összefüggő panaszt, amely tudomása szerint munkája következtében alakult volna ki, 10,5 százaléka egy, 9,8 százaléka két, 9,3 százaléka pedig három különböző panaszt sorolt fel. A válaszadók közel 30 százaléka négy vagy annál is több panaszt említett. Az említett panaszok átlagos száma igen közel áll ahhoz, amelyet a negyedik európai „Munkakörülmények” survey-ben (European Foundation 2007) az EU országaira nézve átlagosan mutatkozik (bár a mi felmérésünkhöz képest a nemzetközi rövidebb panasz-listára alapozott). Sok hasonlóság mutatkozik a részletekben is. Mindkét listát a „hátfájás” vezeti (25% az EU mintában, 29% nálunk). Előkelő helyen szerepel a „stressz” (22,3% az EU mintában, 16% nálunk), az általános kimerültség (22,6% az EU mintában, 15,6% nálunk), a fejfájás (16% az EU mintában, 19% nálunk) valamint az alvásproblémák (9% körül mindkét mintában). Mindezek

⁵ A felkínált panaszok a következők voltak: hallásromlás; látásromlás; hátfájás; nyakfájás; lábfájás; karfájás; más mozgásszervi, izületi bántalmak; gyomorfájás; más emésztési probléma; vérnyomás-probléma; szívbetegség; sérülés, sebesülés, baleset; bőrpanaszok; légzőszervi betegségek; allergia; fejfájás; általános kimerültség; rossz alvás; szorongás, félelemérzet; ingerlékenység; idegesség, stressz; egyéb egészség-probléma.

⁶ A panasz-lista kialakításakor ugyancsak az korábbi nemzetközi munkakörülmény-felmérésekre alapoztuk, az azokban szereplő panasz-listát azonban egy kisebb pilot-study eredményeire alapozva a magyarországi viszonyokra adaptáltuk, bővítettük.

alapján úgy véljük, hogy ezek a válaszok, ha nem is specifikáltuk különösebben az egyes panaszok jellegét, igen megbízhatóak.

A panaszokra alapozva két további egészségváltozót vezetünk be. A hát-, nyak-, láb-, karfájást vagy a más mozgásszervi panaszokat, izületi fájdalmakat említőket a mozgásszervi panasszal rendelkezők kategóriájába soroltuk be. Két ilyen típusú panasz említése esetén a válaszadót mozgásszervi egészsége szempontjából kedvezőtlen helyzetűnek fogjuk tekinteni.

Hasonlóan definiáltuk a pszichés panaszok szempontjából kedvezőtlen helyzetben lévők körét. A pszichés egészség változójának elkészítése során a „fejfájás”⁷, az „általános kimerültség”, a „rossz alvás”, a „szorongás”, a „félelemérzet, ingerlékenység, idegesség, stressz” közül legalább két tünetet említőket tekintettük rossz pszichés egészségben lévőknek.

A munkakörülmények

Mint ahogyan a bevezetőben jeleztük, sem a munkakörülmények és az egészség kapcsolatának elemzésére, sem pedig a munkafeltételek koncepcionális megközelítésére nem alakult ki egységes, vagy legalább domináns szociológiai paradigma. A magyarországi munkakörülmények feltérképezésében ezért azokat az aspektusokat próbáltuk megragadni, amelyek korábbi, nemzetközi összehasonlító elemzésünkben, amely két Eurobarometer survey kapcsolt elemzését foglalta magában (Kapitány et al. 2005), fontosnak bizonyultak. Az akkor elemzett adatok 2000 környékére vonatkozóan szolgáltatott adatokat az akkori Európai Unió 15 országában, valamint az akkor tagjelölt országokban tapasztalható munkakörülményekről. Összehasonlító elemzésünk során a munkakörülményeket leíró 26 jellemző (item) hat különböző dimenzióba rendeződött. A korábbi felmérésben használhatónak bizonyult jellemzőket átvettük, illetve bizonyos esetekben további jellemzőkkel (elsősorban olyanokat, amelyek az European Foundation más felméréseiben szerepeltek) kiegészítettük.

Az imént citált elemzés során talált dimenziók közül a legmarkánsabb a „fizikai munkakörülmények” dimenziója volt. Fizikailag megerőltető munkakörülmények között dolgozott a felmérésbe bevont dolgozó népesség 15%-a. Ebben a dimenzióban a korábbi EU15 országai lényegesen és szisztematikusan kedvezőbb képet mutattak, mint az akkor tagjelölt és 2004-ben az Unióba lépett országok. A megfelelő arányok ezekben az ország-csoportokban 12, illetve 21 százalék volt – mindkét érték lényegesen jobbnak bizonyult, mint a román, bulgár, illetve török összesített átlag (28%). Magyarország ebben a tekintetben a tagjelölt országok sorában foglalt helyet, 17%-os mutatóval. Az eredeti Eurobarometer felmérésekben ugyanakkor ennek a dimenzióknak a mérése meglehetősen elnagyolt volt, mindössze három jellemző segítségével történt. Saját felmérésünkben ezért a munka és munkavégzés fizikai jellemzőinek mérését részletesebbé tettük, hiszen úgy tűnt, hogy ez a dimenzió nem csak Magyarországon, de a tágabb régióban is különösen fontos.

---

⁷ Fejfájást természetesen nem csupán pszichológiai jellegű problémák okoznak, ugyanakkor a fejfájást nagyon sok pszichiátriai betegségre (pl. depresszió, szorongás) vonatkozó diagnosztikai skála is tartalmazza.

A munkavégzés fizikai jellemzőit és körülményeit a következő jellemzők segítségével szándékoztuk mérni:

(Kérjük, a válaszlapok segítségével mondja meg, hogy mennyire volt jellemző erre a munkahelyére/munkájára, hogy ...)

Fizikailag megterhelő (volt)

Káros kémiai vagy sugárzó anyagok közelében végzi (végezte)

Időnként nagy meleg vagy hideg, esetleg huzat (volt)

Zajos (volt)

Por (volt), illetve kellemetlen szagok vannak (voltak) a levegőben

Fárasztó, fájdalmat okozó testtartásban dolgozik (dolgozott)

Rázkódás, rezgés

Ismétlődő kéz- vagy karmozdulatokat végez (végzett)

Korábbi elemzésünk során a pszichológiai természetűnek is tekinthető munkakörülmények is egy külön dimenzióba különültek el. A pszichológiai munkafeltételek feltérképezésére számos jellemző vonatkozott az Eurobarometer felmérésekben, így ezeket lényegében átvettük, számukat nem növeltük. A pszichológiai munkafeltételek tekintetében hasonló, de kevésbé éles politikai-gazdasági, illetve földrajzi választóvonalak rajzolódtak ki Európában, mint amelyekről a fizikai természetű munkafeltételek esetében beszámoltunk. A megterhelő pszichológiai feltételek között dolgozók aránya az EU15 országaiban átlagosan 16 százalék volt, 23 százalék a 2004-ben csatlakozott 10 országban és 32 százalék a maradék három országban. Észtország és Csehország mutatói ugyanakkor kedvezőbbek voltak, mint az angol, francia vagy olasz arányok. Magyarország ebben a tekintetben a különösen érintettek közé tartozik: a megfelelő ország-csoporton belül Lengyelországtól alig lemaradva, a második (legrosszabb) helyen állt, minthogy a munkavállalók 26 százaléka találta a pszichológiai munkafeltételeket kedvezőtlennek.

Az általunk kifejlesztett kérdőívben, követve saját korábbi eredményeinket, a következő jellemzőkkel szándékoztuk a pszichológiai természetű munkafeltételeket felmérni:

Monoton (volt)

Nehéz (volt) a követelményeknek megfelelni

Munkaszervezés feszültségeket okoz(ott)

Emberi viszonyokkal, munkahelyi klímával, bánásmóddal kapcsolatban feszültségek vannak (voltak)

A munkám nagyon egyhangú (volt)

A munkatársaimmal jó viszonyban vagyok (voltam)

A főnökeimmel jó viszonyban vagyok (voltam)

A munkám során sok emberrel kell (kellett) kapcsolatba kerülnöm, aminek során sok feszültség keletkezik (keletkezett)

A munkámat csak nagy nehézségek árán tudom (tudtam) ellátni.

Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a fenti item-ek közül kettőt („Nehéz a követelményeknek megfelelni” és „Munkámat csak nagy nehézségek árán tudom ellátni”) bizo-

nyos megközelítésekben a munkavégzővel szemben támasztott „követelmények” jellemzésére használták, más megközelítésekben viszont a későbbiekben tárgyalt „intenzitás-változók” közé sorolják őket, ismét mások pedig külön dimenzióként, a munkaszervezetek piacorientáltságának növekedésével kapcsolatos egyik legfontosabb indikátorainak tekintik őket. Legtöbbször azonban – többféle elméleti megközelítésben is – a „munkaterhelési feszültség” („work strain”) fogalmának operacionalizációja során használták ezeket az item-eket. A különféle megközelítések azonban egyetértenek abban, hogy a követelmény-változók a munka a fejlett országokban a közelmúltban végbement természetváltozásának egyik legfontosabb aspektusát ragadják meg.

A „Munkám során sok emberrel kell kapcsolatba kerülnöm, amelynek folytán sok feszültség keletkezik” item eredetije kifejezetten a szóbeli kommunikációra vonatkozott, és a „verbal abuse” mérésére szolgált. Ezt az item-et tehát az eredetihez képest némiképpen módosított formában alkalmaztuk.

Korábbi felmérésünkben négy további dimenzió bontakozott ki. A munka-intenzitás, az autonómia, a munkahelyen való előrejutási lehetőségek, illetve a munkanélküliségi történet voltak azok a szempontok, amelyek körül a különféle item-ekre adott válaszok csoportosultak.

A munkaintenzitást illetően nem mutatkoztak éles különbségek a korábbiakban említett ország-blokkok között, bár azoknak a dolgozóknak az aránya, akik túl intenzív munkavégzésről számoltak be, valamivel magasabb volt az EU15 országaiban, mint a többiben (18, illetve 12 százalék). Magyarország ebben a tekintetben a 21 százalékos arányával a különösen érintett országok közé tartozott. Saját felmérésünkben a következő jellemzők célozták a túl intenzív munka feltérképezését:

*Megerőltető tempójú munkavégzés
Gyakori (volt) a túlmunka
Volt-e olyan periódus, amikor heti 50 óránál többet dolgozott
A feladatokkal soha nem lehet időre elkészülni.*

Az autonómia kérdését tekintve, Magyarországnak talán éppen ezen a területen kell a legkomolyabb problémákkal szembesülnie. A munkavégzés során esetlegesen élvezett autonómia a felhalmozott tapasztalatok alapján számos pozitív hozadékkal jár mind a munkavállalók, mind pedig a munkaadók számára. A több döntési és mérlegelési lehetőséggel, nagyobb felelősséggel járó munka általában segíti a munkával való azonosulást, és a munka természete is humánusabbnak tűnik. Munkaadói oldalról az jelenthet vonzóerőt, hogy az autonómia magasabb szintjével együtt nő a motiváció, következésképpen a hatékonyság is. Az EU15 országaiban jellegzetesen alacsonyabb volt a kevés autonómiát élvező dolgozók aránya (14 százalék), míg a 10 új tagállamban ugyanez az arány átlagosan 23 százalék körül alakult. Magyarországon viszont a munkavállalók 30 százaléka számolt be arról, hogy munkája során kevés autonómiát élvez.

Saját kérdőívünkben az autonómia szintjének felmérését a következő jellemzők segítségével kíséreltük meg:

*Önálló döntésekre van (volt) lehetőség
A munkaidőmet önállóan osztom (osztottam) be
A feladataimat a főnökeim határozzák (határozták) meg
A munkát csak a feletteseim engedélyével szakíthatom (szakíthattam) félbe.*

A vállalaton belüli előrelépési lehetőségek dimenziójának – talán oktanul – kisebb jelentőséget tulajdonítottunk, mint a nemzetközi felmérések általában. Úgy véltük, hogy gyorsan alakuló gazdasági környezetben, ahol azok aránya, akik a munkanélküliséget valaha megtapasztalták, magasabb, mint az EU15 országaiban és az átlagosan munka nélkül töltött idő is hosszabb (azaz a tartós munkanélküliség is magasabb), kisebb jelentősége van az adott munkaszervezet kínálta karrier-lehetőségeknek, mint nyugodtabb gazdasági környezetben. Mindazonáltal a képzettség és annak használatának kapcsolatára vonatkozó jellemzőt megtartottuk, amely valamilyen módon jellemzi a munkaadók tudásra, annak megbecsülésére vonatkozó attitűdjeit:

*Teljes mértékben kihasználom (kihasználtam) tudásomat, képességeimet
A munkám sok önálló ötletet, találékonyságot kíván.*

Az egyes jellemzőket 1-4-es skálán értékeltük, amelyen az egyes munkakörülmények fennállásának intenzitását („szinte soha”, „ritkán”, „sokszor”, „majdnem mindig”) mértük.

A munkanélküliséget saját felmérésünkben nem kezeltük a munkakörülmények önálló dimenziójaként. Az Eurobarométer felmérésekben ugyanakkor világossá vált, hogy nem elsősorban a munkanélküliség, hanem az esetleges munkanélküliségi történet egészének bizonyos aspektusai (elsősorban a tartós munkanélküliség) az érdekesek. A munkanélküliséget mi azonban a munkaerő-piaci pozíció egyik elemeként szemléltük, és a munkakörülmények többi dimenzióját ezzel kapcsolatban kívánjuk elemezni tanulmányunk következő részében.

A munkakörülményekre vonatkozó jellemzőket ezután főkomponens-analízis segítségével elemeztük. Azt reméltük, hogy a munkakörülmények egyes aspektusainak jellemzői öt dimenzióba (azaz a fizikai, a pszichológiai, valamint az autonómiára, a szakmai továbbfejlesztésre és a munka-intenzitásra vonatkozó) dimenzióba rendeződnek majd. Az elemzés során a kibontakozó főkomponensekre nem illeszkedő jellemzőket (sorrendben: kommunikáció, feszült személyközi viszonyok, kihasználja-e a tudását, munkaszervezés, túlmunka, a követelményeknek való megfelelés, a munkát csak nehézségek árán lehet elvégezni, egyhangú munka, toxikus anyagokkal dolgozik, munkáját csak felettese engedélyével szakíthatja meg) fokozatosan távolítottuk el. Ezt a 10 jellemzőt tehát nem fogjuk tudni a következőkben valamely összevont index-szel helyettesíteni, amelyet a főkomponens elemzés szolgáltatna számunkra.

A végeredményül kapott főkomponensek nem a várt módon rendeződtek. Bár olyan dimenziókat írtak le, amelyeket vártunk, de azok közül csupán hármat, és a vártnál jóval kevesebb jellemzőt tudtak magukba tömöríteni (2. táblázat). A 14 főkomponensbe rendeződött jellemzőnk közül nyolc fizikai jellegű munkakörülményeket ír le (fizikai megterhelés, hő-

viszonyok, zaj, por, kényelmetlen testtartás, vibráció, ismétlődő mozdulatok, túl gyors munkatempó), míg három a munkavégzés autonómiához kapcsolódó jellemzőt tömörít (milyen gyakran hoz önálló döntéseket, mekkora szabadsága van munkaideje beosztásában, kíván-e a munka találékonyt). A munkahelyi klímát jellemzi az „emberi viszonyokkal, munkahelyi klímával kapcsolatban vannak-e feszültségek”, a „feladatokat soha nem lehet időre elvégezni”, illetve a „főnökkel való kapcsolat” jellemzőit tömörítő főkomponens.

2. táblázat. A főkomponens-elemzés eredménye

Component Matrix(a)	Component		
	1	2	3
Fizikai megterhelés	,713	-,126	-,039
Hő, hideg, huzat	,696	-,130	-,045
Zaj	,685	-,065	-,118
Por	,736	-,058	-,126
Testtartás	,753	-,070	-,059
Vibráció	,595	-,130	,007
Ismétlődő mozdulatok	,648	-,025	-,272
Túl gyors tempó	,713	-,169	-,030
Kollegiális viszonyok	,301	-,170	,663
Milyen gyakran hoz önálló döntéseket	,230	,771	,042
Munkaidő beosztás	,319	,656	-,053
Munkáját sosem lehet elvégezni	,221	-,129	,513
Főnökével való kapcsolata,	,251	,210	,657
Találékonyt kívánó munka	,239	,724	,002

Extraction Method: Principal Component Analysis.

A várakozásokkal ellentétben tehát az eredetileg a munkakörnyezet pszichológiai leírására használt jellemzői nem rendeződtek egyetlen főkomponens alá, mint ahogyan a munka-intenzitással kapcsolatos jellemzők sem. Ez utóbbiak egy része a fizikai jellegű munkakörnyezetet leíró főkomponensben jelent meg, más része viszont önálló maradt. Az eredetileg pszicho-szociális klímára vonatkozó jellemzők egy kisebb része önálló főkomponenst („munkahelyi klíma”) alkotott, a többi azonban független maradt. A három eredményül kapott főkomponens. a főkomponensbe tömörített változók eredeti szórásának közel 52%-át tartalmazza, amely a konvenciók szerint megengedi a változók számának főkomponens-elemzés útján való redukcióját.

Azokat a változókat, amelyeket a főkomponens-elemzés segítségével egy-egy csoportba soroltunk, az elemzés során nem kezeljük külön, hanem helyettük indexeket fogunk használni. A „fizikai munkakörülmények indexét” a „fizikai megterhelés”, a „hő, hideg, huzat”, „zaj”, „por”, „kényelmetlen testtartás”, „vibráció”, „ismétlődő kar- vagy kézmozdulatok”, „túl gyors munkatempó” változóiból állítottuk elő. A különböző aspektusoknak – az egyéb eljárásokat esetleges indokoló megfontolások híján – egyforma súlyt tulajdonítottunk. Így az egyenként 1-4-ig szóródó intenzitási pontszámok összeadásából keletkeztek a score-ok: a fizikai munkakörülmények esetében ezek értéke legalább 8, legfeljebb pedig 32 volt, amely a másik két index esetében 3 és 12 között alakult. „Kedvezőnek” tekintettük a munkakörülményeket, ha az átlagos score 2,5 alatt volt, azaz átlagosan inkább kedvezőbb volt a munkakörülmények érté-

kelése, mint kedvezőtlen. Az egyes indexek képzésében ugyanakkor kisebb különbségek voltak – az összesített scorek esetében az autonómia index esetében a 10 és az az alatti score-okat, a munkahely klíma indexének esetében a 7 és az az alatti score-okat, míg a fizikai munkakörülmények esetében a 20 és az alatti score-okat tekintettük olyannak, amelyek kedvezőbb munkakörülményeket írnak le. Az autonómia index esetében a fő szabálytól való kisebb eltérést az indokolta, hogy az autonómia értékelése nagyon rossz volt, és nagyon sok válaszadó értékelt munkakörülményeit e tekintetben nagyon kedvezőtlenül. A három index esetében a kedvezőtlen feltételek között dolgozók aránya a válaszadók 20–30 százaléka között alakult.

A munkakörülmények kapcsolata az egészségi állapottal

A kedvezőtlen munkakörülmények egészségkárosító hatása nyilvánvaló. Ugyanakkor korántsem egyértelmű, hogy az egyes, speciális hatások milyen mértékben rontják az egészségi állapotot, illetve melyek azok a körülmények, amelyek különösen nagy hatással vannak rá. Ezeket a kérdéseket – tűnjenek bármilyen egyszerűnek is – tanulmányunkban nem tudjuk megválaszolni, hiszen ennek útjában számos akadály áll. Elsőként azt kell figyelembe vennünk, hogy a munkavállalók nagy részét nem csak egy, hanem többféle, egészségre vélhetően hátrányos hatás éri egyszerre. Nem elhanyagolható probléma az sem, hogy az egészségi állapotot számos, hosszú távon ható tényező határozza meg. A munkakörülményeknél maradva, az egészséget nem csak a jelenlegi, hanem az előző munkák, munkahelyek esetleges egészségkárosító hatásai is befolyásolják. Harmadszor pedig a kedvezőtlen munkakörülmények általában kedvezőtlen társadalmi helyzettel is párosulnak, melynek számos dimenziója önmagában is jelentős hatással van az egészségi állapotra. A munkakörülmények és az egészségi állapot kapcsolata dinamikus jellegű: az egyes munkakörökhöz tartozó munkakörülmény-jellemzők időben is változnak, és ezen felül is dinamikus kapcsolatban állnak az egyes pozíciók közötti mozgásokkal, ezen túl a különféle munkaerő-piaci pozíciókhoz, munkakörökhöz újabb, az egészségi állapottal oksági összefüggésben lévő körülmények (pl. jövedelem) társulnak.

További korlátokat állít adataink keresztmetszeti jellege. Szigorúan véve a keresztmetszeti adatok csak asszociációs jellegű kapcsolatok feltárását teszik lehetővé, azaz nem juthatnánk olyanfajta következtetésekre, hogy a fizikai jellegű munkakörülmények kedvezőtlen volta a mozgásszervi problémák magas arányú előfordulását okozza, csupán a két jelenség (rossz fizikai munkakörülmények és sok mozgásszervi probléma) együttjárásáról beszélhetnénk. A kapcsolatok oksági jellege azonban sok esetben nyilvánvaló, még ha az elemzések során megpróbáltuk is elkerülni a feltétlenül oksági kapcsolatra utaló megfogalmazásokat.

Az egészségi állapot és a munkakörülmények egyes sajátos vonásainak kapcsolatát tehát a fenti megszorítások mellett tudjuk bemutatni. Az alapmegoszlás jellegű összefüggéseket (csak az általános egészség-értékelésre korlátozva) a Melléklet M2. táblázatában foglaltuk össze. Az egészségi állapot alakulását a többváltozós módszerek segítségével elemezzük, hogy legalább olyan alapvető zavaró hatásokat kiszűrjünk, mint amilyen például a külön-

féle munkakörülmények között dolgozók feltehetően nem egyforma eloszlása kor, iskolai végzettség és jövedelem szerint. Ezekben a táblázatokban azoknak az elemzéseknek az eredményeit foglaltuk össze, amelyben csupán azokat a válaszadókat vettük figyelembe, akik felmérésünk időpontjában is dolgoztak – feltételezve, hogy az ő munkakörülményeikre vonatkozó értékeléseik jóval pontosabbak, mint azoké, akik hosszabb idő elmúltával idézték fel (legutolsó) munkahelyükre vonatkozóan a munkakörülmények jellegzetességeit.

A regressziós elemzés logikája az volt, hogy a nem kielégítő egészségi állapot esélyét először csupán annak függvényében vizsgáltuk, hogy a munkakörülmények egy adott dimenziójában a kedvezőtlen körülmények között dolgozó válaszadók esélye mekkora a kedvező körülmények között dolgozókhoz viszonyítva („a” modellek). A következő lépésben a munkakörülmény-változó mellé az életkor változóját is bevontuk („b” modellek), megvizsgálva, hogy hogyan befolyásolja az „a” modellben kapott eredményeinket az, hogy a kedvező és kedvezőtlen körülmények között dolgozó válaszadók korstruktúrája eltérhet egymástól. A „c” modellek a „b” modellekhez az iskolai végzettség változójának hozzáadásával jöttek létre, míg a „d” modellek a „b” modellek az anyagi javakkal való ellátottságra vonatkozó változóval kiegészített változói. A munkakörülmények mind az itt vizsgált 16 dimenziójára tehát 4-4 modellt vizsgáltunk meg (illetve valójában kétszer ennyi modellt, hiszen a modellezést külön végeztük el a férfiakra és a nőkre vonatkozóan). A modellezés eredményeit részletesen nem tesszük közzé, hiszen kérdésünk csupán arra szorítkozott, hogy mennyiben változtatja meg a munkakörülményeink egyes dimenzióihoz tartozó hatását az, ha figyelembe vesszük az eltérő munkafeltételek között dolgozók esetleges különböző megoszlását életkor, iskolai végzettség, illetve anyagi helyzet szerint.

Általánosságban elmondható, hogy a korra, iskolai végzettségre és deprivációs szintre való kontrollálás csak nagyon kevés esetben változtatott lényegesen az egy-egy munkakörülmény változóhoz tartozó esélyhányados értékén, és általában véve a szignifikancia szintet sem befolyásolja. Különösen kevés a különbség, ha a „b” modellek eredményeit a „c” és „d” modellekkel vetjük össze. A munkakörülmények értékelését így a „b” modellekre alapoztuk.

A Melléklet M3. táblázatában összefoglalt eredmények azt mutatják, hogy a férfiak körében a munkakörülmények mindössze nyolc dimenziója áll szignifikáns kapcsolatban az általános egészségértékeléssel (a fizikai körülmények indexe, a munkaszervezés, a két követelmény-változó, a munkahelyi klímát jellemző index, a munkatársakkal való kapcsolatra és a tudás kihasználásra vonatkozó jellemzők, valamint a túlmunka).

A nők egészségi állapotát befolyásoló tényezők némiképpen különbözőek. Nem jár együtt rosszabb egészségi állapottal, ha a munkavállaló kapcsolata feszült munkatársaival, ugyanakkor gyakran jár együtt rossz egészségi állapottal, ha a munka monoton, ha mérgező anyagokkal vagy rossz szagok között kell dolgozni, vagy ha az átlagos munkaidő különösen hosszú.

A mozgásszervi egészséggel asszociációs kapcsolatban álló tényezők is különböznek azoktól, amelyek az általános egészség-értékelést „határozzák meg”. A férfiak körében például szerephez jut a munka monoton természete, illetve egyhangúsága, valamint az átlagosan

hosszú munkaidő is. Nincs szerepe viszont a mozgásszervi egészség alakulását tekintve a munkahelyi klímára és a munkatársakkal való viszonyra vonatkozó jellemzőknek, és az sem számít e tekintetben, hogy valaki kihasználja-e a tudását.

A nők körében kevesebb a különbség az egészség különböző aspektusait meghatározó tényezők listái között (Melléklet M6. táblázat). A mozgásszervi egészséggel kapcsolatban jelentőséget nyer az autonómia „formális elemeire” vonatkozó „Főnökei határozzák-e meg munkafeladatait?” dimenzió, míg elveszti jelentőségét az egyik követelmény-változó („Csak nagy nehézségekkel tudja munkáját...”), valamint a hosszú munkaidő.

Végül a nem kielégítő pszichés állapottal kapcsolatban álló munkakörülményeket vesszük szemügyre. A férfiak körében az általános egészséget meghatározó dimenziók közül érdekes módon elveszti jelentőségét a „munkatársakkal való kapcsolat” és a „kihasználja-e tudását?” jellemző (Melléklet M7. táblázat). Érthető okokból bővül viszont a lista a „monotonitás” és a „más emberekkel való kommunikáció” jellemzőivel.

A nők körében összehasonlítva az általános és a pszichés egészséggel összefüggésben álló dimenziókat szintén a más emberekkel való kommunikáció jellemzője társul az általános egészséget meghatározó tényezőkhöz, nem meglepő módon kikerül viszont közülük a toxikus munkakörnyezetre vonatkozó jellemző, valamint a követelményekre vonatkozó egyik jellemző („csak nagy nehézségek árán tudja munkáját ...”) (Melléklet M8. táblázat).

Az eredményeket a 3. táblázat foglalja össze. Mindezek szerint a továbbiakban a munkakörülmények három dimenziójának vizsgálatától eltekinthetünk, minthogy azok az egészség általunk vizsgált három aspektusának egyikével sem mutatnak összefüggést sem a férfiak, sem pedig a nők körében.

3. táblázat. A munkakörülmény-dimenziók és az egészség különféle aspektusai: a szignifikáns kapcsolatok

Munkakörülmény	Az általános egészségértékeléssel kapcsolatban áll-e		A mozgásszervi egészséggel kapcsolatban áll-e		A pszichés panaszokkal kapcsolatban áll-e	
	férfiak	nők	férfiak	nők	férfiak	nők
Fizikai munkakörülmények indexe	igen	igen	igen	igen	igen	igen
Toxikus anyagok, rossz szagok	n	igen	igen	Igen	n	n
Autonómia index	n	n	n	n	n	n
Főnökei határozzák meg feladatait	n	n	n	igen	n	n
Monoton munka	n	igen	igen	igen	igen	igen
Egyhangú munka	n	n	igen	igen	n	n
Nem szakíthatja félbe munkáját	n	n	n	n	n	n
A munkaszervezés problémát okoz	igen	igen	igen	igen	igen	igen
Nehéz a követelményeknek megfelelni	igen	igen	igen	igen	igen	igen
Csak nagy nehézségek árán tudja munkáját..	igen	igen	igen	n	igen	n
Munkahelyi klíma indexe	igen	igen	n	n	igen	n
Munkatársakkal való kapcsolat feszült	igen	n	n	n	n	n
Más emberekkel való kommunikáció	n	n	n	n	igen	igen
Nem használja ki tudását	n	n	n	n	n	n
Gyakori túlmunka	igen	igen	igen	igen	igen	igen
Hosszú munkaórák	n	igen	igen	n	igen	n

Az általános egészségértékelést meghatározó dimenziókra nézve, inkább demonstrációs célból, kiszámítottuk az ún. disszimilaritás-indexek értékeit (4. táblázat). Ezek az értékek azt mutatják meg, hogy a kielégítő és nem kielégítő egészségi állapotúak csoportjai között a válaszadók hány százalékát kellene átcsoportosítani ahhoz, hogy az adott munkakörülmény-dimenzióhoz ne társuljon az egészségi állapotban jelentkező egyenlőtlenség. Ilyen értelemben a disszimilaritás indexei az egyes dimenziók fontosságát mutatják be.

4. táblázat. Az egyes munkakörülmények hatása az egészségre: disszimilaritás-indexek

<i>Munkakörülmény-dimenzió</i>	<i>A disszimilaritás-index értéke (%)</i>
Fizikai munkakörülmények indexe	6,49
Toxikus anyagokkal dolgozik	1,72
Monoton munka	3,06
Munkaszervezés	4,47
Követelményeknek való megfelelés	4,51
Munkáját csak nehézségek árán tudja elvégezni	5,01
Munkahelyi klíma indexe	3,90
Munkatársakkal feszült kapcsolat	1,69
Gyakori túlmunka	4,36
Hosszú munkaidő (órákban)	2,54

Az index szerint az egészségi állapotban mutatkozó egyenlőtlenségek leginkább a(z itt most a fizikai munkakörülmények indexével jellemzett) fizikai munkakörülmények mentén jelentkeznek. Jelentőségét tekintve a következő csoportba (a fizikai jellegű körülmények indexéhez képest kisebb, de egymáshoz viszonyítva hasonló fontossággal rendelkező) a két követelmény-változónk („munkáját csak nehézségek árán képes elvégezni”; „a követelményeknek nehéz megfelelni”) került. Igen közel áll ehhez a munkahelyi klíma index, a gyakori túlmunka és a munkaszervezés változók által generált egészség-egyenlőtlenség nagysága is. Ezen felül a hosszú munkaidő is mérhető egészség-egyenlőséggel jár együtt, a „toxikus anyagokkal dolgozik” és a „munkatársakkal feszült a kapcsolata” változók viszont elhanyagolható egyenlőtlenségekkel járnak együtt.

Munkapiac, egészség és munkakörülmények: az empirikus elemzés eredményei

Munkaerő-piaci pozíció, egészség és munkakörülmények

A munkaerő-piaci pozíció

A bevezetőben összefoglalt kutatások főbb irányait összegezve, a munkahely és a munkavégzés biztonsága, valamint az ún. differenciált hatások kérdései azok, amelyek az egészségi állapot és a munkaerő-piaci helyzet kapcsolatát illetően feltétlen érdeklődésre számíthatnak. A munkabiztonság kérdésével kezdve ismét érdemes megjegyeznünk, hogy nincs még olyan kiforrott és egységesen alkalmazott kritériumrendszer, amelyet a munkabiztonság mérésekor alkalmazni szoktak, ezért saját utunkat fogjuk követni. A magyar munkaerőpiac sajátosságai (alacsony foglalkoztatási ráta, a részmunkaidős állások alacsony részaránya, az informális szektorban végzett munka gyakorisága) alapján célszerűnek látszott a munka biztonságát egy, a tradicionális gazdasági aktivitás fogalmával rokon, de attól mégis némiképp különböző fogalom, a „munkaerőpiacon elfoglalt pozíció erősségé”-n keresztül megközelíteni. Hasonló fogalmakkal már dolgozott egy Nagy-Britanniára (Arber 1996) illetve egy Finnországra (Virtanen et al. 2003) vonatkozó elemzés is.

A munkaerőpiacon elfoglalt pozíció erősségének definiálásakor a gazdasági aktivitásra vonatkozó kérdésünkre adott válaszokból indultunk ki, amelyet a munkafeltételekre vonatkozó kérdések között elrejtett, a munkahely megtarthatóságára, biztonságára vonatkozó kérdésre adott válaszok segítségével árnyaltunk. A formális gazdasági aktivitási státusból való kiindulás azonban számos bizonytalanság forrása is, amelynek egy részére találtunk megnyugtató választ, más részére azonban nem.

A gazdasági aktivitást kérdőívünkben meglehetősen részletességgel tudakoltuk. Az itt felkínált húsz válaszalternatíva segítségével először a munkaerő-piaci pozíció erősségének „formális” oldalaira vonatkozó változónkat alakítottuk ki. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a válaszadók az eleve felkínált alternatívák közül választottak, és általában nem rendelkezünk a válaszok tartalmának megítélésére vonatkozó információkkal. Példaképpen, válaszadóink döntő többsége (közel 48%-a) válaszolta azt, hogy alkalmazottként, állandó munkaviszonyban dolgozik, de hogy ezek mögött a munkaviszonyok mögött írott – és a munkavégzés valódi tartalmát lefedő – szerződések állnak-e, azt nem állt módunkban ellenőrizni.

Mindenesetre úgy tekintettük, hogy formális szempontból „erős” pozíciót tudhatnak maguknak mindazok, akik „alkalmazottként, állandó munkaviszonyban”, „alkalmazottként szerződéssel” vagy „vállalkozóként” dolgoznak. Vitára adhat okot, és valószínűleg nem is általában alkalmazandó, hogy az „erős pozíciójúakhoz” soroltuk azokat a (kis létszámú) csoportokat is, akik azt mondták magukról, hogy „gyes, illetve gyed mellett dolgoznak” vagy „segítő családtagok”. Ezek a kategóriák takarhatnak valójában igen gyenge pozíciókat, azaz a munkaerőpiachoz már csak igen gyengén kötődő élethelyzeteket is – a mintánkba került e

kategóriához tartozó válaszadók döntő többsége azonban – korántsem alacsony – végzettségének megfelelő munkakörben dolgozott.

A munkaerőpiac „marginális” pozícióiba soroltuk mindazokat, akik azt mondták, hogy „alkalmi munkákból, megbízásokból” élnek, akik „munkanélküli segély mellett dolgoznak”, illetve az „átképzésen részt vevő munkanélküli”-eket. Bár az utóbbi két csoport idetartozása nem egyértelmű, mintánkban azonban csak igen kis elemszámmal jelennek meg, így együtt kezeltük őket a munkanélküliek más csoportjaival. A „marginális” csoport magvát azok adják, akik mindenféle megjegyzés nélkül, egyszerűen „munkanélküli”-nek minősítették magukat.

A munkaerőpiacról „kiszorult” kategóriába soroltuk mindazokat, akik a „háztartásbeli”, az „eltartott, családja támogatja”, az „eltartott, segélyen él”, illetve az „egyéb inaktív” gazdasági aktivitási kategóriába sorolták be önmagukat.

Külön csoportot képeztünk a nyugdíjasok számára, akik, tekintve, hogy vizsgálatunkba legfeljebb 54 évesek kerültek be, elsősorban rokkantnyugdíjasok lehettek. Ugyanebbe a kategóriába soroltuk be a „nyugdíj mellett dolgozók” – igen kis létszámú – csoportját is, minthogy az ő számukra a „munka biztonságának” jelentése alapvetően más lehet, mint azok számára, akik nem rendelkeznek megélhetésüket valamilyen szinten mégiscsak biztosító, munkájuk, munkahelyük megtartásától nem függő jövedelemmel. A következőkben erre a csoportra mint a munkaerőpiacról „kilépettek”-re utalunk majd.

Végül pedig megkülönböztettük azokat, akik szándékuk és az uralkodó normák szerint „átmenetileg vannak távol” a munkaerőpiacról. Felmérésünk idején még érvényben volt az általános hadkötelezettség, így a „sorkatona” gazdasági aktivitási csoport is előfordult - ők egyértelműen e csoporthoz sorolódtak. A csoport többségét azonban a gyesen vagy gyeden lévők alkotják (őket nem különböztettük meg a szerint, hogy „munkaviszony alapján” vagy „munkaviszony nélkül” kapták-e ellátásukat) továbbá ide soroltuk a tanuló – közöttük a kevés számú „tanulás mellett dolgozó” – válaszadókat is. Ennek a csoportnak az esetében a munka és a munkaviszony biztonságosságának kérdése csak további, részletesebb információk segítségével lenne értelmezhető. A munkaerő-piaci pozíció erősségére vonatkozó változónkat tovább finomítottuk a tekintetben, hogy a formálisan erősnek tartott pozíciók valóban, a kérdezett megítélése szerint is olyan biztosak-e. Az alkalmazottak és a vállalkozók közül ezért azokat, akik a „munkámat könnyen elveszíthetem” itemre igenlő, illetve inkább igenlő válaszokat adtak, a „formálisan erős, de bizonytalanak tartott” kategóriába soroltuk be.

5. táblázat. A minta alapmegoszlásai (százalék)

	<i>Erős és biztos munkaerőpiaci pozíció</i>	<i>Erős, de bizonytalan munkaerőpiaci pozíció</i>	<i>Margi-nális pozíció a munkaerőpiacon</i>	<i>Munkaerőpiacon kívül</i>	<i>Kilépett a munkaerőpiacról</i>	<i>A munkaerőpiactól átmenetileg távol</i>	<i>Összesen</i>
Nem							
Férfi	33,2	31,4	11,1	5,5	7,5	11,3	100,0
Nő	29,9	27,3	5,6	8,4	7,0	21,9	100,0
<i>Férfi</i>	<i>52,3</i>	<i>53,2</i>	<i>66,2</i>	<i>39,3</i>	<i>51,7</i>	<i>33,7</i>	<i>49,7</i>
<i>Nő</i>	<i>47,7</i>	<i>46,6</i>	<i>33,3</i>	<i>60,7</i>	<i>48,3</i>	<i>66,3</i>	<i>50,3</i>
Életkor							
18–24 éves	16,6	11,0	7,6	6,0	0,0	58,7	100,0
25–29 éves	34,1	29,1	10,2	5,5	1,0	19,9	100,0
30–34 éves	38,7	31,1	9,1	6,3	1,9	12,9	100,0
35–39 éves	40,5	35,0	9,0	6,1	3,2	6,1	100,0
40–44 éves	33,9	41,2	10,0	9,0	5,2	0,7	100,0
45–49 éves	36,4	32,7	7,4	8,2	14,2	1,1	100,0
50–54 éves	27,7	33,3	5,6	7,8	25,5	0,0	100,0
<i>18–24 éves</i>	<i>9,8</i>	<i>7,0</i>	<i>16,9</i>	<i>16,3</i>	<i>0,0</i>	<i>65,7</i>	<i>18,6</i>
<i>25–29 éves</i>	<i>16,6</i>	<i>15,2</i>	<i>18,8</i>	<i>12,2</i>	<i>2,2</i>	<i>18,4</i>	<i>15,3</i>
<i>30–34 éves</i>	<i>15,7</i>	<i>13,6</i>	<i>14,0</i>	<i>11,6</i>	<i>3,3</i>	<i>9,9</i>	<i>12,8</i>
<i>35–39 éves</i>	<i>16,1</i>	<i>15,0</i>	<i>13,5</i>	<i>11,0</i>	<i>5,6</i>	<i>4,6</i>	<i>12,5</i>
<i>40–44 éves</i>	<i>12,5</i>	<i>16,3</i>	<i>14,0</i>	<i>15,1</i>	<i>8,3</i>	<i>0,5</i>	<i>11,6</i>
<i>45–49 éves</i>	<i>16,3</i>	<i>15,8</i>	<i>12,6</i>	<i>16,9</i>	<i>27,8</i>	<i>1,0</i>	<i>14,2</i>
<i>50–54 éves</i>	<i>13,1</i>	<i>17,0</i>	<i>10,1</i>	<i>16,9</i>	<i>52,8</i>	<i>0,0</i>	<i>15,0</i>
Egészségi állapot							
Kedvező	35,4	30,2	7,6	5,2	1,3	20,3	100,0
Kedvezőtlen	24,1	28,2	10,0	10,5	19,4	8,1	100,0
<i>Kedvező</i>	<i>75,3</i>	<i>69,1</i>	<i>61,4</i>	<i>50,9</i>	<i>12,4</i>	<i>83,9</i>	<i>67,5</i>
<i>Kedvezőtlen</i>	<i>24,7</i>	<i>30,9</i>	<i>38,6</i>	<i>49,1</i>	<i>87,6</i>	<i>16,1</i>	<i>32,5</i>
Mozgásszervi panaszok							
Nincs	31,6	26,7	8,3	7,6	5,2	20,9	100,0
Van	31,5	35,9	8,3	6,0	12,1	6,2	100,0
<i>Nincs</i>	<i>71,4</i>	<i>65,0</i>	<i>71,5</i>	<i>75,0</i>	<i>52,0</i>	<i>98,4</i>	<i>71,4</i>
<i>Van</i>	<i>28,6</i>	<i>35,0</i>	<i>28,5</i>	<i>25,0</i>	<i>48,0</i>	<i>10,6</i>	<i>28,6</i>
Pszichés panaszok							
Nincs	30,8	25,9	8,5	7,7	6,8	20,4	100,0
Van	33,9	39,4	7,7	4,9	8,5	5,7	100,0
<i>Nincs</i>	<i>72,5</i>	<i>65,6</i>	<i>76,9</i>	<i>82,1</i>	<i>69,8</i>	<i>91,3</i>	<i>74,4</i>
<i>Van</i>	<i>27,5</i>	<i>34,4</i>	<i>23,7</i>	<i>17,9</i>	<i>30,2</i>	<i>8,7</i>	<i>25,6</i>
Iskolai végzettség							
Legfeljebb szakmunkás-képző	26,1	26,9	11,7	9,9	10,5	14,9	100,0
Legalább érettségi	37,2	31,7	4,8	3,9	3,9	18,4	100,0
<i>Legfeljebb szakmunkás-képző</i>	<i>42,1</i>	<i>46,8</i>	<i>71,5</i>	<i>72,3</i>	<i>73,9</i>	<i>45,8</i>	<i>50,9</i>
<i>Legalább érettségi</i>	<i>57,9</i>	<i>53,2</i>	<i>28,5</i>	<i>27,7</i>	<i>26,1</i>	<i>54,2</i>	<i>49,1</i>
Anyagi javak							
Deprivált	24,2	31,9	11,8	9,1	9,9	13,1	100,0
Nem deprivált	38,6	26,9	5,0	4,9	4,6	20,0	100,0
<i>Deprivált</i>	<i>37,6</i>	<i>53,2</i>	<i>69,6</i>	<i>64,2</i>	<i>67,6</i>	<i>38,5</i>	<i>49,0</i>
<i>Nem deprivált</i>	<i>62,4</i>	<i>46,8</i>	<i>30,4</i>	<i>35,8</i>	<i>32,4</i>	<i>61,5</i>	<i>51,0</i>

	<i>Erős és biztos munkaerőpiaci pozíció</i>	<i>Erős, de bizonytalan munkaerőpiaci pozíció</i>	<i>Margiális pozíció a munkaerőpiacon</i>	<i>Munkaerőpiacon kívül</i>	<i>Kilépett a munkaerőpiacról</i>	<i>A munkaerőpiactól átmenetileg távol</i>	<i>Összesen</i>
Egy főre jutó ekvivalens jövedelem							
<i>Legalsó negyed</i>	13,5	18,8	19,3	18,2	11,7	18,6	100,0
<i>Alsó-közép negyed</i>	29,2	30,1	7,3	5,0	9,4	19,1	100,0
<i>Felső-közép negyed</i>	35,2	35,5	5,2	3,4	6,1	14,5	100,0
<i>Legfelső negyed</i>	47,3	33,2	2,3	1,2	2,5	13,5	100,0
<i>Legalsó negyed</i>	10,8	16,0	56,8	65,6	39,5	28,4	25,1
<i>Alsó-közép negyed</i>	23,4	25,7	21,4	17,8	31,7	29,2	25,1
<i>Felső-közép negyed</i>	27,8	30,0	15,1	12,1	20,4	21,9	24,7
<i>Legfelső negyed</i>	37,9	28,3	6,8	4,5	8,4	20,5	25,1
Kedvezőtlen munka-körülmények							
<i>Fizikai körülmények</i>	22,2	28,8	43,4	46,0	50,6	(21,0)	29,6
<i>Monotonitás</i>	23,4	32,6	40,8	39,5	39,1	(32,3)	30,8
<i>Toxikus anyagok</i>	24,1	28,8	31,8	31,0	34,6	(19,0)	27,1
<i>Munkahelyi klíma index</i>	11,1	27,8	24,8	23,5	22,3	(19,4)	20,3
<i>Egyhangúság</i>	15,2	21,0	25,6	31,7	23,0	(24,5)	20,3
<i>Nehéz a követelményeknek megfelelni</i>	13,5	29,6	26,3	34,7	43,1	(15,9)	23,7
<i>Munkáját csak nagy nehézségek árán tudja ..</i>	10,4	28,8	25,4	37,8	43,8	(18,4)	22,7
<i>Főnökei határozzák meg feladatait</i>	44,4	55,5	62,3	74,6	70,3	(59,9)	54,7
<i>A munkaszervezés problematikus</i>	15,9	29,7	22,7	28,1	26,4	(16,8)	22,8
<i>Munkatársaival feszült a kapcsolata</i>	25,7	31,4	33,5	30,9	29,8	(30,0)	29,3
<i>Sok emberrel való kommunikáció nehéz</i>	29,0	38,8	36,3	39,2	28,0	(27,6)	33,4
<i>Hosszú munkaidő</i>	21,5	20,5	24,1	33,30	n. a.	(8,3)	21,0
<i>Gyakori túlmunka</i>	35,5	39,5	39,7	43,5	52,8	(25,8)	38,2
Összesen	31,5	29,3	8,3	6,9	7,2	16,6	100,0

( ): alacsony válaszadási arány

Munkaerő-piaci pozíció és egészség

Az egészségi állapottal való elégedettség (öt fokú skálán mért) átlagértékei a munkaerőpiactól átmenetileg távollévők esetén a legmagasabbak, a nyugdíjasok esetében pedig a legalacsonyabbak. Az elsőként említett csoport nagy részben fiatalokból, míg a második túlnyomóan idősekből áll: a kor szerinti standardizáció tehát elkerülhetetlen. Az elemzést – a bevezetőben említett szempontoknak megfelelően – külön végeztük el férfiakra és nőkre vonatkozóan.

Elsőként azt vizsgáljuk meg, hogy a munkaerő-piaci pozíció erősege milyen kapcsolatban van az egészségi állapottal. A logisztikus regressziós elemzésben az egyes pozíció-típusokhoz tartozó, a nem kielégítő egészségi állapotra vonatkozó esélyhányadosokat vizsgáljuk úgy, hogy a formálisan erős és szilárdnak tartott pozíciókban lévőket tekintjük a referencia-csoportnak. „A” modelljeinkben (Aa-Ab modellek) csak a munkaerő-piaci helyzet válto-

zója szerepel. A modellek által adott esélyhányadosok szerint a formálisan erős, de bizonytalan-ként értékelt pozíciókban lévők, azaz azok a vállalkozók és alkalmazottak, akik szerint munkahelyük bizonytalan vagy igen bizonytalan, valamivel nagyobb arányban tartoznak a rosszabb egészségi állapotban lévők közé, mint azok, akik formálisan ugyanolyan pozícióban vannak, de biztosabbnak tartják munkájukat, munkahelyüket. A férfiak körében az esélyhányados nem különbözik szignifikánsan a referencia-csoportot jellemző 1,00-es értéktől, míg a nők körében igen (6., illetve 7. táblázat). A munkaerőpiac marginális pozícióiban lévők között a rossz egészség esélye ennél is jóval nagyobb: a két nemet tekintve hasonló nagyságú és szignifikánsan magasabb, mint a referencia-szint. A kiszorultak esetében az esélyhányados közel 3-ra nő, jelezvén a rossz egészségi állapot különösen nagy esélyét. Ez az érték – bár mindkét nem körében magas szinten szignifikáns – valamivel kisebb a nők, mint a férfiak körében. Szakadékszerű távolság fedezhető fel ugyanakkor az eddig tárgyalt és a nyugdíjas csoportok egészségi állapota között – ez utóbbira vonatkozóan az esélyhányados különösen nagyra, 21 körülire nő, jelezvén, hogy ebben a csoportban a jó egészségi állapot csak kivételesen fordul elő. A tanulók és anyasági ellátásokat élvezők egészségi állapota viszont – nem meglepő módon – lényegesen (és a férfiak körében szignifikánsan) jobb, mint a referenciának tekintett biztos pozíciókban dolgozóké.

6. táblázat. Egészségi állapot és munkaerő-piaci pozíció: férfiak

	<i>A nem kielégítő egészségi állapot esélye: esélyhányadosok és megbízhatósági szintek</i>				
	<i>Aa modell</i>	<i>Ba modell</i>	<i>Ca modell</i>	<i>Da modell</i>	<i>Ea modell</i>
<i>Munkaerő-piaci pozíció</i> (referencia: formálisan erős és biztosként érzékelt pozícióban lévők)					
Formálisan erős, de bizonytalan pozícióban	1,299	1,238	1,222	1,250	1,200
A munkaerőpiac marginális pozícióiban lévők	1,924**	2,179***	2,053**	1,663*	2,016**
Munkaerőpiacról kiszorultak	3,304***	3,709***	3,503***	3,343***	3,499***
Munkaerőpiacról kilépettek	21,949***	13,304***	12,736***	13,328***	12,708***
Átmenetileg távol a munkaerőpiactól	0,338**	0,901	0,912	0,856	0,899
<i>Kor</i> (referencia: 18–24 évesek)					
25–29 évesek		1,794*	1,783*	2,046*	1,806*
30–34 évesek		2,286*	2,231*	2,499*	2,276*
35–39 évesek		2,169*	2,140*	1,938*	2,107*
40–44 évesek		3,006***	3,012**	3,302**	2,997**
45–49 évesek		6,320***	6,241***	6,353***	6,118***
50–54 évesek		6,465***	6,512***	6,675***	6,356***
<i>Iskolai végzettség</i> (referencia: legalább érettségizett)					
Legfeljebb szakmunkás			1,240		
<i>Jövedelem</i> (referencia: legfelső jövedelmi negyed)					
Felső-középső negyed				1,305	
Alsó-középső negyed				1,165	
Legalsó negyed				1,518*	
<i>Anyagi javakkal való ellátottság</i> (referencia: anyagi javakkal jól ellátott)					
Nem jól ellátott					1,221
Nagelkerke R ²	0,202	0,270	0,272	0,284	0,272

*** p < 0,001; ** p < 0,01, * p < 0,1

7. táblázat. Egészségi állapot és munkaerő-piaci pozíció: nők

	A nem kielégítő egészségi állapot esélye: esélyhányadosok és megbízhatósági szintek				
	Ab modell	Bb modell	Cb modell	Db modell	Eb modell
<i>Munkaerő-piaci pozíció</i> (referencia: formálisan erős és biztosként érezkelt pozícióban lévők)					
Formálisan erős, de bizonytalan pozícióban	1,443*	1,671*	1,369*	1,395*	1,311
A munkaerőpiac marginális pozícióiban lévők	2,078**	2,494**	2,355**	2,124*	2,337**
Munkaerőpiacról kiszorultak	2,651***	2,632***	2,383***	2,996***	2,459***
Munkaerőpiacról kiléptettek	20,802***	13,778***	12,240***	13,272***	12,643***
Átmenetileg távol a munkaerőpiactól	0,687	1,169	1,149	1,068	1,141
<i>Kor</i> (referencia: 18–24 évesek)					
25–29 évesek		0,888	0,893	0,990	0,874
30–34 évesek		1,301	1,319	1,375	1,260
35–39 évesek		1,572*	1,602*	1,571	1,498
40–44 évesek		2,076**	2,140**	1,947*	1,963*
45–49 évesek		3,086***	3,098***	2,870***	2,990***
50–54 évesek		3,213***	3,295***	3,116***	3,396***
<i>Iskolai végzettség</i> (referencia: legalább érettségizett)					
Legfeljebb szakmunkás			1,284*		
<i>Jövedelem</i> (referencia: legfelső jövedelmi negyed)					
Felső-középső negyed				0,971	
Alsó-középső negyed				1,052	
Legalsó negyed				1,149*	
<i>Anyagi javakkal való ellátottság</i> (referencia: anyagi javakkal jól ellátott)					
Nem jól ellátott					1,396*
Nagelkerke R ²	0,164	0,206	0,209	0,207	0,212

*** p < 0,001; ** p < 0,01, * p < 0,1

„B” modelljeinkben (Ba-Bb), amelyekben az életkor változóját társítottuk az „A” modellekhez az esélyhányadosok csak igen kis mértékben módosulnak. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy a marginális pozícióhoz tartozó esélyhányadosok némiképp növekednek – mindkét nem körében –, a „kiléptettek” (nyugdíjasok) esélyhányadosai pedig értelemszerűen jelentősen csökkennek, bár még így is a különösen magas, 13 körüli értéket veszik fel mindkét nem körében. A munkaerőpiacról csak átmenetileg hiányzó esélyhányadosai ugyanakkor (tükrözvén azt, hogy itt egy különösen fiatal csoportról van szó) a férfiak és a nők között is az átlagos szint köré emelkednek. Ez utóbbi csoport figyelmen kívül hagyásával megállapítható, hogy a munkaerő-piaci pozíció gyengülésével párhuzamosan a rossz egészség esélye nő, modelljeink magyarázóereje pedig viszonylag magas. A munkaerőpiacon elfoglalt pozíció erőssége és az egészségi állapot között tehát viszonylag erős kapcsolatot találtunk (6. és 7. táblázat).

A rossz egészségi állapot esélyeit ugyanakkor, mint ahogyan azt már korábban is említettük, jelentősen növelhetik olyan tényezők is, amelyek a munkaerő-piaci pozíció esetleges gyengeségével szoros kapcsolatban állnak, esetleg éppen abból következnek, de az egészségi állapot alakításában bizonyítottan önálló szerepük van. Ezek közül a tényezők közül elsősor-

ban az iskolai végzettség és a jövedelmi helyzet érdemel figyelmet: az alacsony iskolai végzettségűek munkanélkülisége jóval magasabb az átlagnál, és jövedelmeik is értelemszerűen jóval alacsonyabbak. Ennek a két tényezőnek a befolyását vizsgáljuk a „C” és a „D” modellekben (Ca-Cb és Da-Db modellek) – de minthogy most sem az iskolai végzettség, sem pedig a jövedelem egészségi állapotra gyakorolt befolyása iránt nem érdeklődünk, csupán az egyes munkaerő-piaci pozíciókhoz tartozó esélyhányadosok alakulását vizsgáljuk az iskolai végzettségre, a jövedelemre, valamint az anyagi javakkal való ellátottságra való kontrollálás során.

Az esélyhányadosok három munkaerő-piaci helyzet alapján meghatározott csoport esetében nem változnak lényegesen sem a „C”, sem pedig a „D” modellekben. Mindezt úgy interpretálhatjuk, hogy a nem kielégítő egészségi állapot magasabb esélyei a „formálisan erős, de bizonytalannak vélt” pozícióban lévők, a „kiszorultak”, valamint a „kiléptettek” esetében nem az iskolai végzettség és a jövedelem szerinti eloszlásokban mutatkozó különbségek következményei. Kisebb változások az esélyhányadosokban ugyanakkor megfigyelhetők. A „munkaerőpiac marginális pozícióiban lévők”, azaz lényegében a munkanélküliek és az alkalmi munkások között például mind a férfiak, mind pedig a nők körében szerepet játszik a jövedelem: az esélyhányadosok csökkenése a „D” modellekben a „B” modellekben szereplőkhöz viszonyítva azt jelzi, hogy a marginális pozícióban lévők egészségi állapota kevésbé térne el a referencia-csoportétól, ha jövedelmeik is azonos szintűek lennének. A munkaerőpiacról kiszorultak esetében inkább az iskolai végzettségnek van jelentősége, különösen a nők körében. A kiléptettek esetében az esélyhányadosok szintén jelentősen csökkenek (12-es körüli, változatlanul nagyon magas szintet érve el), ha az iskolai végzettséget figyelembe vesszük.

Az „E” modellekben (Ea-Eb) a háztartás hosszú távú jövedelmi helyzetét jól jellemző deprivációt (anyagi javakkal való ellátottságot) vontuk be a „B” modellek változói mellé. Mint látható, a „B” modellek esélyhányadosaihoz képest csupán a kiléptett pozícióban lévők esélyhányadosai módosulnak érzékelhető mértékben, tehát a rossz egészségi állapot „okai” között a jövedelem alacsony szintje is játszik valamekkora, de különösen nagyak nem minősíthető szerepet.

Áttérve az általános egészség elemzéséről a specifikus egészség-problémákra, elsőként a különféle panaszok jelentkezését vizsgáljuk az egyes munkaerő-piaci pozícióban lévők körében. Először csak a leggyakoribb hat panasz előfordulási gyakoriságait vizsgáltuk (8. táblázat). A pszichés egészséghez kapcsolódó panaszokat („idegesség, stressz”, „fejfájás”, illetve „ingerlékenység”) különösen gyakorinak találtuk a „formálisan erős, de bizonytalannak érzékelt” pozícióban lévők között, a mozgásszervi betegségekre utaló panaszokat („hátfájás”, „láb-fájás”, „nyakfájás”) pedig a munkaerőpiacról kiléptettek (nyugdíjasok) között. Feltűnő, hogy a marginális pozícióban lévőknél nem gyakoribbak a pszichológiai panaszok, mint általában. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az általános értelemben vett mentális egészség egy különösen fontos elemét, a depressziót, nem vizsgáltuk.

8. táblázat. A leggyakoribb panaszok gyakorisága a munkaerő-piaci pozíció erőssége szerint

Munkaerő-piaci pozíció	Hátfájás	Idegesség	Lábfájás	Fejfájás	Ingerlékenység	Nyakfájás
	gyakorisága (%)					
Formálisan erős és biztosnak tartott	32,1	30,8	24,5	20,3	17,4	18,4
Formálisan erős, de bizonytalanak tartott	36,2	36,9	28,4	26,0	22,5	21,9
Marginális pozíció	34,1	27,0	27,1	18,5	15,2	15,8
Munkaerőpiacról kiszorult	32,5	25,0	28,5	18,5	11,4	15,3
Munkaerőpiacról kilépett (nyugdíjas)	47,5	31,7	44,4	22,2	15,2	34,6
Munkaerőpiactól átmenetileg távol	30,3	22,1	23,8	22,6	12,9	14,0
Együtt	34,7	31,6	27,8	22,3	18,5	20,1

A mozgásszervi panaszok esetében hasonló elemzési logikát követtünk, mint amelyet az előbbiekben általános egészség-értékelés vizsgálata során. A mozgásszervi panaszok tekintetében a férfiak és a nők között talált mintázatok között sokkal több az eltérés.

9. táblázat. Mozgásszervi panaszok és munkaerő-piaci pozíció: férfiak

Munkaerő-piaci pozíció	A nem kielégítő egészségi állapot esélye: esélyhányadosok és megbízhatósági szintek				
	Ab modell	Bb modell	Cb modell	Db modell	Eb modell
(referencia: formálisan erős és biztosként érzékelt pozícióban lévők)					
Formálisan erős, de bizonytalan pozícióban	1,231	1,203	1,166	1,155	1,177
A munkaerőpiac marginális pozícióiban lévők	0,985	1,023	0,882	0,960	0,969
Munkaerőpiacról kiszorultak	0,732	0,763	0,666	0,623	0,731
Munkaerőpiacról kilépettek	2,404***	1,875***	1,687*	1,623*	1,809*
Átmenetileg távol a munkaerőpiactól	0,117***	0,207***	0,210***	0,224**	0,206**
Kor (referencia: 18–24 évesek)					
25–29 évesek		1,701*	1,687*	1,579	1,708*
30–34 évesek		1,837*	1,741*	1,833*	1,832*
35–39 évesek		1,813*	1,757*	1,756*	1,774*
40–44 évesek		1,786*	1,804*	1,959*	1,777*
45–49 évesek		3,091***	2,998***	3,011***	3,014***
50–54 évesek		2,424**	2,495**	2,366**	2,390**
Iskolai végzettség (referencia: legalább érettségizett)					
Legfeljebb szakmunkás			1,714***		
Jövedelem (referencia: legfelső jövedelmi negyed)					
Felső-középső negyed				0,975	
Alsó-középső negyed				0,971	
Legalsó negyed				1,224	
Anyagi javakkal való ellátottság (referencia: anyagi javakkal jól ellátott)					
Nem jól ellátott					1,148
Nagelkerke R ²	0,084	0,104	0,119	0,100	0,105

*** p < 0,001; ** p < 0,01, * p < 0,1

Míg a férfiak esetében csupán a kilépettek esetében jelentek meg az átlagnál jóval gyakrabban mozgásszervi panaszok, és ezeket a magas esélyeket a referencia-csoporthoz viszonyított alacsonyabb iskolai végzettség és alacsonyabb jövedelem részben magyarázza (9. táblázat),

addig a nők körében két különösen sérülékeny csoportot is találunk. A referencia-csoporthoz képest szignifikánsan gyakrabban jelentkeznek mozgásszervi panaszok a formálisan erős, de bizonytalanul érzékelt pozíciókban is. Az esélyhányadosok alakulását ebben az esetben nem befolyásolja jelentősen sem az iskolai végzettség, sem a jövedelem, sem pedig az anyagi javakkal való ellátottság (10. táblázat). A férfiakhoz hasonlóan nagy az esélye a mozgásszervi panaszok jelentkezésének a munkaerőpiacról kilépettek körében is: a nők körében ez a jelenleg azonban, úgy tűnik, magyarázható az iskolai végzettséggel és a jövedelmi helyzettel. Modelljeink magyarázó ereje ugyanakkor – sem a férfiak, sem a nők esetében – nem különösből nagy.

10. táblázat. Mozgásszervi panaszok és munkaerő-piaci pozíció: nők

	<i>A nem kielégítő egészségi állapot esélye: esélyhányadosok és megbízhatósági szintek</i>				
	<i>Ad modell</i>	<i>Bd modell</i>	<i>Cd modell</i>	<i>Dd modell</i>	<i>Ed modell</i>
<i>Munkaerő-piaci pozíció</i> (referencia: formálisan erős és biztosként érzékelt pozícióban lévők)					
Formálisan erős, de bizonytalan pozícióban	1,495*	1,453*	1,434*	1,344*	1,392*
A munkaerőpiac marginális pozícióiban lévők	1,069	1,212	1,070	1,012	1,117
Munkaerőpiacról kiszorultak	0,876	0,892	0,721	0,852	0,820
Munkaerőpiacról kilépettek	2,227**	1,740*	1,372	1,279	1,574*
Átmenetileg távol a munkaerőpiactól	0,374***	0,584*	0,527**	0,525**	0,564*
<i>Kor</i> (referencia: 18–24 évesek)					
25–29 évesek		2,213**	2,220**	2,464**	2,185**
30–34 évesek		1,992*	2,026*	2,003*	1,917*
35–39 évesek		2,757***	2,719***	2,612**	2,602**
40–44 évesek		2,473**	2,572**	2,295**	2,323**
45–49 évesek		2,548**	2,525**	2,661**	2,439**
50–54 évesek		3,585***	3,709***	3,674***	3,489***
<i>Iskolai végzettség</i> (referencia: legalább érettségizett)					
Legfeljebb szakmunkás			1,658***		
<i>Jövedelem</i> (referencia: legfelső jövedelmi negyed)					
Felső-középső negyed				1,974**	
Alsó-középső negyed				1,673*	
Legalsó negyed				1,574*	
<i>Anyagi javakkal való ellátottság</i> (referencia: anyagi javakkal jól ellátott)					
Nem jól ellátott					1,464**
Nagelkerke R ²	0,073	0,098	0,113	0,101	0,107

*** p < 0,001; ** p < 0,01, * p < 0,1

Rossz pszichés egészséget tételeztünk fel a munkaerőpiacon csak marginális pozíciókhoz jutók és az onnan kiszorultak körében. Ezek az előfeltevések egyáltalán nem igazolódtak be: a marginális pozíciókban lévők pszichés egészsége nagyon hasonló a munkaerőpiac legerősebb pozícióiban lévőkéhez, a kiszorultak pszichés állapota pedig ennél (a nők esetében szignifikánsan) jobbnak mutatkozik (11. és 12. táblázat). Különösen kedvezőnek bizonyult a munkaerőpiactól átmenetileg távol lévők (többségükben tanulók és kismamák) helyzete.

11. táblázat. Pszichés panaszok és munkaerő-piaci pozíció: férfiak

	<i>A nem kielégítő egészségi állapot esélye: esélyhányadosok és megbízhatósági szintek</i>				
	<i>Ae moeell</i>	<i>Be moeell</i>	<i>Ce moeell</i>	<i>De moeell</i>	<i>Ee moeell</i>
<i>Munkaerő-piaci pozíció</i> (referencia: formálisan erős és biztosként érezkelt pozícióban lévők)					
Formálisan erős, de bizonytalan pozícióban	1,369*	1,345*	1,345*	1,301	1,362*
A munkaerőpiac marginális pozícióiban lévők	0,991	1,038	1,040	1,168	1,071
Munkaerőpiacról kiszorultak	0,501	0,605	0,606	0,663	0,620
Munkaerőpiacról kilépettek	1,470	1,278	1,280	1,320	1,306
Átmenetileg távol a munkaerőpiactól	0,175***	0,301**	0,301**	0,328*	0,302**
<i>Kor</i> (referencia: 18–24 évesek)					
25–29 évesek		2,296**	2,296*	2,183*	2,291**
30–34 évesek		2,410**	2,412**	2,497**	2,416**
35–39 évesek		1,452	1,453	1,192	1,473
40–44 évesek		1,942*	1,841*	1,935*	1,949*
45–49 évesek		2,180*	2,181*	2,055*	2,215*
50–54 évesek		2,194*	2,194*	2,061*	2,214*
<i>Iskolai végzettség</i> (referencia: legalább érettségizett)					
Legfeljebb szakmunkás			0,994		
<i>Jövedelem</i> (referencia: legfelső jövedelmi negyed)					
Felső-középső negyed				0,939	
Alsó-középső negyed				0,790	
Legalsó negyed				1,048	
<i>Anyagi javakkal való ellátottság</i> (referencia: anyagi javakkal jól ellátott)					
Nem jól ellátott					0,932
Nagelkerke R ²	0,058	0,073	0,073	0,704	0,073

*** p < 0,001; ** p < 0,01, * p < 0,1

A legsérülékenyebbnek a munkaerőpiac formálisan erős és bizonytalan pozícióiban lévők helyzete bizonyult, mind a férfiak, mind pedig a nők körében. A „B” modellekben (Be és Bf modell) az ezen pozíciókhoz tartozó esélyhányadosok mindkét nem esetében szignifikánsan magasabbak egynél, és keveset változnak a „C” (Ce és Cf), a „D” (De és Df) és az „E” (Ee és Ef) modellekben. A pszichés egészség másik jellemzője, hogy nincs erős kapcsolata a társadalmi pozíció egyes jellemzőivel: a nők esetében a hátrányosabb pozíciók mintha még valamivel kedvezőbb pszichés egészséggel is járnának együtt. Ezért alapos okunk van feltételezni, hogy a pszichés panaszok nagyon szoros kapcsolatban állnak a munka-bizonytalansággal, és elsősorban azok között gyakoribbak, akik erős pozícióikat gyengülni érzékelik.

12. táblázat. Pszichés panaszok és munkaerő-piaci pozíció: nők

	<i>A nem kielégítő egészségi állapot esélye: esélyhányadosok és megbízhatósági szintek</i>				
	<i>Afmodell</i>	<i>Bfmodell</i>	<i>Cfmodell</i>	<i>Dfmodell</i>	<i>Efmodell</i>
<i>Munkaerő-piaci pozíció</i> (referencia: formálisan erős és biztosként érezkelt pozícióban lévők)					
Formálisan erős, de bizonytalan pozícióban	1,415*	1,455*	1,472*	1,499*	1,489*
A munkaerőpiac marginális pozícióiban lévők	0,697	0,755	0,802	0,891	0,782
Munkaerőpiacról kiszorultak	0,527*	0,562*	0,623*	0,678	0,582*
Munkaerőpiacról kilépettek	0,990	1,028	1,164	1,152	1,076
Átmenetileg távol a munkaerőpiactól	0,258***	0,310***	0,323*	0,362***	0,315***
<i>Kor</i> (referencia: 18–24 évesek)					
25–29 évesek		2,620***	2,605***	2,896***	2,639***
30–34 évesek		2,006***	1,995*	2,297**	2,042*
35–39 évesek		2,753***	2,764***	3,146***	2,831***
40–44 évesek		1,383	1,379	1,634	1,423
45–49 évesek		1,777*	1,790*	2,032*	1,816*
50–54 évesek		1,724*	1,701*	1,791*	1,750*
<i>Iskolai végzettség</i> (referencia: legalább érettségizett)					
Legfeljebb szakmunkás			0,774*		
<i>Jövedelem</i> (referencia: legfelső jövedelmi negyed)					
Felső-középső negyed				0,843	
Alsó-középső negyed				0,704*	
Legalsó negyed				0,717	
<i>Anyagi javakkal való ellátottság</i> (referencia: anyagi javakkal jól ellátott)					
Nem jól ellátott					0,851
Nagelkerke R ²	0,086	0,110	0,113	0,114	0,112

*** p < 0,001; ** p < 0,01, * p < 0,1

Munkaerő-piaci pozíció és munkakörülmények

Azt, hogy az imént feltárt kapcsolatok kialakulásában mi a munkafeltételek szerepe, meglehetősen nehéz értékelni. A kérdőívben a munkafeltételekről összegyűjtött információk a jelenlegi, illetve a kért legutolsó munkahelyén tapasztaltakra vonatkoznak. Tehát amikor összehasonlítjuk a különböző munkaerő-piaci pozícióba került emberek munkafeltételekre vonatkozó válaszait, akkor együtt kezelünk napjainkban és a (nem tudni, milyen távoli) múltban tapasztalt munkafeltételeket. Ugyanakkor, mint korábban is megjegyeztük, a jelenlegi munkahely munkafeltételei sem feltétlenül nyújtanak magyarázatot (annak még asszociációs összefüggésre leszűkített értelmében sem) az egészségi állapot alakulására, hiszen azt a korábbiakban, a munkaút során összegződő hatások is alakították. Ezért, ha nem is feltétlenül azért, hogy egyértelmű eredményekre jussunk, inkább a későbbi kutatások inspirálása céljából összehasonlítjuk a különböző munkaerő-piaci pozíciókban lévő emberek által (legutoljára) tapasztalt munkafeltételeket.

A munkafeltételekre vonatkozó kérdések többségét a kérdezettek majdnem mindegyike megválaszolta, kivéve a munkaórák számára vonatkozó kérdést, hiszen abban közvetlen

utalás történt a (kérdés időpontjához viszonyított) elmúlt hetekre, ezért az alábbi táblázatban a hosszú munkaidőre vonatkozó esélyhányadosok értelemszerűen nem szerepelnek. A 13. táblázatban összegyűjtött esélyhányadosok az összes, korábban egészség-károsítónak bizonyult munkakörülmény-komponensre vonatkoznak, és azt mutatják, hogy mennyivel gyakrabban említették a munkaerőpiac különféle pozícióiban lévők a formálisan erős és biztosnak vélt pozíciókban lévőkhez képest azt, hogy az adott (kedvezőtlen) körülmény gyakran, vagy igen gyakran jellemezte munkavégzésük körülményeit. A 13. és 14. táblázat tehát tizenkét-tizenkét loglineáris modell (F1a,...F12a, F1b, ...F12b) eredményeit összegzi a férfiakra, illetve a nőkre vonatkozóan, ahol a modellekbe külön-külön vontuk be a munkakörülmények különféle aspektusait jellemző változókat (ezen túl a modellekben csak az életkor és a munkaerő-piaci pozíció változói szerepeltek). Az egyes modellekben kapott esélyhányadosok tehát a táblázat egy-egy sorában foglalnak helyet.

A „F” modellsorban már nem szerepeltettünk minden munkaerő-piaci csoportot, csak azokat, akinél a munkakörülményekre vonatkozó válaszok 90% körüli arányban értékelhetőek voltak. Minthogy az „átmenetileg távol lévők” csak nagyon alacsony arányban (10–20%) válaszoltak ezekre a kérdésekre, az órájuk vonatkozó eredmények szerepeltetése félrevezető lett volna, így ettől eltekintettünk.

*13. táblázat. Hogyan emlékszünk vissza munkakörülményeinkre?
A kedvezőtlen munkakörülmények esélyei a munkaerő-piaci pozíció erőssége szerint,
a férfiak körében, korra standardizálva*

<i>Munkaerő-piaci pozíció</i>	<i>Az adott munkakörülmény jellemző gyakran vagy nagyon gyakran jellemző volt: esélyhányados és szignifikancia-szint</i>			
	<i>Bizonytalan</i>	<i>Marginális</i>	<i>Kiszorult</i>	<i>Kilépett</i>
<i>Munkakörülmény</i>	<i>Referencia: Erős és biztosnak tartott pozíciókkal rendelkezők</i>			
Fizikai munkakörülmények index F1a modell)	1,436*	2,618***	3,495***	2,589*
Toxikus anyagok, rossz szagok (F2a modell)	1,337*	1,316	1,407	1,716*
Főnökei határozzák-e meg munkafeladatait (F3a modell)	1,410*	1,982**	2,496**	3,123***
Monoton munka (F4a modell)	1,659**	2,060**	2,250*	1,637*
Egyhangú munka (F5a modell)	1,808**	2,009**	3,081**	2,066*
A munkaszervezés problematikus (F6a modell)	2,257***	1,330*	1,560	1,477
Nehéz a követelményeknek megfelelni (F7a modell)	3,021***	2,102**	3,026***	4,087***
Munkáját csak nagy nehézségek árán .. (F8a modell)	3,510***	2,792***	5,965***	5,300***
Munkahelyi klímaindex (F9a modell)	3,000***	2,606**	3,687***	1,808*
Munkatársakkal való kapcsolat feszült (F10a modell)	1,395*	1,512*	1,038	1,237
Más emberekkel való kommunikáció (F11a modell)	1,586**	1,250	2,150*	1,068
Gyakori túlmunka (F12a modell)	1,005	0,935	1,395	1,188

Különös figyelmet érdemel táblázatunk első oszlopa. Az összehasonlítás itt állja meg a legjobban a helyét a referencia-csoporthoz képest hiszen az erős és biztos, valamint az erős, de bizonytalan pozíciókkal rendelkezők egyaránt dolgoztak az adatfelvétel időpontjában. Mint látható, a nagy munkabizonytalanságot érzékelő emberek minden jellemzőt tekintve sokkal kedvezőtlenebbül értékelik munkakörülményeiket, mint a szilárd pozíciókat élvezők. Bár a munkafeltételek percepciójának vizsgálatából egyértelmű, hogy ezekben az eredményekben jelentkezik némi „percepció különbség” is,⁸ de valószínűtlen, hogy az ilyen különbségek alapvetően változtatnák meg a munkakörülmények értékelését, és ha így tennék, az valószínűleg minden dimenziót illetően egyformán jelentkezne. A mi eredményeinkben azonban a különféle dimenziókhoz tartozó esélyhányadosok nagyságában mutatkozó különbségek jól értelmezhetőek. Hasonlóan könnyen értelmezhető eredményeket kaptunk más munkaerő-piaci csoportokban, hiszen a (múltbeli) munkafeltételekkel kapcsolatos problémák – különlegesen magas esélyhányadosok formájában pontosan azok mentén a jellemzők mentén jelennek meg, amelyek mentén várhatóak (pl. fizikai jellegű feltételek), és nem jelennek meg olyan jellemzők esetén (a munkatársakkal való személyes viszonyok területén például), ahol azok meglepőek lennének. Különösen magas esélyhányadosok jelennek meg a „követelményváltozók” és a „munkahelyi klíma” jellemzői mentén, és nem alacsony a munkaszervezéssel kapcsolatos panaszokat jelző esélyhányados sem. Ezekben a dimenziókban természetesen, hogy rosszabb a helyzet, ha a munka bizonytalan. Ezért megalapozottnak tekinthetjük azt a megállapítást, hogy a bizonytalan munkaerő-piaci pozíciókhoz a biztos pozíciókhoz viszonyítva – a túlmunkát kivéve – minden dimenzióban kedvezőtlenebb munkakörülményekkel társulnak.

Ha a marginális pozícióban lévők legutóbbi munkahelyére vonatkozó értékeléseit hasonlítjuk össze a bizonytalan pozíciókban lévőkével, akkor szinte minden dimenzióban kedvezőtlenebb a kép, mint a biztos pozíciókban lévők esetében is, de az eltéréseknek nem ugyanaz a mintázata, mint amilyen a bizonytalan pozíciókban lévők esetén volt. A többségükben munkanélküliekből álló csoport elsősorban a tipikusan az alacsony iskolai végzettséghez társuló tradicionális „rossz munkák” jellemzőit említi nagy hangsúllyal (fizikai megterhelés, monoton munka) és a férfiak esetében kisebb hangsúlyt helyez a követelmény-változókra.

A kiszorult és a kilépett csoportok esetében mintha a két előbbieken említett mintázat kombinációját látnánk: nagy szerepet kapnak a „tradicionális rossz munkák” jellemzői: a fizikai megterhelés, a monotonitás, az egyhangúság, de e mellett nagy a „követelmény-változók” szerepe is, míg a kommunikációra, munkahelyi klímára vonatkozó panaszok nem különösebben jelentősek. A munkaerőpiacról való kiszorulásban és kilépésben tehát – a feltehetően reálisan értékelt különösen megterhelő fizikai feltételek mellett – szerepe lehetett annak is, hogy a munkavállalók érzékelték a követelmények egyre nagyobb szorítását, és kialakult bennük az az elképzelés, hogy a növekvő standardokkal nem lesznek képesek lépést tartani.

---

⁸ Ilyen percepció különbségek egyébként az erre a kérdésre vonatkozó, kevés számú kutatás eredményei szerint az aktív dolgozók között is jelentkeznek, és az egészségértékeléssel is dinamikus kapcsolatban állnak (Lange et al. 2005)

14. táblázat. *Hogyan emlékszünk vissza munkakörülményeinkre?
A kedvezőtlen munkakörülmények esélyei a munkaerő-piaci pozíció erőssége szerint,
a nők körében, korra standardizálva*

Munkaerő-piaci pozíció Munkakörülmény	Az adott munka-körülmény gyakran vagy nagyon gyakran jellemző volt: esélyhányados és szignifikancia-szint			
	Bizonytalan	Marginális	Kiszorult	Kilépett
	Referencia: Erős és biztosnak tartott pozíciókkal rendelkezők			
Fizikai körülmények indexe (F1b modell)	1,345	2,223*	3,247***	3,962***
Toxikus anyagok, rossz szagok (F2b modell)	1,156	1,528	1,524	1,908*
Főnökei határozzák-e meg munkafeladatait (F3b modell)	1,842***	2,141**	5,596***	2,927***
Monoton munka (F4b modell)	1,567**	2,720***	2,165**	2,999***
Egyhangú munka (F5b modell)	1,325	1,895*	2,606**	2,415**
A munkaszervezés problematikus (F6b modell)	2,153***	1,946*	2,600**	1,920*
Nehéz a követelményeknek megfelelni (F7b modell)	2,296***	2,632*	3,618***	4,195***
Munkáját csak nagy nehézségek árán .. (F8b modell)	3,391***	3,357***	4,772***	6,259***
Munkahelyi klíma indexe (F9b modell)	3,168***	2,696**	1,928*	2,502**
Munkatársakkal való kapcsolat feszült (F10b modell)	1,251	1,356	1,510	1,163
Más emberekkel való kommunikáció (F11b)	1,542**	1,674**	1,311	0,825
Gyakori túlmunka (F12b modell)	1,375*	1,579	1,521	2,672***

A férfiak és a nők körében a főbb tendenciák hasonlóak, ugyanakkor jelentős különbségek is felfedezhetők. Míg a férfiak körében a túlmunka jelensége egyenletesen érintette a különböző csoportokat, a nők körében gyakoribb a bizonytalan pozíciójú munkavállalók között, és ennek alapján az is feltételezhető, hogy a gyakori túlmunka a női munkavállalók esetében az egyik olyan körülmény, amely a munkavállalót a munkaerőpiacról való kilépésre ösztönzi, kényszeríti. (14. táblázat).

A munkakörülmények és az egészségi állapot

Végül a munkakörülmények esetleges befolyását vizsgáljuk az egészségi állapotra vonatkozóan.

Az általános egészségértékelés szempontjából az „G” modellekből indulunk ki, amelyek tartalmilag megegyeznek a 6. és 7. táblázatban látott „B” modellekben szereplő esélyhányadosokkal, kivéve, hogy a mostani modellekben nem szerepeltetjük az „átmenetileg kilépett” csoportot, valamint csak azokat a válaszadókat vettük figyelembe, akik a relevánsnak

bizonyult munkakörülmény-jellemzőket érvényes módon értékelték⁹ – ezért az esélyhányadosok számszerűleg nem pontosan egyeznek meg a „B” modellekben szereplőkkel, bár azokhoz nagyon hasonló értéket vettek fel. A „G” modellekhez azután a munkakörülmények különféle dimenzióit jellemző változókat társítottunk: azaz arra voltunk kíváncsiak, hogy megmagyarázzák-e az egyes munkaerő-piaci csoportok egészségi állapotában mutatkozó eltéréseket az általuk megélt munkakörülmények különbségei. A 15. táblázatban csak azokat a jellemzőket szerepeltetjük, amelyek valamelyik munkaerő-piaci csoport esetében magyarázó erejűnek bizonyultak. Összesen három ilyen változót találtunk (azokat, amelyek mentén egyébként a legnagyobb egészség-egyenlőtlenségek szerveződnek): a fizikai körülményekre vonatkozó indexet valamint a követelményekre vonatkozó két változót.

15. táblázat. A nem kielégítő egészségi állapot esélyei a munkaerő-piaci pozíció függvényében és változásai a kedvezőtlen munkakörülmények különféle aspektusait jellemző változókra való kontrollálás után azon férfiak és nők körében, aki értékelték munkakörülményeiket

Bevont változók	Nem kielégítő egészségi állapot: esélyhányados és 95%-os megbízhatósági intervallum			
	Bizonytalan pozíciók	Marginális pozíció	Kiszorult	Kilépett
Referencia: erős és biztos pozíciók				
<i>Férfiak</i>				
Munkaerő-piaci pozíció + életkor (G modell)	1,235	2,186**	3,163***	14,235***
G + Fizikai munkakörülmények indexe	1,165	1,875*	2,620**	12,506***
G + Nehéz a követelményeknek megfelelni	1,123	2,067**	2,910**	12,647***
G + Csak nagy nehézségek árán tudja munkáját	1,082	1,985**	2,622**	12,418***
H: G + fizikai munkakörülmények indexe + nehéz a munkakövetelményeknek megfelelni + csak nagy nehézségek árán tudja munkáját.	1,019	1,734*	2,240*	10,813***
A csökkenés mértéke a „G” modell esélyhányadosaihoz viszonyítva	92%	38%	43%	26%
H + jövedelem	1,050	1,479	2,192*	11,540**
<i>Nők</i>				
Munkaerő-piaci pozíció + életkor (G modell)*	1,443*	2,575**	2,343**	11,946***
G + Fizikai munkakörülmények indexe	1,409*	2,392**	2,082**	10,435***
G + Nehéz a követelményeknek megfelelni	1,353	2,433**	2,108**	10,839***
G + Csak nagy nehézségek árán tudja munkáját	1,344	2,420**	2,128**	10,643***
H: G + fizikai munkakörülmények indexe + nehéz a munkakövetelményeknek megfelelni + csak nagy nehézségek árán tudja munkáját.	1,296	2,253**	1,878*	9,433***
A csökkenés mértéke a „I” modell esélyhányadosaihoz viszonyítva	33%	20%	35%	23%
H + jövedelem	1,372	2,118*	1,953*	9,931***

A marginális pozíciójú férfiak esetében a nem-kielégítő egészségi állapotra vonatkozó magas esélyeket (2,19) jelentős arányban csökkenti az, ha figyelembe vesszük a fizikai megterhelésre vonatkozó munkakörülményeket. Formálisan a követelmény-változók bevonása is csökken-

⁹ Erre a nem szokásos eljárásra azért volt szükség, mert a dimenziókat külön-külön tekintve alacsony számú válaszhányok összegződtek, és összességében már igen nagyarányú válaszhányhoz vezettek volna, amely a beágyazott modellsorok használatát nem tette volna lehetővé.

ti az esélyhányados értékét, és ez a hatás akkor is megmarad, ha a változókat egyszerre adjuk hozzá a G modellhez (H modell). A marginális munka-erőpiaci pozícióban lévők rosszabb egészségi állapotát tehát jelentős mértékben (számszerűen egyharmad körüli mértékben) magyarázzák azok a fizikai jellegű körülmények és a követelmények kényszerítő erejével kapcsolatos pszichológiai percepciók, amelyek utolsó munkahelyüket jellemezte. A munkakörülmény-változók bevonásával az esélyhányados értéke nem csökkent egy körüli értékre.

A „kiszorult” pozíciójú férfiak egészségi állapotát tekintve is jelentősnek tűnik a korábban megtapasztalt fizikai megterhelés szerepe. Bár az egészség és egy régebbi munkahelyen érzékelt követelmények közötti kapcsolat nem interpretálható közvetlenül, a matematikai kapcsolat fennáll. Összességében a három munkakörülmény-változóra való kontrollálás 43% körüli arányban magyarázta e csoport rossz egészségi állapotát.

A „kilépettekre” vonatkozó esélyhányados szintén jelentős mértékben csökken a három említett változóra való kontrollálás után, ugyanakkor az esélyhányados ebben – a lényegében rokkantnyugdíjasokat tömörítő csoportban – természetesen a H modellben is igen nagy értéket vesz fel. A (korábbi) munkakörülmények által magyarázott hányad a kilépett pozíciójú férfiak esetében egynegyed körül van (15. táblázat).

Érdeemes megjegyezni, hogy modelljeinken nem „javít”, ha azokat a jövedelem vagy az anyagi javakkal való ellátottság változóival bővítjük, kivéve a marginális pozíciójúakat. A férfiakra nézve tehát a legtöbb esetben megállapítható, hogy az egészségi állapot magyarázatában a jövedelem és az anyagi javakkal való ellátottság szerepe a munkakörülményekhez viszonyítva nem kiegészítő, hanem inkább alternatív jellegű – valójában a munkakörülmények válogatott dimenzióit jellemző változókat magukban foglaló modellek „jobbak”, mint a jövedelmet, iskolai végzettséget, illetve a deprivációt magukban foglaló modellek. Más szavakkal a releváns munkakörülmény-dimenziók figyelembevétele után a legtöbb munkaerő-piaci csoport esetében a jövedelem, az iskolai végzettség avagy az anyagi javakkal való ellátottság nem tud hozzáadni a nem kielégítő egészségi állapot esélyeinek magyarázatához (ezek közül példaképpen a jövedelmi változót is magában foglaló modell eredményeit mutatjuk be a 15. táblázatban). Ugyanakkor a marginális pozíciójúaknál a munkakörülményeket jellemző változók mellett a jövedelem változójának bevonása tovább – a szignifikancia-szint körüli értékre – csökkentette a szóban forgó esélyhányados értékét. A marginális pozíciójúak esetében tehát a jövedelem szerepe kiegészítő jellegűnek bizonyult, a (korábbi, e speciális esetben közelmúltbeli) munkakörülmények szerepéhez képest.

A nők között a bizonytalan pozíciókban lévők egészségi állapota is magyarázatot igényel. A nők egészségi állapotát tekintve ugyanazoknak a munkakörülmény-dimenzióknak volt értékelhető szerepe, mint a férfiak esetében. A bizonytalan pozíciójú nők körében a követelmény-változók bevonása jobban csökkentette az esélyhányadost, mint a fizikai megterhelésre vonatkozó index, és a három dimenzió együttes szerepeltetése az esélyhányadost egy körüli értékre csökkentette, habár a magyarázott hányad szigorúan véve mindössze egyharmad.

Kevésbé magyarázták a munkakörülmények a „marginális” pozíciókba került nők egészségi állapotát. Annak ellenére, hogy mind a fizikai körülményeknek, mind pedig a követelmény-változóknak volt szerepe az egészség-esélyek alakulásában, amely egymástól függetlenül is megjelent, együttes figyelembevételük összesen 20%-kal csökkentette a szóban forgó esélyhányados értékét. A jövedelem figyelembevétele a nők esetében – hasonlóan ahhoz, amit az ugyanilyen pozíciójú férfiak esetében tapasztaltunk – az esélyhányados tovább csökkent, tehát a jövedelemnek a munkafeltételeken túl is volt magyarázó ereje az egészségi állapot alakulásában.

A kiszorult csoport esetében a három figyelembe vett dimenzió fontossága hasonlóan tűnik, és együttesen a rossz egészségi állapot magas esélyét e csoportban igen nagy arányban (35%) magyarázták. A (volt) munkakörülmények figyelembevétele után a jövedelemnek már nem volt további szerepe.

Szintén érzékelhető volt a munkakörülmény-változók jelentősége a „kilépett” nők egészségi állapotának szempontjából – körükben a (korábbi) fizikai megterhelés mutatkozott a legfontosabbnak, de a rossz egészség esélyét a munkakörülmények együttesen csak mintegy egynegyed részben magyarázzák. (15. táblázat)

Áttérve a mozgásszervi panaszok kérdésére, azok a férfiak körében elsősorban a „kilépettek” között koncentrálnak, így a többi munkaerő-piaci csoporttal most nem foglalkozunk részletesen. Meglepő, hogy a mozgásszervi egészség is ugyanazokkal a dimenziókkal mutat érzékelhető kapcsolatot, mint az általános egészségértékelés, bár a legnagyobb szerepe természetesen a fizikai megterhelés dimenziójának van, ugyanakkor a követelmény-változók modellbe való bevonása közel olyan hasznosnak bizonyult, mint a fizikai jellegű munkakörülményekre vonatkozó indexé. Ezeknek a munkakörülményeknek a hatása csupán részben átfedő: együttes bevonásuk a modellbe jobb eredményt hoz, mint a csupán egy-egy munkakörülmény-változót tartalmazó modelleké.

Összességében a három dimenzió a mozgásszervi panaszok szintjének átlagtól való eltérését mintegy felerészben magyarázta (16. táblázat). A jövedelmi változó (ellentétben más, a társadalmi pozíciót jellemző változóképtől, mint amilyen például az iskolai végzettség vagy az anyagi javakkal való ellátottság) hozzáadása a modellhez javítja annak magyarázó erejét.

A nők körében jelentkező mozgásszervi panaszok esetében a bizonytalan pozíciójúak helyzet is magyarázatot kíván. Az esélyhányadosok itt csak nagyon kis mértékben csökkentek az egyes munkakörülmény-jellemzők bevonásának hatására, de együttes bevonásuk már jelentősen mérsékelte a szóban forgó esélyhányadost. A jövedelmi helyzetnek ebben az esetben is kiegészítő jellegű magyarázó ereje van.

16. táblázat. Mozgásszervi panaszok a munkaerő-piaci pozíció függvényében és változásai a kedvezőtlen munkakörülmények különféle aspektusait jellemző változókra való kontrollálás után azon férfiak és nők körében, akik értékelték munkakörülményeiket

Bevont változók	Mozgásszervi panaszok jelentkezése: esélyhányados és 95%-os megbízhatósági intervallum			
	Bizonytalan pozíciók	Marginális pozíció	Kiszorult	Kilépett
Referencia: erős és biztos pozíciók				
<i>Férfiak</i>				
Munkaerő-piaci pozíció + életkor (I modell)	1,178	1,189	1,098	2,473**
I + Fizikai munkakörülmények indexe	1,006	0,886	0,738	1,992*
I + Nehéz a követelményeknek megfelelni	1,004	1,076	0,936	2,027**
I + Csak nagy nehézségek árán tudja munkáját	1,092	1,118	0,973	2,235*
J: I + fizikai munkakörülmények indexe + nehéz a munkakövetelményeknek megfelelni	0,948	0,833	0,667	1,727*
A csökkenés mértéke a „I” modell esélyhányadosaihoz viszonyítva	...	...	...	51 %
J + jövedelem	0,930	0,872	0,600	1,559
<i>Nők</i>				
Munkaerő-piaci pozíció + életkor (I modell)*	1,488*	1,400	1,207	2,237**
I + Fizikai munkakörülmények indexe	1,434*	1,225	0,965	1,752*
I + Nehéz a követelményeknek megfelelni	1,380*	1,299	1,042	1,933*
I + Csak nagy nehézségek árán tudja munkáját				
J: I + fizikai munkakörülmények indexe + nehéz a munkakövetelményeknek megfelelni + csak nagy nehézségek árán tudja munkáját.	1,347	1,116	0,887	1,595
A csökkenés mértéke a „J” modellben az „I” modell esélyhányadosaihoz viszonyítva	29%	71%	...	52%
J + jövedelem	1,248	1,030	0,833	1,237

A „kilépett”-ek esetében világosan megmutatkozik a mozgásszervi problémák és a fizikai megterhelés kapcsolata. A követelmény-dimenziók mellett a mozgásszervi problémák magas számának magyarázatában az anyagi helyzet is szerephez jut: a jövedelem változójának bevonása a modellbe az e csoporthoz tartozó esélyhányados további csökkenésével jár együtt, így a jövedelmi helyzet és a korábbi munkafeltételek egymást kiegészítő módon magyarázzák a mozgásszervi panaszok magas arányát (16. táblázat)

A pszichés panaszok magyarázatában más munkakörülmény-változók kapnak szerepet, mint amelyek az egészségértékelés, illetve a mozgásszervi panaszok szempontjából fontosnak bizonyultak, ráadásul a férfiak és nők pszichés egészségét befolyásoló tényezők sem tűnnek teljesen azonosnak (17. táblázat). A pszichés panaszok mind a férfiak, mind pedig a nők körében a bizonytalan munkaerő-piaci pozíciójuk között koncentráálódtak, ezért csak a rájuk vonatkozó eredményeket elemezzük.

17. táblázat. Pszichés panaszok a munkaerő-piaci pozíció függvényében és változásai a kedvezőtlen munkakörülmények különféle aspektusait jellemző változókra való kontrollálás után azon férfiak és nők körében, akik értékelték munkakörülményeiket

Bevont változók	Pszichés panaszok jelentkezése: esélyhányados és 95%-os megbízhatósági intervallum			
	Bizonytalan pozíciók	Marginális pozíció	Kiszorult	Kilépett
Referencia: erős és biztos pozíciók				
<i>Férfiak</i>				
Munkaerő-piaci pozíció + életkor (K modell)*	1,333*	1,148	0,910	1,553
K + Munkaszervezés	1,118	1,039	0,747	1,220
K + Nehéz a követelményeknek megfelelni	1,113	1,125	0,835	1,459
K + Csak nagy nehézségek árán tudja munkáját	1,204	1,061	0,775	1,341
<i>Nők</i>				
Munkaerő-piaci pozíció + életkor (K modell)*	1,468*	0,852	0,860	1,407
K + Munkahelyi klíma (pszichológiai index)	1,366*	0,797	0,829	1,330
K + Munkaszervezés	1,355*	0,792	0,767	1,303
K + Túlmunka	1,387*	0,769	0,761	1,134
L: K + pszichológiai körülmények indexe + munkaszervezés + túlmunka	1,286	0,721	0,766	1,074

A férfiak pszichés egészségét a munkaszervezés, valamint a már jól ismert követelmény-változók befolyásolták: bármelyik bevonása modellünkbe a referencia-szint közelébe csökkentette az esélyhányados értékét. A nők esetében a munkahelyi klímának, a munkaszervezésnek, valamint a túlmunkának volt szerepe: ezek a változók külön-külön nem, de együttesen már jelentősen csökkentették a rossz pszichés egészség esélyét, amely e változók bevonása után már nem különbözött szignifikánsan egytől. Az esélyhányadosok alacsony kiinduló értékei miatt itt a befolyás arányainak kiszámítása nem vezet értékelhető eredményre.

A bizonytalan pozíciók pszichés rizikófaktorainak különbözősége a férfiak és a nők körében minden bizonnyal abból is következhet, hogy más típusú munkák, munkakörök azok, amelyek a két nem körében a bizonytalan foglalkoztatással tipikusan együtt járnak.

Gazdasági ágazatok, egészség és munkakörülmények

Munkavállalók az egyes gazdasági ágazatokban és egészségi állapotuk

A további elemzések a korábbiakhoz képest a válaszadók egy szűkebb körére vonatkoznak. Habár kérdőívünkben gyűjtöttünk információkat a munkaút több fontos, korábbi momentumára vonatkozóan is, a legrészletesebb információk a jelenlegi munkahelyet és munkakört illetően állnak rendelkezésre. Ezért azokat az elemzéseket, amelyeket a következő két fejezetben adunk közre, csak azokra vonatkozóan végeztük el, akik az adatfelvétel időpontjában – bármilyen típusú pozícióban, tehát akár munkaadóként, akár alkalmazottként, akár pedig alkalmi munkavállalóként – dolgoztak.

A jelenlegi munka és munkahely jellemzői közül elsőként a munkahely gazdasági ágazata szerint vizsgálódunk. Az ágazatok szerinti elemzés során kisebb kompromisszumokra kényszerültünk: bizonyos, szokásosan önálló ágazatként elemzett csoportokat összevontan kellett kezelnünk, hiszen a bányászatban, illetve az energia- és vízellátásban dolgozók száma alacsony, így mintánkba is nagyon kis számban kerültek be ilyen munkavállalók. Az ezekben az ágazatokban dolgozókat az „egyéb” kategóriába soroltuk be.

A gazdasági ágazat szerinti különbségeket – akár az egészségi állapot, akár a munkakörülmények oldaláról – árnyalja, ha figyelembe vesszük, hogy az (általunk vizsgált szubjektív) egészségi állapotot nagymértékben befolyásolják olyan – társadalmi összefüggésben megértett – biológiai tényezők, mint az életkor és a nem. Ezeket a dimenziókat ugyan már a korábbiakban is figyelembe vettük, az ágazatok szerinti elemzésben különösen fontos, hogy szem előtt tartsuk őket, hiszen a gazdasági ágazatokon belül igen jelentős különbségek vannak a munkavállalók között a férfi-nő és az idős-fiatal arányokat illetően. Míg a munkavállalók egészét tekintve a férfiak aránya alig haladja meg az ötven százalékot, addig arányuk jóval magasabb a mezőgazdaságban és a közlekedési ágazatban; az építőiparban pedig a dolgozók döntő többsége férfi. Valamivel több férfi dolgozik az iparban és az „egyéb” kategóriába soroltak (köztük bányászok és energiaipari dolgozók) között is. Kicsit nagyobb arányban dolgoznak viszont nők a kereskedelemben, a vendéglátásban, valamint a pénzügyi és gazdasági szolgáltatások területén. Az egészségügyi és szociális szolgáltatások, az oktatás, kultúra és tudomány ágazatait pedig női munkavállalók dominálják (18. táblázat).

Az ágazati szempontú elemzésben nagy jelentősége lehet annak is, hogy az egyes ágazatokban dolgozók kormegoszlása jelentősen eltér egymástól: az egészségi állapotban talált esetleges különbségek ez esetben az életkor különbözőségeiből is adódhatnak. Az átlagosan legfiatalabb ágazat a vendéglátói, de itt a legnagyobb az életkor szórása is: ebben az ágazatban tehát nagy számmal vannak mind különösen fiatal, mind pedig különösen idős munkavállalók, bár az előbbieket dominánsabban vannak jelen (18. táblázat). Átlagosan a legidősebbek a mezőgazdaságban dolgozók, és itt a legkisebb az életkorok szórása is, ebben az ágazatban tehát az idős munkavállalók a dominánsak. Az „idősebb” ágazatok közé tartozik még az okta-

tási és a közigazgatási ágazat is, az átlagnál viszont valamennyivel alacsonyabb az átlagos kor a kereskedelemben és a pénzügyi szolgáltatások területén is.

18. táblázat. A férfi, illetve a női dolgozók száma és aránya az egyes gazdasági ágazatokban, illetve átlagos életkor

Ágazat	Dolgozók száma, illetve aránya az egyes ágazatokon belül			A dolgozók átlagos életkora és az életkor szórása	
	Férfiak	Nők	Együtt	Átlagos életkor	Szórás
Mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat	71 74,0	25 26,0	96 100,0	41,10	8,790
Építőipar	105 91,3	10 8,7	115 100,0	37,40	9,933
Ipar	211 66,6	106 33,4	317 100,0	37,05	9,620
Kereskedelem, javítás	108 44,1	137 55,9	245 100,0	35,97	9,507
Szálláshely szolgáltatás, vendéglátás	27 38,0	44 62,0	71 100,0	34,41	10,188
Szállítás, posta, távközlés, közlekedés	70 72,9	26 27,1	96 100,0	38,47	9,067
Közigazgatás, védelem, társadalombiztosítás, politika	67 51,1	64 48,9	131 100,0	40,33	9,972
Oktatás, kultúra, tudomány	26 19,5	107 80,5	133 100,0	40,89	8,960
Egészségügyi és szociális ellátás	15 13,9	93 86,1	108 100,0	37,98	9,373
Egyéb	103 67,8	49 32,2	152 100,0	37,69	9,955
Pénzügyi és gazdasági szolgáltatás	33 32,7	68 67,3	101 100,0	36,71	9,355
Együtt	836 53,4	729 46,6	1565 100,0	37,83	9,687

Az iskolai végzettség szerinti alapmegoszlásokat a 19. táblázatban foglaltuk össze. Az alapmegoszlás szerint az iskolai végzettség különösen jelentős tényező, amelyet az egészségi állapot gazdasági ágazat szerinti értékelésekor feltétlenül figyelembe kell venni. A mintánkba került, dolgozó válaszadók között 12 százalékos a legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezők aránya. Ettől az aránytól lényeges eltérést két ágazatban találhatunk: a mezőgazdaságban ennél jóval nagyobb, közel 45%-os, a pénzügyi és gazdasági szolgáltatások területén pedig elenyésző az ilyen végzettségű dolgozók aránya. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya átlagosan 17%-os, ennél azonban jóval magasabb az oktatás, kultúra és tudomány területén (62%). Az átlagost meghaladja a felsőfokú végzettségűek aránya a közigazgatás és védelem, politika, valamint az egészségügy és szociális ellátás, a gazdasági és pénzügyi szolgáltatások területén is.

19. táblázat. A különböző ágazatokban dolgozó munkavállalók iskolázottsága és jövedelme

Ágazat		Iskolai végzettség			Jövedelem		
		Legfeljebb általános	Középfokú	Felsőfokú	Legalsó negyed	Középső két negyed	Legfelső negyed
Mezőgazdaság, erdő-gazdaság	Fő	43	45	8	26	49	11
	%	44,8	46,9	8,3	30,2	57,0	12,8
Építőipar	Fő	13	89	13	23	48	33
	%	11,3	77,4	11,3	22,1	46,2	31,7
Ipar	Fő	44	249	23	33	182	73
	%	13,9	78,8	7,3	11,5	63,2	25,3
Kereskedelem, javítás	Fő	16	210	20	37	105	67
	%	6,5	85,4	8,1	17,7	50,2	32,1
Szálláshely szolgáltatás, vendéglátás	Fő	5	57	9	11	35	19
	%	7,0	80,3	12,7	16,9	53,8	29,2
Szállítás, posta, távközlés, közlekedés	Fő	11	77	8	12	55	25
	%	11,5	80,2	8,3	13,0	59,8	27,2
Közigazgatás, védelem, társadalombiztosítás, politika	Fő	13	84	34	15	62	46
	%	9,9	64,1	26,0	12,2	50,4	37,4
Oktatás, kultúra, tudomány	Fő	13	37	82	11	45	65
	%	9,8	28,0	62,1	9,1	37,2	53,7
Egészségügy, szociális ellátás	Fő	9	74	25	5	67	29
	%	8,3	68,5	23,1	5,0	66,3	28,7
Egyéb	Fő	18	108	26	17	66	46
	%	11,8	71,1	17,1	13,2	51,2	35,7
Pénzügyi és gazdasági tanácsadás	Fő	1	75	25	9	36	48
	%	1,0	74,3	24,8	9,7	38,7	51,6
Együtt	Fő	186	1105	273	199	750	462
	%	11,9	70,7	17,5	14,1	53,2	32,7

Az egészségi állapottal általában szintén szoros összefüggésben áll a jövedelem. Minthogy a munkafeltételek hatásainak vizsgálata során nem az a célunk, hogy az egyes ágazatokban dolgozók jövedelmeit hasonlítsuk össze, hanem hogy a lehetséges „zavaró” tényezők hatását kiszűrjük, ezért nem a dolgozó munkajövedelmét vizsgáljuk, hanem azt a jövedelmet, amely egészségi állapotát – munkafeltételeitől függetlenül – befolyásolhatja. Ezért a háztartás megfelelő módon korrigált, úgynevezett ekvivalens, egy főre eső jövedelmét vizsgáljuk. A 19. táblázatban mutatjuk be, hogy – az egész mintánkra vonatkozó – jövedelmi negyedek között hogyan oszlanak el a különböző ágazatokban dolgozók. Minthogy a jövedelmekre vonatkozó külön elemzés (amelynek részleteit itt most nem mutatjuk be) nem mutatott különbségeket a két középső jövedelmi negyedbe tartozók egészségi állapota között, ezért ezt a két negyedet ebben a táblázatban is összevontuk.

A jelenleg éppen dolgozók általában véve valamivel gazdagabb háztartásokban élnek, mint mintánk egésze: a legalsó jövedelmi negyedbe csupán 14 százalékuk, míg a legfelsőbe közel 33 százalékuk tartozik. Ennél nagyobb arányban élnek jobb módú háztartásokban a pénzügyi és gazdasági tanácsadás, valamint az oktatás, a kultúra és a tudomány ágazatában dolgozók. Jelentősen nagyobb azonban a szegényebb háztartásokban élők aránya a mezőgazdaság területén dolgozók között.

Ha az (1–5 skálán mért) egészségértékelés átlagos értékét ágazatonként vizsgáljuk, a különbségek nem különösen nagyok. Nem meglepő, hogy a jelenleg dolgozók átlagánál (3,98) rosszabbra értékelik egészségüket a mezőgazdasági és az építőipari, valamint az „egyéb” ágazatokban dolgozók. Meglepő viszont, hogy hasonlóan rossz az egészségértékelés az oktatás-kultúra területén dolgozók között is. Az átlagosnál valamivel jobb viszont az egészségértékelés az egészségügyi és szociális ellátás területén dolgozók között (18. táblázat). A különbségek azonban – mint ahogyan a táblázatban feltüntetett megbízhatósági intervallumok is jelzik – nem szignifikánsak a konvencionális szinteken.

Ismerve a férfiak és a nők egészségértékelésében mutatkozó, szokásosan nagy különbségeket, érdemes az értékeléseket a férfiak és nők között külön-külön is figyelembe venni. A mezőgazdaságban dolgozó férfiak és nők egészségértékelése hasonló, míg az építőiparban dolgozó (kevés számú) nő egészségértékelése jóval kedvezőbb, mint férfi munkatársaiké. Hasonlóan nagy a különbség az iparban és a vendéglátóiparban, itt azonban a férfiak javára: átlagos egészségértékelésük 0,4 ponttal magasabb, mint az ugyanabban az ágazatokban dolgozó nőké. Rosszabb a férfiak saját egészségéről alkotott képe az oktatás-tudomány ágazatában, más ágazatokban azonban nincsenek jelentős különbségek a férfi és a női dolgozók között.

20. táblázat. Átlagos egészségértékelés, ágazatonként

	Átlagos egészségértékelés: átlag és 95%-os megbízhatósági intervallumok			A rossz egészségben lévők aránya (%) és 95%-os megbízhatósági intervallumok		
	férfiak	nők	együtt	férfiak	nők	együtt
Mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat	3,84 3,58 – 4,10	3,80 3,97 – 4,22	3,83 3,61 – 4,05	35 24 – 47	40 19 – 61	37 27 – 46
Építőipar	3,82 3,60 – 4,04	4,28 3,95 – 4,62	3,86 3,66 – 4,06	30 21 – 39	0 0 – 0	28 19 – 36
Ipar	4,12 3,98 – 4,27	3,76 3,53 – 3,98	4,00 3,88 – 4,12	21 16 – 27	34 25 – 43	26 21 – 30
Kereskedelem, javítás	4,12 3,93 – 4,31	4,07 3,88 – 4,26	4,09 3,96 – 4,23	23 15 – 31	23 16 30	23 17 – 28
Szálláshely szolgáltatás, vendéglátás	4,35 4,08 – 4,63	3,89 3,55 – 4,23	4,07 3,84 – 4,31	12 0 – 25	37 22 – 52	27 16 – 38
Szállítás, posta, távközlés, közlekedés, raktározás	4,14 3,90 – 4,37	3,85 3,45 – 4,24	4,06 3,86 – 4,26	21 11 – 31	31 12 – 50	24 15 – 33
Közigazgatás, védelem, társadalombiztosítás, politika	4,22 4,01 – 4,42	3,98 3,73 – 4,22	4,10 3,94 – 4,26	24 14 – 35	32 20 – 44	28 20 – 36
Oktatás, kultúra, tudomány	3,61 3,20 – 4,03	3,84 3,65 – 4,04	3,80 3,63 – 3,97	55 34 – 75	37 28 – 47	41 32 – 49
Egészségügy, szociális ellátás	4,07 3,61 – 4,54	4,11 3,91 – 4,32	4,11 3,93 – 4,29	19 0 – 40	23 14 – 31	22 14 – 30
Egyéb	3,89 3,69 – 4,10	3,68 3,33 – 4,03	3,82 3,65 – 4,00	34 25 – 43	41 27 – 56	36 29 – 44
Pénzügyi és gazdasági tanácsadás	4,05 3,74 – 4,36	3,99 3,75 – 4,23	4,01 3,82 – 4,20	19 5 – 34	25 14 – 35	23 15 – 31
Együtt	4,03 3,96 – 4,10	3,93 3,85 – 4,01	3,98 3,93 – 4,03	26 23 – 29	30 27 – 34	28 26 – 30

Az átlagos egészségértékelés mellett azt is megvizsgáltuk, hogy milyen arányban fordul elő a kielégítőnek nem tekinthető (tehát 1–3-ig értékelt) egészségi állapot a különféle ágazatokban dolgozók között. Ebből a szempontból három ágazat emelendő ki: az átlagos 28%-nál jóval gyakrabban fordultak elő ilyen értékelések a mezőgazdasági, az oktatási-tudományos, valamint az „egyéb” szektorokban dolgozók között, ritkábban pedig az egészségügyi-szociális és a pénzügyi-gazdasági szolgáltatások területén. A nem szerinti különbségek vizsgálata azonban most is tanulságos. Az iparban, az építőipar, valamint a vendéglátás területén ebben az esetben is a korábbiakban leírt mintázat ismétlődik meg: a férfiak és a nők aránya a nem kielégítő egészségi állapotúak között jelentősen eltér, és pontosan abban az irányban, mint ahogyan átlagos egészségértékeléseik. Kiemelkedően magas arányban ítélik azonban egészségi állapotukat különösen rossznak az oktatás és kultúra területén dolgozó férfiak. Az arányokra vonatkozó becsléseink azonban – a kis minta-elemszámából következően – meglehetősen megbízhatatlanok, de itt megbízhatósági elemzésekre nem térünk ki, hiszen ezekre a kérdésekre a későbbiekben bemutatott többváltozós elemzés első lépcsőjében is kitérünk.

A többváltozós elemzésünk célja elsőként az lesz, hogy az egyes ágazatokra kapott értékeinket legalább részben megtisztítsuk az „egyéb zavarótényezők” hatásától, azaz megvizsgáljuk, hogy mennyiben különbözne az egészségi állapot az egyes ágazatok munkavállalói között, ha az ágazatokban ugyanolyan volna a férfiak és a nők megoszlása, az életkori minta, illetve hasonlóak volnának az iskolázottsági és jövedelmi viszonyok. Az elemzést logisztikus regresszióval végeztük, amelynek során részben beágyazott modellsorokat építettünk fel. Az „Ag” modellben tulajdonképpen megismételtük az alapsoros elemzést: itt csak azt vizsgáltuk, hogy mekkora a rossz egészségi állapot esélye a különféle ágazatokban a referencia-csoporthoz („pénzügyi-gazdasági szolgáltatások”) képest. A „Bg” modellben az ágazat mellé a 'nem' változóját is felvettük, megvizsgálandó, hogy az „Ag” modellben talált eltéréseket okozhatta-e az, hogy az egyes ágazatokban eltérő a férfiak és a nők aránya. A „Cg” modellbe az ágazat és a nem változója mellé az életkor változóját társítottuk. A „Dg” modell a „Cg” modellre épül, amelyhez az iskolai végzettség változóját társítottuk. Az „Eg” modell ismét a „Cg” modell kiterjesztése: az ekvivalens jövedelem változóját tettük hozzá. Az eredményeket teljes egészében nem közöljük, csupán az arra vonatkozó információkat, hogy az egyes ágazatokhoz tartozó esélyhányadosok hogyan változnak meg az újabb és újabb változók bevonása során. Az eredményeket a 21. táblázatban foglaltuk össze. A referencia választása során most az egyik legjobb egészségi állapotot mutató ágazatot választottuk ki.

21. táblázat. A nem kielégítő egészségi állapot esélye: esélyhányadosok a különféle, részben beágazott modellekben

	A nem kielégítő egészség esélye: esélyhányadosok és szignifikancia-szintek				
	„Ag” modell	„Bg” modell	„Cg” modell	„Dg” modell	„Eg” modell
Mezőgazdaság, erdőgazdaság	1,945	2,163	1,786*	1,429	1,781
Építőipar	1,290	1,498	1,410	1,285	1,354
Ipar	1,163	1,266	1,251	1,103	1,233
Kereskedelem, javítás	0,992	1,020	1,098	1,007	1,071
Szálláshely szolgáltatás vendéglátás	1,256	1,276	1,488	1,382	1,428
Szállítás, posta, távközlés, közlekedés	1,057	1,170	1,076	0,955	1,123
Pénzügyi, gazdasági szolgáltatások	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Közigazgatás, védelem, társadalombiztosítás, politika	1,322	1,385	1,190	1,156	1,168
Oktatás, kultúra, tudomány	2,327**	2,257**	2,021*	2,380*	1,820*
Egészségügyi, szociális szolgáltatások	0,952	0,910	0,908	0,875	0,908
Egyéb	1,933	2,116*	2,093*	1,954*	1,956*

*** p <0,001; ** p <0,01, * p <0,1

„Ag” modell: ágazat

„Bg” modell: ágazat + nem

„Cg” modell: ágazat + nem + életkor

„Dg” modell: ágazat + nem + életkor + iskolai végzettség

„Eg” modell: ágazat + nem + életkor + ekvivalens jövedelem

Az „Ag” modell szerint a referencia-szintnél gyakoribb a nem kielégítő egészségi állapot előfordulása a mezőgazdaság, az oktatás-kultúra, valamint az „egyéb” ágazatokban dolgozók között. Az eredmények egybecsengenek az alapsoros elemzés során találtakkal. „Bg” modellünkben, amelyben a férfi-nő megoszlást is figyelembe vesszük, az esélyhányadosok nem változnak jelentősen az „Ag” modellben látottakhoz képest: csupán az oktatás-kultúra területén mérséklődtek igen kis mértékben, viszont a mezőgazdasági, illetve „egyéb” ágazatokban kissé emelkedtek. Ehhez a három ágazathoz egyetlen másik sem csatlakozott a tekintetben, hogy a nemi összetételre való kontrollálás után a rá vonatkozó esélyhányados szignifikánsan különbözni kezdett volna egytől. A „Cg” modellekben vizsgáljuk, hogy vajon milyen szerepe van a korstruktúrának. Az életkorra való kontrollálás után a mezőgazdasági ágazathoz tartozó esélyhányados már csak nagyon alacsony szignifikancia-szinten különbözik az egytől. Az esélyhányados értéke csökkent a „Bg” modellben látott értékhez képest. Ez azt jelenti, hogy a mezőgazdaságban dolgozók átlagosnál rosszabb egészségi állapotát nagy részben az magyarázza, hogy az ágazat munkavállalói idősebbek az átlagosnál. Az életkor figyelembevétele az oktatás-kultúra, valamint az „egyéb” ágazatokban dolgozók esélyeit is valamelyest csökkentette, de az ezekhez az ágazatokhoz tartozó esélyhányadosok a korra való standardizálás után is nagyobbak egynél, tehát a rossz egészségi állapot magas esélyeit elsősorban nem az magyarázza, hogy ezekben az ágazatokban a munkavállalók az átlagosnál idősebbek lennének.

A „Dg” modellben vesszük szemügyre az iskolai végzettség hatását. Az iskolai végzettség bevonása nagyon nagy mértékben csökkenti a mezőgazdasághoz tartozó esélyhányados

dosokat: a rossz egészségi állapot magas esélye tehát betudható az ebben a szektorban dolgozók átlagosan alacsony iskolai végzettségének is. Az „egyéb” ágazatokban dolgozók esetén az iskolai végzettség bevonása azonban kevésbé csökkenti az esélyhányadost, amely változatlanul szignifikánsan magasabb egynél. Az oktatási szférában dolgozók esetében pedig az iskolai végzettségre való kontrollálás – érthető okokból – még növeli is az esélyhányados értékét.

A férfiak és a nők csoportjait külön-külön is érdemes elemezni: ennek során az előbbi utat járhatjuk végig még egyszer. A férfiak körében a nem kielégítő egészségi állapotban lévők aránya a mezőgazdaságban és az oktatási-kulturális területen dolgozók között különösen nagy (22. táblázat, „Ah” modell). Az e két csoporthoz tartozó esélyhányadosokat csupán kismértékben mérsékli – és nem magyarázza – az életkor bevonása („Ch” modell). Hasonló módon nincs hatása az anyagi körülmények hosszú távú alakulásának jellemzésére használt „depriváció” bevonásának („Dh” modell). Az iskolai végzettségre való kontrollálás azonban „magyarázza” a mezőgazdaságban dolgozó férfiak magas esélyét arra, hogy egészségi állapotuk ne legyen kielégítő: az esélyhányados az iskolai végzettség bevonása után, habár magasabb marad egynél, attól szignifikánsan nem különbözik.

22. táblázat. A nem kielégítő egészségi állapot esélye a férfiak körében: esélyhányadosok gazdasági ágazonként

	A nem kielégítő egészségi állapot esélye: esélyhányados és szignifikancia-szint			
	„Ah” modell	„Ch” modell	„Dh” modell	„Eh” modell
Mezőgazdaság, erdőgazdaság	3,933*	3,174*	2,421	2,947*
Építőipar	3,130*	2,755	2,416	2,648
Ipar	1,957	1,755	1,545	1,698
Kereskedelem, javítás	2,092	2,063	1,945	2,025
Szálláshely szolgáltatás vendéglátás	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Szállítás, posta, távközlés, közlekedés	1,943	1,662	1,511	1,588
Pénzügyi és gazdasági szolgáltatások	1,732	1,623	1,772	1,641
Közigazgatás, védelem, társadalombiztosítás, politika	2,302	1,860	1,872	1,849
Oktatás, kultúra, tudomány	8,733**	8,112**	10,355**	8,183
Egészségügyi, szociális szolgáltatások	1,628	1,439	1,538	1,462
Egyéb	3,405	2,743	2,689	2,674

*** p < 0,001; ** p < 0,01, * p < 0,1

„Ah” modell: ágazat

„Ch” modell: ágazat + életkor

„Dh” modell: ágazat + életkor + iskolai végzettség

„Eh” modell: ágazat + életkor + depriváció

A nők körében a legkedvezőbb általános egészségi állapotban lévő egészségügyi ágazatot tekintettük a referencia-csoportnak. Hozzájuk képest szignifikánsan rosszabb a mezőgazdaságban, az iparban, valamint a szálloda- és vendéglátóiparban dolgozó nők egészségi állapota, valamint az oktatás, kultúra területén dolgozóké (23. táblázat „Ai” modell). A mezőgazdaságban dolgozók rossz egészségi állapotát elsősorban átlagosan magas koruk magyarázza, míg az iparban dolgozó nők esetében az átlagosan alacsony iskolai végzettség játssza ugyanezt a sze-

repet („Ci”, illetve „Di” modell). Ebben az értelmezési keretben nem találunk magyarázatot az oktatásban, illetve a szálláshely-szolgáltatásban, vendéglátásban dolgozó nők kedvezőtlen egészségi állapotára.

23. táblázat. A nem kielégítő egészségi állapot esélye a nők körében: esélyhányadosok szektoronként

	A nem kielégítő egészségi állapot esélye: esélyhányados és szignifikancia-szint			
	„Ai” modell	„Ci” modell	„Di” modell	„Ei” modell
Mezőgazdaság, erdőgazdaság	2,268*	1,802	1,649	1,731
Építőipar	..	..	..	..
Ipar	1,762*	1,774*	1,719	1,670
Kereskedelem, javítás	1,013	1,120	1,11	1,125
Szálláshely szolgáltatás vendéglátás	1,979*	2,405*	2,408*	2,501*
Szállítás, posta, távközlés, közlekedés	1,517	1,407	1,316	1,388
Pénzügyi és gazdasági szolgáltatások	1,113	1,149	1,172	1,227
Közigazgatás, védelem, társadalom- biztosítás, politika	1,627	1,393	1,423	1,419
Oktatás, kultúra, tudomány	2,046*	1,804*	2,085*	2,126*
Egészségügyi és szociális szolgáltatás	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Egyéb	2,665*	3,090**	3,104**	3,256**

*** p <0,001; ** p <0,01, * p <0,1

„Ai” modell: ágazat

„Ci” modell: ágazat + életkor

„Di” modell: ágazat + életkor + iskolai végzettség

„Ei” modell: ágazat + életkor + depriváció

Áttérve az általános egészség-értékelés kérdéséről a mozgásszervi panaszok területére, ezeket az elemzéseket csak nem szerint külön-külön mutatjuk be. A férfiak körében a mozgásszervi egészség esélyeit vizsgálva (24. táblázat) a mezőgazdasági, az építőipari, az ipari és – furcsa módon – az oktatási ágazatban dolgozókat találtuk különösen rossz helyzetben. A mezőgazdaságban dolgozók rossz egészségét átlagosan magas koruk magyarázza, az iparban dolgozóké pedig – alternatívan – alacsony iskolai végzettségük vagy tartósan rossz anyagi helyzetük. Ugyanakkor ebben a kétségekívül leegyszerűsített keretben nem találtunk magyarázatot sem az építőiparban, sem pedig az oktatási ágazatban dolgozó férfiak mozgásszervi egészségének kedvezőtlen voltára.

A nők mozgásszervi egészségét vizsgálva (25. táblázat) az ipari ágazatban dolgozók különösen magas esélyei emelkednek ki. Az ipari ágazathoz tartozó esélyhányadosok valamennyire csökkennek, ha figyelembe vesszük az ágazatban dolgozók iskolai végzettségét, vagy családjaik jövedelmi viszonyait, de az esélyhányadosok mind a „Dk”, mind pedig az „Ek” modellben változatlanul szignifikánsan magasabbak, mint a referencia-szint. Figyelmet érdemel még emellett az általános egészség szempontjából kifejezetten kedvező helyzetben lévő egészségügyi munkavállalók mozgásszervi panaszainak gyakorisága is. A „Ck” modellben feltűnő esélyhányados csak nagyon kis mértékben mérséklődik a „Dk” és az „Ek” modellekben, tehát ez esetben sem magyarázta az iskolai végzettség vagy a jövedelmi helyzet az egészségügyi dolgozók rossz helyzetét mozgásszervi egészség szempontjából.

24. táblázat. A nem kielégítő mozgásszervi egészség esélye a férfiak körében:
esélyhányadosok szektoronként

	A nem kielégítő mozgásszervi egészség esélye: esélyhányados és szignifikancia-szint			
	„Aj” modell	„Cj” modell	„Dj” modell	„Ej” modell
Mezőgazdaság, erdőgazdaság	2,203*	2,042	1,197	1,206
Építőipar	3,010**	3,002**	2,269*	2,276*
Ipar	2,002*	2,016*	1,544	1,549
Kereskedelem, javítás	1,436	1,465	1,250	1,253
Szálláshely szolgáltatás vendéglátás	1,564	1,662	1,425	1,426
Szállítás, porta, távközlés, közlekedés	1,975	1,939	1,612	1,619
Pénzügyi és gazdasági szolgáltatások	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Közigazgatás, védelem, társadalombiz- tosítás, politika	1,328	1,271	1,114	1,115
Oktatás, kultúra, tudomány	2,719*	2,017*	2,624*	2,632*
Egészségügyi és szociális szolgáltatás	1,072	1,110	1,045	1,046
Egyéb	1,332	1,261	1,083	1,088

*** p <0,001; ** p <0,01, * p <0,1

„Aj” modell: ágazat

„Cj” modell: ágazat + életkor

„Dj” modell: ágazat + életkor + iskolai végzettség

„Ej” modell: ágazat + életkor + ekvivalens jövedelem

25. táblázat. A nem kielégítő mozgásszervi egészség esélye a nők körében:
esélyhányadosok szektoronként

	A nem kielégítő mozgásszervi egészség esélye: esélyhányados és szignifikancia-szint			
	„Ak” modell	„Ck” modell	„Dk” modell	„Ek” modell
Mezőgazdaság, erdőgazdaság	1,244	1,247	0,985	1,009
Építőipar	0,800	0,747	0,719	0,783
Ipar	2,251**	2,284**	1,784*	1,722*
Kereskedelem, javítás	1,428	1,447	1,261	1,261
Szálláshely szolgáltatás vendéglátás	1,912*	1,890*	1,559	1,590
Szállítás, porta, távközlés, közlekedés	1,059	1,061	0,983	1,007
Pénzügyi és gazdasági szolgáltatások	1,328	1,403	1,431	1,460
Közigazgatás, védelem, társadalombiz- tosítás, politika	1,234	1,202	1,139	1,124
Oktatás, kultúra, tudomány	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Egészségügyi és szociális szolgáltatás	1,738	1,799*	1,727*	1,699*
Egyéb	1,328	1,403	1,431	1,460

*** p <0,001; ** p <0,01, * p <0,1

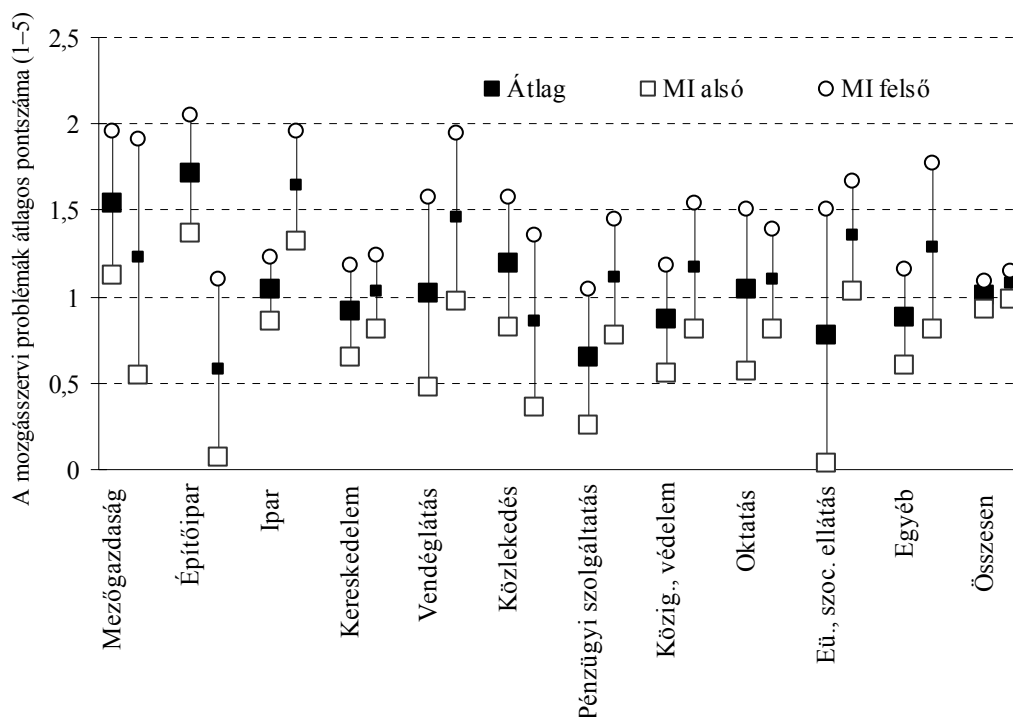
„Ak” modell: ágazat

„Ck” modell: ágazat + életkor

„Dk” modell: ágazat + életkor + iskolai végzettség

„Ek” modell: ágazat + életkor + ekvivalens jövedelem

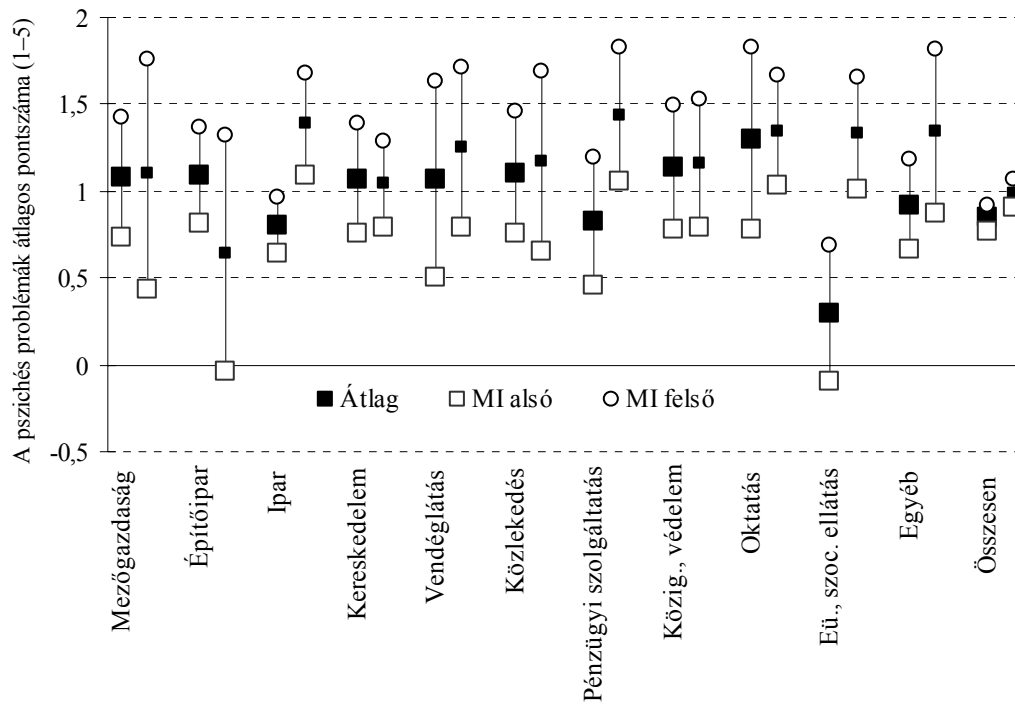
4. a. ábra. A mozgásszervi problémák indexének átlagos értéke a férfiak és a nők között, gazdasági ágazatonként és a megbízhatósági intervallumok

A pszichés egészség szempontjából a férfiak között az oktatási területen dolgozók helyzete bizonyult a legjobbnak, így az ő csoportjukat választottuk referenciának. Ehhez képest az iparban és a vendéglátásban dolgozók helyzete lényegesen rosszabbnak mutatkozott. Az utóbbiak helyzetét (alternatív módon) „magyarázhatjuk” iskolai végzettségükkel vagy jövedelmükkel, de az iparban dolgozó férfiak rossz pszichés állapotát egyik változó sem magyarázza.

A nők között az ipari és a gazdasági, pénzügyi szolgáltatások dolgozói között találtuk a legrosszabb pszichés egészséget. Az utóbbiak helyzetét tekintve, azt „magyarázza” iskolai végzettségük vagy hosszú távú anyagi kondícióik, míg az iparban dolgozó nők esetében ebben a keretben nem kínálkozik magyarázat a pszichés egészség kedvezőtlen alakulására.

4. b. ábra. A pszichés problémák indexének átlagos értéke a férfiak és a nők között, gazdasági ágazatonként és a megbízhatósági intervallumok

26. táblázat. A nem kielégítő pszichés egészség esélye a férfiak körében: esélyhányadosok szektoronként

	A nem kielégítő pszichés egészség esélye: esélyhányados és szignifikancia-szint			
	„A1” modell	„C1” modell	„D1” modell	„E1” modell
Mezőgazdaság, erdőgazdaság	1,244	1,247	0,985	1,009
Építőipar	0,800	0,747	0,719	0,783
Ipar	2,251**	2,284**	1,784*	1,722*
Kereskedelem, javítás	1,428	1,447	1,261	1,261
Szálláshely szolgáltatás vendéglátás	1,912*	1,890*	1,559	1,590
Szállítás, porta, távközlés, közlekedés	1,059	1,061	0,983	1,007
Pénzügyi és gazdasági szolgáltatások	1,328	1,403	1,431	1,460
Közigazgatás, védelem, társadalombiztosítás, politika	1,234	1,202	1,139	1,124
Oktatás, kultúra, tudomány	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Egészségügyi és szociális szolgáltatás	1,738	1,799*	1,727*	1,699*
Egyéb	1,328	1,403	1,431	1,460

*** p <0,001; ** p <0,01, * p <0,1

„A1” modell: ágazat

„C1” modell: ágazat + életkor

„D1” modell: ágazat + életkor + iskolai végzettség

„E1” modell”: ágazat + életkor + ekvivalens jövedelem

27. táblázat. A nem kielégítő pszichés egészség esélye a nők körében:
esélyhányadosok szektoronként

	A nem kielégítő pszichés egészség esélye: esélyhányados és szignifikancia-szint			
	„Am” modell	„Cm” modell	„Dm” modell	„Em” modell”
Mezőgazdaság, erdőgazdaság	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Építőipar	0,773	0,784	0,628	0,635
Ipar	2,271*	2,105	2,408*	2,385*
Kereskedelem, javítás	1,244	1,102	1,158	1,153
Szálláshely szolgáltatás vendéglátás	1,934	1,679	1,817	1,814
Szállítás, porta, távközlés, közlekedés	2,188	2,099	1,940	1,940
Pénzügyi és gazdasági szolgáltatások	2,420*	2,307*	2,048	2,047
Közigazgatás, védelem, társadalombiz- tosítás, politika	1,577	1,538	1,394	1,385
Oktatás, kultúra, tudomány	1,522	1,420	1,135	1,131
Egészségügyi és szociális szolgáltatás	1,951	1,777	1,613	1,602
Egyéb	1,782	1,625	1,566	1,566

*** p <0,001; ** p <0,01, * p <0,1

„Am” modell: ágazat

„Cm” modell: ágazat + életkor

„Dm” modell: ágazat + életkor + iskolai végzettség

„Em” modell: ágazat + életkor + ekvivalens jövedelem

A munkavégzéssel összefüggésbe hozott egészségkárosodások és panaszok

Magyarországon az emberek egészségi problémáik jelentős részét tulajdonítják az általuk végzett munkának. A panaszokról a korábbiakban már szót ejtettünk, és a mozgásszervi, valamint a pszichés egészséget is vizsgáltuk. Az alábbiakban valamivel részletesebben szemügyre vesszük a panaszok jelentkezését ágazatok szerint, hiszen az általuk bemutatott kép plasztikusan jellemzi a különböző ágazatokban dolgozók munkáját, munkafeltételeit.

A leggyakrabban említett panasz a hátfájás, amelyre 18–54 éves korú válaszadóink 34%-a panaszkodott. A hátfájás problémája univerzálisnak tűnik, nem különösebben kötődik a munkahely ágazatához, bár az átlagnál valamivel gyakrabban panaszkodtak hátfájásról az építőipari, illetve az egészségügyi-szociális ágazatban dolgozó munkavállalók (45, illetve 40%) és az átlagosnál ritkábban a kereskedelmi dolgozók (27%).

A hátfájáshoz hasonlóan gyakran panaszkodtak válaszadóink az „idegesség”-re, „stressz”-re (33,7%). Ez a panasz is meglehetősen általánosnak tűnik, de az átlagosnál gyakrabban panaszkodnak rá a pénzügyi és gazdasági szolgáltatások, valamint a közigazgatási-védelmi szektorban dolgozók (38–39%), az átlagosnál ritkábban pedig (de ők is 27%-os arányban) a mezőgazdasági dolgozók. A stressz tehát szintén meglehetősen általános panasznak tűnik: a legtöbb ágazatban a munkavállalók egyharmadánál jelentkezett.

Ennél jóval differenciáltabb előfordulást mutatott a harmadik leggyakrabban említett panaszunk, a lábfej fájdalom. Átlagosan a munkavállalók 26,8%-a panaszkodott lábfejéről, amely viszonylag ritkán (11% körüli arányban) fordult csak elő a pénzügyi szolgáltatások területén dol-

gozók között. A munkavállalók több mint egyharmadát érintette ugyanakkor ez a probléma az építőiparban, a vendéglátásban (mindkét esetben közel 40%), valamint az egészségügyben (35%). Az átlagosnál többen (30%) panaszkodott lábfájásra a mezőgazdasági dolgozók között is.

5. ábra. Különösen gyakori szimptómák előfordulása a dolgozók körében ágazatok szerint

	Hátfájás	Nyakfájás	Lábfájás	Karfájás	Más mozgás- szervi	Idegesség, stressz	Fejfájás	Általános ki- merültség	Látásromlás
Mezőgazdaság									
Építőipar									
Ipar									
Kereskedelem, javítás									
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás									
Szállítás, hírközlés, közlekedés									
Pénzügyi és gazdasági szol- gáltatások									
Közigazgatás, védelem									
Oktatás, kultúra, tudomány									
Egészségügy, szociális ellátás									
Egyéb									

Jelmagyarázat

	Kimagaslóan magas gyakoriság (hátfájás: 45% felett; lábfájás: 35% felett, karfájás: 35% felett, ingerlékenység, stressz: 37% felett; fejfájás: 29% felett; látásromlás: 30% felett)
	Átlag körüli gyakoriság
	Alacsony gyakoriság (hátfájás: 30% alatt; nyakfájás: 15% alatt; lábfájás: 20% alatt; karfájás: 15% alatt; idegesség, stressz: 30% alatt; általános kimerültség: 15% alatt; látásromlás: 12% alatt)

A negyedik leggyakrabban említett panasz a fejfájás, amelyet a teljes minta majdnem egynegyede, 23,3%-a megemlített. E tekintetben a közigazgatási és az építőipari szektor mutatta a legkedvezőbb értéket (18, illetve 19%), az oktatásban-kultúrában valamint a pénzügyi és gazdasági szolgáltatási szektorban viszont 30% körül volt a fejfájásról panaszkodók száma.

A következő két helyért verseng egymással két panaszcsoporthoz: a „nyakfájás” és az „ingerlékenység” problémáit hasonlóan gyakran, 20% körül említették válaszadóink. Az „ingerlékenység” ugyanakkor viszonylag ritkán fordul elő az ipari dolgozók között (15%) és kétszer olyan gyakran az oktatási-kulturális ágazat dolgozói között (29%).

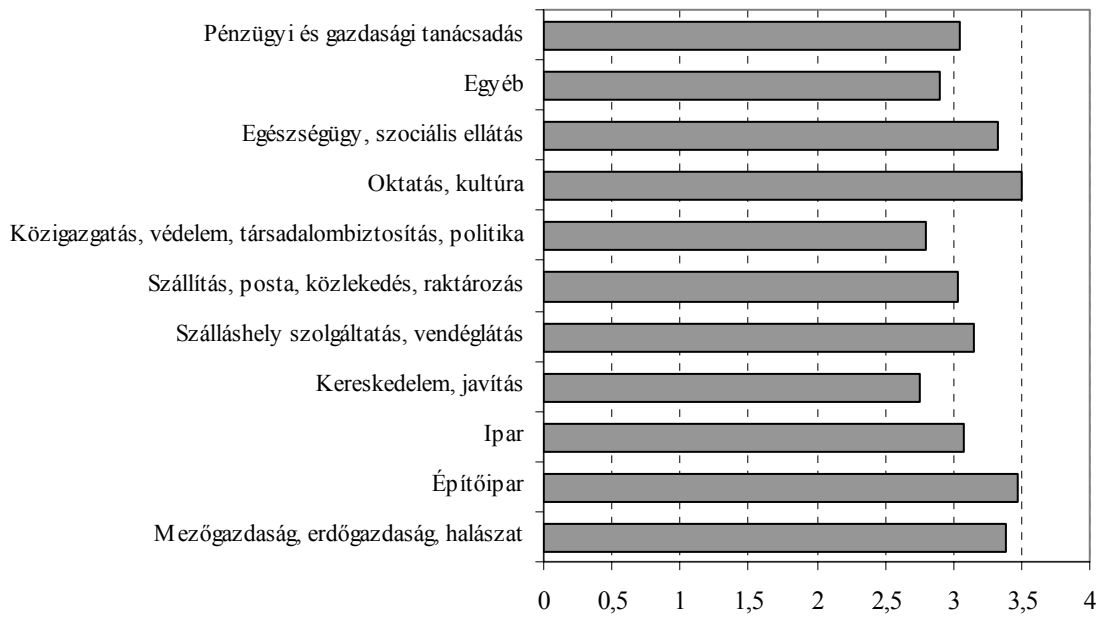
A nyakfájást ritkábban említették az egészségügyi-szociális és a kereskedelmi szférában dolgozók (15, illetve 16%), az átlagosnál gyakrabban viszont azok, akik az építőiparban (23%), a pénzügyi és gazdasági szolgáltatások területén (23%), illetve az oktatás-kultúra területén (23%) dolgoznak. A nyakfájás előfordulásának ágazatok közötti szórása azonban nem különösebben nagy.

A válaszadók közel egyötödét érinti még (külön-külön) a „karfájás”, a „más mozgásszervi panaszok”, az „általános kimerültség”. Karfájásról az átlagosnál mintegy kétszer nagyobb arányban (35%) a mezőgazdasági dolgozók panaszkodtak, és ehhez közeli a karfájásra panaszkodók aránya az építőiparban is. Az „egyéb mozgásszervi panaszok” szintén a mezőgazdaságban, ezen kívül pedig az egészségügyben okoznak problémát különösen nagy arányban (24, illetve 23%). Az „általános kimerültség” viszont ismét csak általános panasz: 14 és 23% között mozog az általános kimerültség szindrómát említők aránya az egyes gazdasági ágazatok között.

Válaszadóink közel 17%-a említette, hogy látása megromlott: viszonylag kevesen a vendéglátói szektorban (8%), és viszonylag sokan az oktatási (23%), illetve a pénzügyi és gazdasági szolgáltatások szektorában (32%). Még inkább egyenlőtlen a hallásromlás kialakulásának esélye: mind a mezőgazdasági dolgozók (12%), mind az ipari, illetve építőipari dolgozók (14, illetve 10%) magas arányban jelezték, hogy hallásuk megromlott, míg az egyéb ágazatokban dolgozók 5-7%-ban jeleztek ilyen problémát (kivéve a vendéglátásban dolgozókat, ahol ez a probléma csupán 1%-ban fordult elő).

A válaszadók közel egytizede jelzett vérnyomásproblémákat és gyomorfájdalmat, illetve alvászavarokat. Egyéb egészségproblémák is jelentkeztek a válaszadók egy kisebb részénél: bőrpanaszok (7%), allergia (6%), szorongás (6%), légzőszervi panaszok (4%), emésztési problémák (4%), a keringési rendszer (vérnyomásproblémáktól különböző) problémái (4%), illetve más, eddig még nem említett problémák (1,5%).

6. ábra. Panaszok átlagos száma ágazatonként

Végezetül röviden ki kell térnünk a munkabalesetek kérdéskörére. A munkabalesetek, sérülések jelentős hányada nem kerül regisztrálásra, így a kérdőíves kikérdezéssel nyert adatok feltételezhetően jóval realisabb képet nyújtanak, mint a statisztikai adatgyűjtésből származók.

Össességében mintánk 10%-a jelezte, hogy szenvedett már sérülést, munkabalesetet (ennek súlyosságáról nincs információ). Nem tudjuk, hogy a válaszadó akkor is ugyanabban az ágazatban dolgozott-e, amikor a munkabalesetet elszenvedte, mint akkor, amikor kérdőívünkre válaszolt. A fenntartások mellett fontos kiemelni, hogy míg a pénzügyi-gazdasági szolgáltatások területén dolgozók csupán 1%-a számolt be munkabalesetről, illetve sérülésről, addig az építőiparban dolgozók 24%-a. Magas volt még a munkabalesetet szenvedettek aránya az iparban (13%) és a mezőgazdaságban (12%) is.

Egészségkárosító munkakörülmények az egyes gazdasági ágazatokban

Az egészség és munkafeltételek közötti kapcsolat vizsgálata során a gazdasági ágazatok szerinti vizsgálódás kézenfekvő lehetőség. Az ágazatok tulajdonképpen a munkatevékenység produktumának jellege szerint különböznek. A produktumoknak tekinthető élelmiszer, alapanyag, műszaki eszköz, ruházat, fuvarozás, oktatási, egészségügyi vagy személyi szolgáltatás előállítása jellegzetesen más munkakörnyezetben, munkaszervezetben és különböző technológiákkal folyik. A különböző technológiákhoz és munkaszervezethez a fizikai és pszichológia kockázatok különféle mintázatai társulnak.

Ebben a részben az egyes gazdasági ágazatokban uralkodó munkakörülményeket vesszük szemügyre. A szakirodalmi iránymutatásokat és korábbi tapasztalatainkat követve az elemzéseket külön végezzük el a férfiakra és a nőkre vonatkozóan. A 7. ábrásor az egészségi állapot

szempontjából befolyásosnak bizonyult munkakörülmény-dimenziók értékelését mutatja be gazdasági ágazatonként. Mindegyik dimenzió esetében az 1–4-es skálán elért átlagértékeket ábrázoltuk, ahol az 1-es a legkedvezőbb, a 4-es pedig a legkedvezőtlenebb értékelést jelentette.

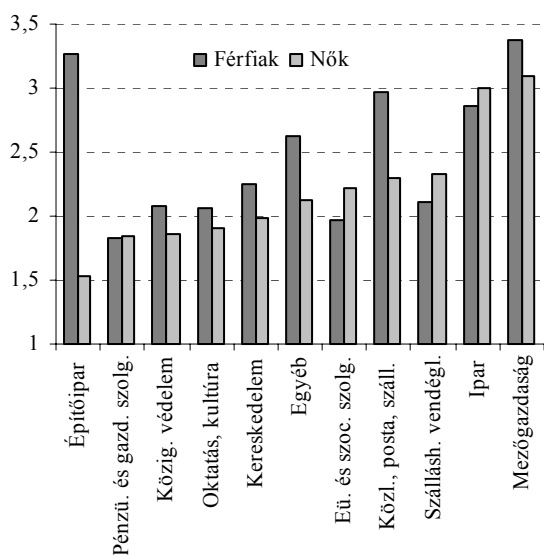
A fizikai munkakörülmények általában a férfi munkavállalók számára kedvezőtlenebbek – kivételt képez ez alól az egészségügyi és szociális, az ipari és a szálláshely szolgáltatási, vendéglátási ágazat. Összességében a fizikai munkakörülmények a mezőgazdaságban és az építőiparban dolgozó férfiak számára a legrosszabbak, de nem sokkal kedvezőbbek az iparban dolgozó férfiak és nők, a mezőgazdaságban dolgozó férfiak, és a közlekedésben, szállításban dolgozó férfiak számára sem.

Vélhetően valóságos előfordulásánál jóval ritkábban tudatosítják a munkavállalók, hogy mérgező vagy sugárzó anyagokkal, vagy azok környezetében dolgoznak. Az ilyen anyagokkal való munkát leggyakrabban az egészségügyi ágazatban dolgozó nők említik, de említésre méltó a gyakoriság az egészségügyben dolgozó férfiak és az ipar, valamint a mezőgazdaság mindkét nembeli dolgozói között is. A többi ágazatban az ilyen jellegű problémák említésének aránya elenyésző.

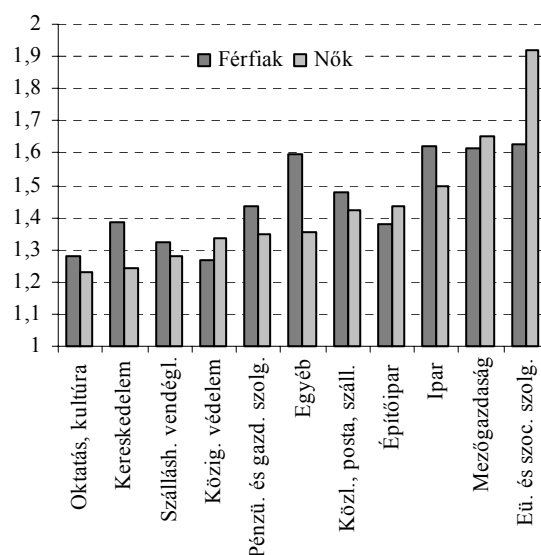
A „Főnökei határozzák-e meg munkafeladatait?” kérdésre adott választ a munkavégzés autonómiájának egyik formális aspektusának értékeléseként tekintjük. Bár ebben a tekintetben az ágazatok közötti különbségek nem különösen nagyok (nem számítva az építőiparban dolgozó nők igen kis létszámú csoportját), mégis kedvezőtlenebb helyzetben vannak a közigazgatásban, iparban és közlekedésben dolgozó munkavállalók, és viszonylag kedvezőben a szálláshely-biztosítás, vendéglátás területén dolgozók. A gyakoriságokat tükröző átlagértékek majdnem minden ágazat esetében kissé magasabbak a nők körében – említésre méltó kivétel a mezőgazdasági ágazat.

A munka monotonitását tekintve az ipari és a mezőgazdasági dolgozók panaszkodnak a leginkább, míg a többi ágazat közötti különbségek nem olyan nagyok. Az oktatási, a pénzügyi és gazdasági szolgáltatások ágazatait kivéve a nők kismértékben gyakrabban számolnak be monotonitásról, mint a férfiak. Különösen nagy a különbség a férfi és női munkahelyek között a monotonitás tekintetében az iparban.

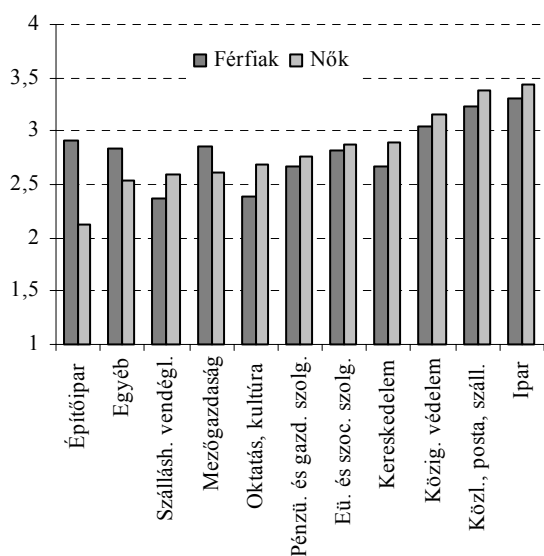
7. a. ábra. Fizikai munkakörülmények: az index értékének átlaga ágazatonként, férfiak és nők

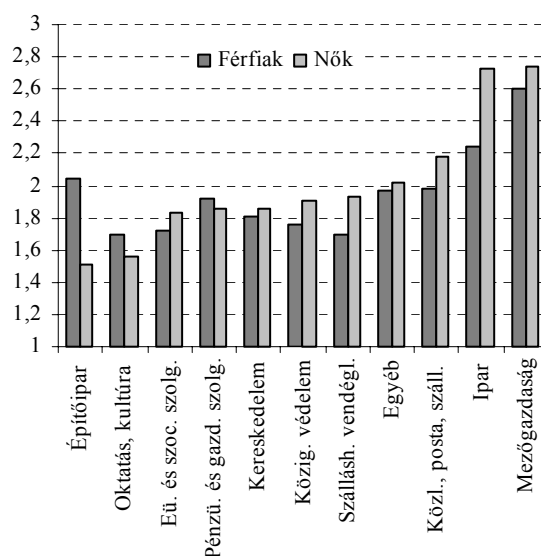
7. b. ábra. Toxikus és sugárzó anyagokkal való munka: az értékelés átlaga ágazatonként, férfiak és nők

7. c. ábra. 'Főnökei határozzák-e meg munkafeladatait?': az értékelés átlaga ágazatonként, férfiak és nők

7. d. ábra. Monotonitás: az értékelés átlaga ágazatonként, férfiak és nők

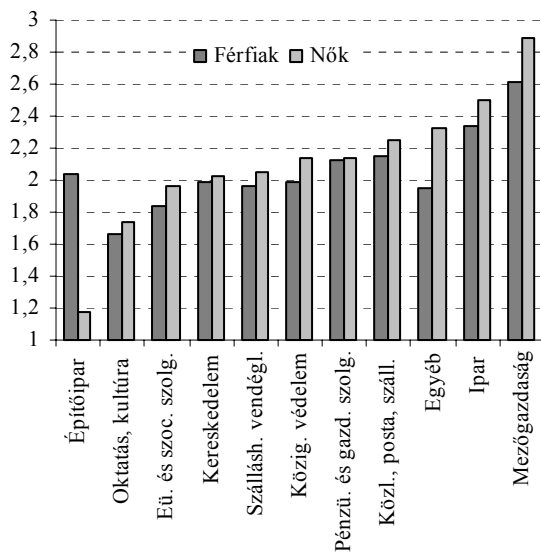
Az „egyhangúságot” illetően ismét az ipari és a mezőgazdasági munkahelyek vezetnek, de a választóvonal nem olyan éles a két említett és a többi ágazat között, mint amelyet a monotonitás esetében láthatunk. Az építőipari és az „egyéb” szektorokat figyelmen kívül hagyva, a nők minden ágazatban gyakrabban találják munkájukat egyhangúnak, mint a férfiak

A munkaszervezéssel kapcsolatos problémákkal leggyakrabban az iparban dolgozó nők és az építőiparban, a mezőgazdaságban, illetve az oktatásban dolgozó férfiak szembesülnek. Az (építőiparban dolgozó nőket kivéve) ettől különböző ágazatokban az értékelések meglehetősen hasonlóak.

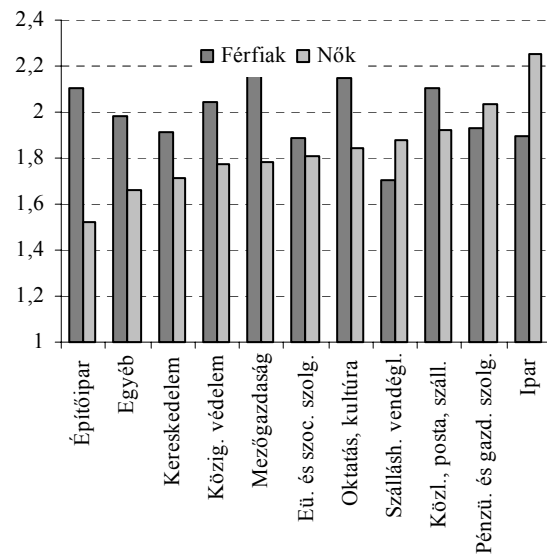
A „követelményeknek való megfelelés” nehézségére vonatkozó értékelések változatos mintát mutatnak. Ritkán szembesülnek ilyen problémákkal a vendéglátóiparban, a közigazgatásban, illetve a védelmi ágazatban dolgozó férfiak.

Második „követelmény-változónk, a „Munkáját csak nehézségek árán képes elvégezni” jellemző kapcsán szembeszökő az egyetértő válaszok magas aránya az oktatási, kulturális területen dolgozó férfiak között. Az átlagosnál nagyobbak az igenlő válaszok arányai a közlekedési ágazatban dolgozó férfiak, az iparban dolgozó nők, valamint a mezőgazdaságban dolgozók között is.

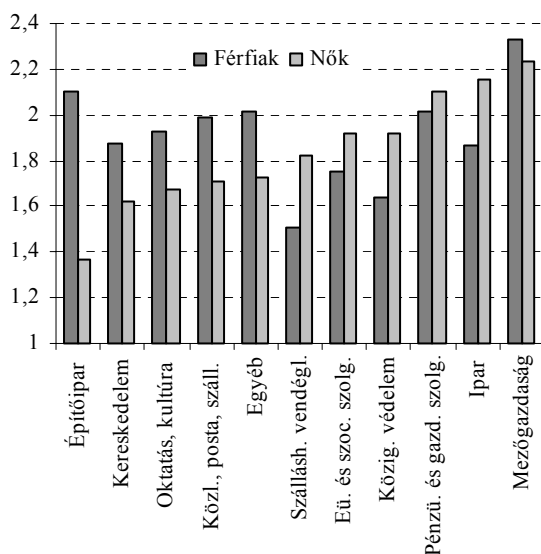
7. e. ábra. Egyhangúság: az értékelés átlaga ágazatonként, férfiak és nők

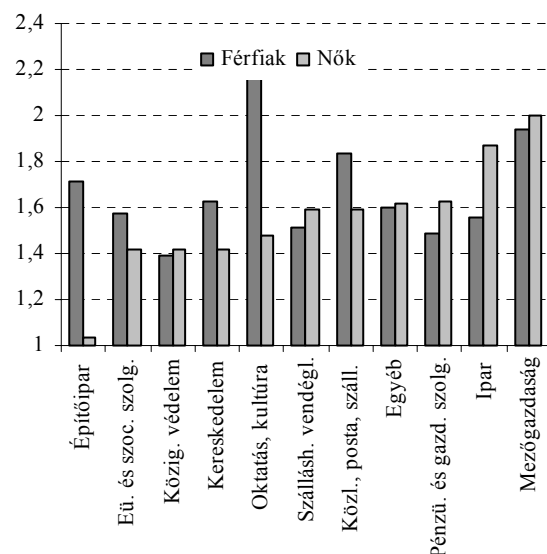
7. f. ábra. Munkaszervezés: az értékelés átlaga ágazatonként, férfiak és nők

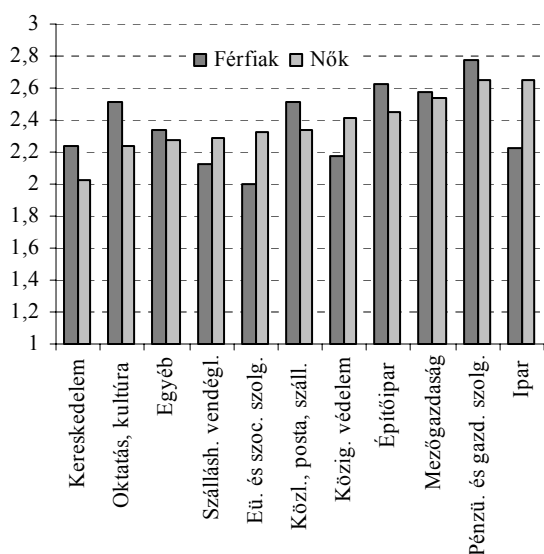
7. g. ábra. 'A követelményeknek nehéz megfelelni' kérdésre adott értékelések átlaga ágazatonként, férfiak és nők

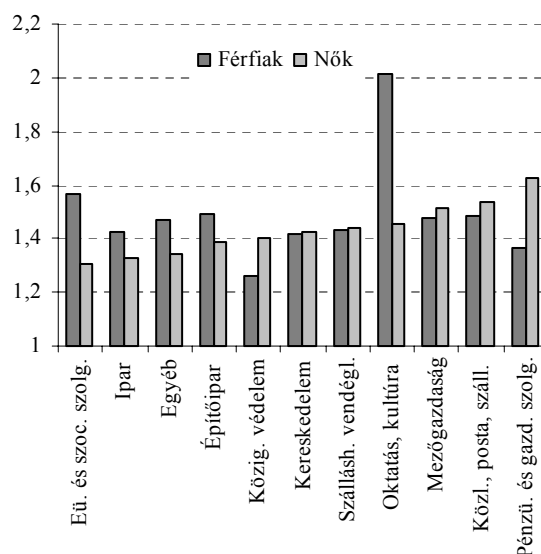
7. h. ábra. A 'Munkáját csak nehézségek árán képes elvégezni' kérdésre adott értékelések átlaga ágazatonként, férfiak és nők

7. i. ábra. A munkahelyi klímával kapcsolatos problémák értékelése: átlagok ágazatonként, férfiak és nők

7. j. ábra. A munkatársakkal kapcsolatos problémák értékelése: átlagok ágazatonként, férfiak és nők

A munkahelyi klímával kapcsolatban nincsenek jelentős különbségek az egyes gazdasági ágazatok között.

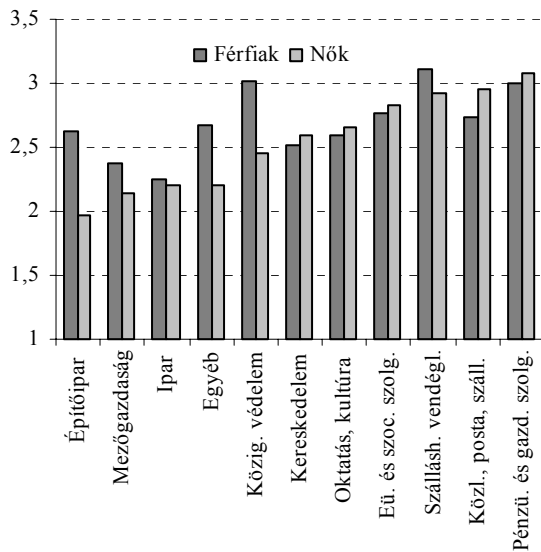
A munkatársakkal való viszony értékelése szintén nagyon hasonló az egyes ágazatokban. Kivételt képeznek elsősorban az oktatási-kulturális ágazatban dolgozó férfiak, de az átlagnál valamivel magasabb a kollegákkal való viszonyra panaszkodók aránya a gazdasági és pénzügyi szolgáltatásokban dolgozó nők között is.

A munkatársaktól különböző, „külső” személyekkel való kommunikáció problémáinak értékelése nem ilyen egyöntetű. A legtöbb ilyen gonddal a szálláshely szolgáltatás, vendéglátás területén dolgozók és a közigazgatási, valamint a védelmi szektorban dolgozó férfiak szembesülnek, legritkábban pedig az iparban és a mezőgazdaságban dolgozók között jelentkeznek a kommunikációs problémák.

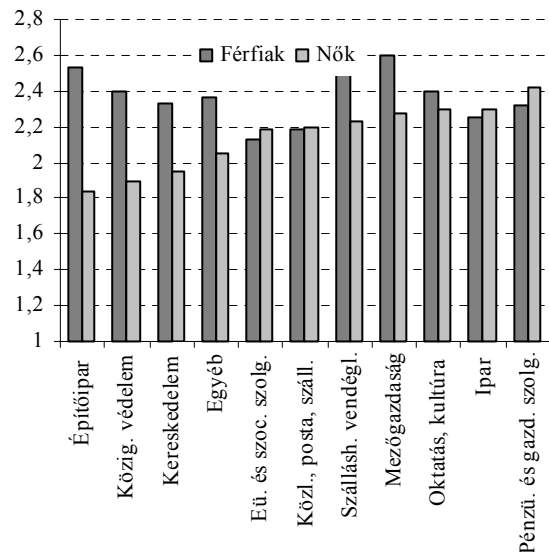
A túlmunka a legtöbb ágazatban gyakoribb a férfiak, mint a nők között, kivéve az ipari és a gazdasági, pénzügyi szolgáltatások ágazatokat. A legritkábban az építőiparban, a közigazgatásban, védelemben, illetve a kereskedelemben dolgozó nők panaszkodnak túlmunka miatt.

A mezőgazdasági ágazatot kivéve a férfiak minden ágazatban gyakrabban dolgoznak 40 óránál hosszabb munkaidőben. A férfiak között az ágazat szerinti különbségek kisebbek. Közülük legritkábban a közigazgatásban és védelemben, illetve az iparban dolgozók kényszerültek hosszabb munkaidőre, míg a leggyakrabban a szálláshely biztosításban, vendéglátóiparban dolgozók. A nők között is ez utóbbi szektorban, illetve a mezőgazdaságban a leggyakoribb a hosszú heti munkaidő, ritkán fordul viszont elő, az oktatási és kulturális területeken, illetve a közigazgatásban dolgozó nők körében.

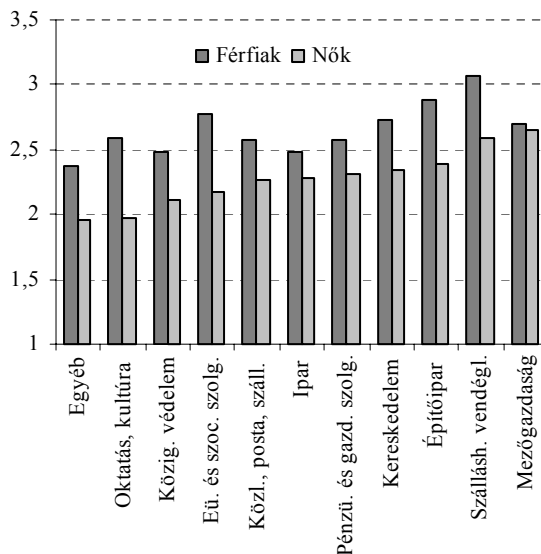
7. k. ábra. A kommunikációs problémák értékelése: átlagok ágazatonként, férfiak és nők

7. l. ábra. A túlmunka gyakoriságának értékelése ágazatonként, férfiak és nők

7. m. ábra. A hosszú munkaidő gyakorisága ágazatonként, férfiak és nők

A százalékos értékek részletes vizsgálata helyett – szokásosan – logisztikus regressziós elemzést végeztünk annak megállapítására, hogy mely ágazatokban nevezhetjük a munkakörülmények valamely dimenzióját statisztikai értelemben is gyakorinak vagy ritkának. Az előző elemzésben látottak alapján azonban érdemesnek tűnt az elemzést férfiakra és nőkre külön elvégezni, hiszen jó látható, hogy munkakörülményeik – feltehetően az ágazaton belül betöltött pozíciók, munkakörökhöz kapcsolódóan – számos tekintetben különbözőnek bizonyultak. Elemzésünk eredményeit a 28. és a 29. táblázatok foglalják össze. Referencia-csoportként minden alkalommal a „legátlagosabb”, illetve a legkedvezőbb képet mutató („minimum”) ágazatot választottuk ki.

28. táblázat. A munkakörülmények kedvezőtlen alakulásának esélyei gazdasági ágazatonként, férfiak

Munkakörülmény-dimenzió	Mezőgazdaság	Építőipar	Ipar	Kereskedelem	Szállás, vendéglátás	Szállítás, posta, közlekedés	Közigazgatás, védelem	Oktatás	Egészségügy	Egyéb	Pénzügyi és gazd.-i. szolgáltatás
Fizikai munkakörülmények indexe	4,33**	3,16**	1,41	0,49**	1,30	1,67	0,38*	0,23*	0,17*	Ref.	0,30*
Toxikus anyagok, rossz szagok	1,16	1,00	1,16	0,59	0,70	Ref.	1,40*	0,30*	2,12	1,16	0,73
Főnökei határozzák meg feladatait	0,88	Ref.	1,72*	0,69	0,38	1,35	0,90	0,22**	0,46	0,70	0,60
Monoton munka	2,59**	Ref.	1,43	0,65	0,64	0,91	0,57	0,28*	0,59	0,89	0,81
Egyhangú munka	3,22*	1,46	2,76*	1,16	1,14	Ref.	1,51	0,17	0,75	0,94	1,62
A munkaszervezés problémát okoz	1,72	1,17	1,02	0,93	0,42	1,59	1,05	1,86	0,85	Ref.	0,82
Nehéz a követelményeknek megfelelni	2,35*	1,30	0,91	0,78	0,33	1,04	0,66	Ref.	1,02	0,55	1,09
Csak nagy nehézségek árán tudja munkáját..	2,03*	1,13	0,96	Ref.	0,59	1,33	0,75	3,70**	1,20	0,90	0,74
Pszichológiai index	2,37*	2,11*	1,12	1,03	0,97	1,09	0,82	1,42	1,15	Ref.	1,85
Munkatársakkal való kapcsolat feszült	1,11	1,00	1,01	0,87	1,02	1,17	0,54	3,64**	1,31	Ref.	0,92
Más emberekkel való kommunikáció	0,83	1,08	0,68	Ref.	1,34	2,04*	2,20*	0,62	0,90	1,12	2,00
Gyakori túlmunka	1,80*	1,27	0,82	0,78	1,09	0,84	1,07	1,40	0,73	Ref.	1,10
Hosszú munkaidő, ++	1,18	1,27	0,50	0,84	2,16	0,69	0,47	Ref.	1,36	0,44	0,60
Hosszú munkaidő +	2,70*	2,89*	1,14	1,93*	4,94**	1,58	1,08	2,28	3,11*	Ref.	1,38

+minimum-referencia

++átlagos referencia

29. táblázat. A munkakörülmények kedvezőtlen alakulásának esélyei gazdasági ágazatonként, nők

Munkakörülmény-dimenzió	Mezőgazdaság	Építőipar	Ipar	Kereskedelem	Szállás, vendéglátás	Szállítás, posta, közlekedés	Közigazgatás, védelem	Oktatás	Egészségügy	Egyéb	Pénzügyi és gazd.-i. szolgáltatás
Fizikai munkakörülmények indexe	8,00**	...	4,3**	0,55	1,35	1,36	0,41	0,49	Ref.	0,69	0,61
Toxikus anyagok, rossz szagok	2,07	1,49	1,59	0,51	1,07	Ref.	0,78	0,56	3,89*	1,19	1,17
Főnökei határozzák meg feladatait	0,68	0,39	3,1**	Ref.	0,78	2,51**	0,93	0,56*	0,72	0,69	0,66
Monoton munka	4,41**	0,31	2,8**	1,07	Ref.	1,74	0,92	0,56	0,86	1,49	0,93
Egyhangú munka	3,59*	...	1,94*	0,78	1,13	1,13	0,78	0,56	0,86	1,49	0,93
A munkaszervezés problémát okoz	1,15	0,39	2,29-	0,71	Ref.	1,18	0,77	0,81	0,92	0,57	1,41
Nehéz a követelményeknek megfelelni	2,15	...	1,77	0,48	Ref.	0,53	0,77	0,44	0,85	0,81	1,33
Csak nagy nehézségek árán tudja munkáját..	2,16	...	1,51	0,63	Ref.	1,13	0,55	0,64	0,41	1,28	1,12
Pszichológiai index	2,95	..	3,04*	1,12	1,65	Ref.	1,68	1,23	1,65	1,50	3,37*
Munkatársakkal való kapcsolat feszült	1,16	0,52	0,50*	0,63	0,68	0,89	Ref.	1,00	0,70	0,71	1,40
Más emberekkel való kommunikáció	0,73	0,63	0,5**	Ref.	1,10	1,37	0,85	0,87	0,95	0,95	0,49*
Gyakori túlmunka	1,27	0,32	0,92	0,49-	0,99	0,87	0,60	0,93	Ref.	0,67	1,15
Hosszú munkaidő	4,50*	4,35	1,51	2,48	3,63	Ref.	0,72	1,10	1,33	1,16	1,72
Nehéz a követelményeknek megfelelni+	4,43*	..	3,6**	Ref.	2,06	1,09	1,57	0,91	1,74	1,67	2,74*
Csak nagy nehézségek árán tudja munkáját.. +	5,30**	...	3,7**	1,54	2,45*	2,77*	1,34	1,56	Ref.	3,14*	2,75*
Hosszú munkaidő,+	4,08*	3,94*	1,36	2,24*	3,28*	0,90	0,65	Ref.	1,20	1,05	1,55

+ minimum-referencia

A férfiak között a fizikai munkakörülményeket tekintve például az „egyéb” ágazatban dolgozók álltak a legközelebb a minta átlagához. Ehhez a szinthez viszonyítva a kedvezőtlen fizikai munkakörülmények a mezőgazdaságban és az építőiparban fordulnak elő nagy eséllyel, míg a kereskedelemben, közigazgatásban, oktatásban, egészségügyi és szociális szolgáltatásokban, valamint a pénzügyi szolgáltatások területén az átlagosnál szignifikánsan alacsonyabb eséllyel, azaz ritkábban.

Az autonómia formális aspektusai szignifikánsan kedvezőtlenebbek az átlagnál az iparban, kedvezőbbek (azaz statisztikailag szignifikánsan alacsonyabb arányban fordulnak elő az átlagnál) pedig az oktatási, kulturális területen.

A monoton munkát illetően a mezőgazdaság emelkedik ki, míg az átlagnál jóval kevésbé monoton az oktatási és kulturális területen végzett munka. Egyhangúság tekintetében a mezőgazdasági és az ipari dolgozók panaszkodtak különösen nagy arányban, míg olyan ágazatot azonban, amely az egyhangúság tekintetében különösen jó helyzetben lenne, nem találtunk. A munkaszervezéssel kapcsolatos problémák tekintetében pedig egyetlen ágazatot sem tudunk kiemelni magas vagy alacsony gyakoriságok okán.

A követelményekkel kapcsolatos problémák – mindkét dimenziót tekintve – a mezőgazdaságban különösen gyakoriak, míg a „munkámat csak nagy nehézségek árán tudom elvégezni” kijelentés az átlagosnál gyakrabban találkozott helyesléssel az oktatásban dolgozó férfiak között is. A munkahelyi klímát jellemző pszichológiai index a mezőgazdasági és az építőipari szektorban jelez az átlagosnál gyakoribb problémákat.

A munkatársaktól különböző, más emberekkel való kommunikáció szempontjából az átlagosnál több gondjuk van a szállításban, közlekedésben és a közigazgatásban, védelemben dolgozó férfiaknak. A gyakori túlmunka szignifikánsan nagyobb arányban fordul elő a mezőgazdaságban, míg a hosszú munkaidő tekintetében nincsen pozitív vagy negatív értelemben kiemelhető gazdasági ágazat.

A nők között a fizikai munkakörülmények különösen nagy eséllyel alakulnak kedvezőtlenül a mezőgazdaságban és az iparban. Mérgező vagy sugárzó anyagokkal az átlagosnál gyakrabban az egészségügyi ágazatban dolgozók találkoznak. Az autonómia formális aspektusai az átlagosnál jóval kedvezőtlenebbek az iparban és a közlekedési, szállítási ágazatban, de az átlagosnál lényegesen jobbak az oktatási, kulturális tevékenységek területén.

A munkaszervezés és a követelmény-változók esetében nem találtunk pozitív vagy negatív értelemben kiemelhető ágazatot. A munkahelyi klímával kapcsolatban azonban gyakrabban panaszkodnak az ipari, a pénzügyi és gazdasági szolgáltatások területén dolgozó nők. Munkatársaikkal való kapcsolatukat azonban az iparban dolgozó nők az átlagosnál lényegesen jobbra értékelik.

A más emberekkel való kommunikációt az átlagosnál ritkábban látják problémának az iparban és a pénzügyi, gazdasági szolgáltatásokban dolgozó nők. A túlmunka gyakoriságát tekintve nem tudunk egyetlen ágazatot sem kiemelni, a hosszú munkaidő azonban az átlagosnál jóval nagyobb arányban fordul elő a mezőgazdaságban dolgozó nők körében.

A munkakörülmények és az egészségi állapot kapcsolata

Az általános egészségi állapot a férfiak körében két ágazatban alakult különösen kedvezőtlenül: a mezőgazdaságban és az oktatásban. A különféle munkakörülményekre való kontrollálás során nem találtunk olyan, a munkakörülmények valamelyik dimenzióját jellemző változót, amelynek bevonása meg tudta volna magyarázni az esélyhányadosok alakulását. Ugyanakkor, ha csak azt tekintjük, hogy a munkakörülmények hány dimenzióban alakulnak kedvezőtlenül, akkor jelentős csökkenés következik be a figyelmünk középpontjában álló esélyhányadosokban („L” modell). A fent említett változó bevonásának hatására nem csak a két legfontosabb, hanem az összes esélyhányados értéke közelebb kerül egyhez. Fontos megjegyezni, hogy a mezőgazdaságban dolgozó férfiak rossz egészségi állapotát iskolai végzettségük is „magyarázta” – a munkakörülmények figyelembevétele alternatív, és valószínűleg jóval tartalmasabb magyarázatot kínál az iskolai végzettség alapján adhatónál.

30. táblázat. A nem kielégítő egészségi állapot esélyének kapcsolata a munkakörülményekkel a férfiak körében: esélyhányadosok gazdasági ágazatonként és az esélyhányadosok alakulása újabb változók bevonása során

	A nem kielégítő egészségi állapot esélye: esélyhányados és szignifikancia -szint		
	„Ca” modell	„L” modell	„M” modell
Mezőgazdaság, erdőgazdaság	3,174*	1,298	1,402
Építőipar	2,755	1,479	1,396
Ipar	1,755	1,040	1,006
Kereskedelem, javítás	2,063	1,487	1,420
Szálláshely szolgáltatás, vendéglátás	Ref.	Ref.	Ref.
Szállítás, posta, távközlés, közlekedés	1,662	0,985	0,977
Pénzügyi és gazdasági szolgáltatások	1,623	1,093	1,015
Közigazgatás, védelem, társadalombiztosítás, politika	1,860	1,393	1,420
Oktatás, kultúra, tudomány	8,112**	5,789*	5,434*
Egészségügyi és szociális szolgáltatás	1,439	0,759	0,680
Egyéb	2,743	1,642	1,471

*** p < 0,001; ** p < 0,01, * p < 0,1

„Ca” modell: ágazat + életkor

„L” modell: Ca modell + kedvezőtlen munkakörülmény-dimenziók száma

„M” modell”: F modell+ munkabizonytalanság

Az oktatási, kulturális ágazatban dolgozók magas esélyeit a nem kielégítő egészségi állapot tekintetében a kedvezőtlen munkakörülmények számára való kontrollálás jelentősen befolyásolja. A „munkabizonytalanság” változójának a modellhez való hozzáadásával tovább sikerült csökkenteni az esélyhányados értékét, amely azonban még így is jóval meghaladja az egyet. Ebben az esetben a – széles értelemben vett – munkakörülmények az esélyhányados 38%-át magyarázták.

Nem mutattuk be azt a – számos – modellt, amely segítségével nem sikerült a kérdéses ágazatokat jellemző esélyhányadosok magyarázatát illetően továbblépni. Ezeknek a model-

leknek a használhatatlansága arra figyelmeztet, hogy a férfiak körében nem egy-egy beazonosítható munkakörülmény-dimenzió, hanem a kedvezőtlen körülmények halmozódásának van szerepe a nem kielégítő egészség kialakulásában.

A nők körében az iparban, a vendéglátásban, illetve az oktatásban dolgozók esélyeinek alakulását próbáljuk elsősorban magyarázni. A férfiak esetében már látott eljárást alkalmazuk: a kedvezőtlen munkakörülmények számára kontrollálunk először. Ennek a változónak a segítségével meg tudtuk magyarázni az ipari és a vendéglátóipari dolgozók között talált magas esélyhányadosokat. Ugyanakkor az oktatási szférában dolgozók esetében ez az eljárás nem hogy megmagyarázta, hanem még inkább megmagyarázhatatlanná tette az ágazatban dolgozók magas esélyhányadosait. A munkakörülményekre vonatkozó változók nem tudták megmagyarázni, miért panaszkodnak az oktatási ágazatban dolgozó nők nagy arányban nem kielégítő egészségi állapotról.

31. táblázat. A nem kielégítő egészségi állapot esélyének kapcsolata a munkakörülményekkel a nők körében: esélyhányadosok gazdasági ágazatonként és az esélyhányadosok alakulása újabb változók bevonása során

	A nem kielégítő egészségi állapot esélye: esélyhányados és szignifikancia-szint		
	„Cb” modell	„L” modell	„N” modell
Mezőgazdaság, erdőgazdaság	1,802	1,395	0,906
Építőipar	..	...	...
Ipar	1,774*	1,368	1,004
Kereskedelem, javítás	1,120	1,124	0,995
Szálláshely szolgáltatás, vendéglátás	2,405*	2,022	1,326
Szállítás, posta, távközlés, közlekedés	1,407	1,171	0,897
Pénzügyi és gazdasági szolgáltatások	1,149	1,714	0,926
Közigazgatás, védelem, társadalombiztosítás, politika	1,393	2,283	1,487
Oktatás, kultúra, tudomány	1,804*	3,652*	1,615
Egészségügyi és szociális szolgáltatás	Ref.	Ref.	Ref.
Egyéb	3,090**	1,091	2,935*

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$, * $p < 0,1$

„Cb” modell: ágazat + életkor

„L” modell: Cb modell + kedvezőtlen munkakörülmények száma

„N” modell: L modell + elégedett-e a szabadidő eltöltésével

Korábban nem vontuk be vizsgálatunk körébe az ún. elégedettség-változókat. A kérdőív nem közvetlenül a munkakörülményekre vonatkozó blokkjaiban számos kérdés vonatkozott az elégedettség különféle aspektusaira. Az „elégedett-e a szabadidő eltöltésével” kérdésre adott válasz alapján létrehozott változó bevonása azonban nem várt eredményt hozott: az oktatás magas esélyhányadosai a referencia-szint környékére csökkentek. Az eredmény interpretációja során érdemes óvatossággal eljárni: elképzelhető, hogy csupán statisztikai véletlen következtében kaptuk ezeket az eredményeket. Elképzelhető ugyanakkor az is, hogy ez az eredmény a munka és szabadidő viszonyának kérdéséhez vezet minket, és elgondolkodtató, hogy

a fent említett változó éppen az oktatásban dolgozók egészségi állapotának magyarázatában során jutott szerephez.

A mozgásszervi egészség vizsgálata során kézenfekvő, hogy elsőként a fizikai munkakörülmények szerepét vizsgáljuk meg. A fizikai munkakörülmények indexének modellbe való bevonása valóban magyarázza az iparban és az építőiparban talált magas esélyhányadosokat, ugyanakkor az oktatási szektorhoz tartozó esélyhányados nagyságát nem csökkenti, szignifikanciáját azonban megszünteti („O” modell). A modell magyarázóerejét növeli, ha további munkakörülmény-változókat vonunk be az elemzésbe – ezek legmegfelelőbb összetételét mutatja a „P” modell. Ugyanakkor a kiemelt figyelemre számot tartó ágazatokhoz tartozó esélyhányadosok alakulása szempontjából a „P” modell nem sokkal jobb, mint az „O”. A férfiak körében tehát a rossz mozgásszervi egészség gyakoriságát a kedvezőtlen fizikai munkakörülmények gyakorisága megfelelő módon magyarázza.

32. táblázat. A nem kielégítő mozgásszervi egészség esélyének kapcsolata a munkakörülményekkel a férfiak körében: esélyhányadosok és módosulásuk gazdasági ágazatonként

	A nem kielégítő mozgásszervi egészség esélye: esélyhányados és szignifikancia -szint		
	„Cc” modell	„O” modell	„P” modell
Mezőgazdaság, erdőgazdaság	2,042	0,613	0,586
Építőipar	3,002**	1,034	1,312
Ipar	2,016*	0,870	1,044
Kereskedelem, javítás	1,465	0,980	1,176
Szálláshely szolgáltatás, vendéglátás	1,662	1,400	1,952
Szállítás, porta, távközlés, közlekedés	1,939	0,815	1,066
Pénzügyi és gazdasági szolgáltatások	Ref.	Ref.	Ref.
Közigazgatás, védelem, társadalombiztosítás, politika	1,271	0,984	0,147
Oktatás, kultúra, tudomány	2,017*	2,617	2,191
Egészségügyi és szociális szolgáltatások	1,110	0,905	1,166
Egyéb	1,261	0,617	0,689
Nagelkerke R ²	0,043	0,213	0,265

*** p <0,001; ** p <0,01; * p <0,1

„Cc” modell: ágazat +életkor

„O” modell: „Cc” modell + fizikai munkakörülmények indexe

„P” modell: O modell+ munkáját csak nagy nehézségek árán .. + monotonitás + követelményeknek való megfelelés + egyhangú munka + toxikus munkakörnyezet

A mozgásszervi egészség tekintetében a nők között a kedvezőtlen egészség esélyeit hasonló módon magyarázhatjuk, mint azt a férfiak között tettük. A fizikai munkakörülmények bevonása a modellbe („O” modell) önmagában elégséges ahhoz, hogy megmagyarázza a gazdasági ágazatok közötti különbségeket a mozgásszervi egészség tekintetében. Más, a mozgásszervi egészséggel köztudottan kapcsolatban álló változók bevonása tovább javítja a modell illeszkedését – ezek közül a legoptimálisabbnak a „Q” modell bizonyult. A toxikus munkakörnye-

zet, a monotonitás, a munkaszervezés, valamint az autonómia formális oldalai – legalábbis statisztikai értelemben – mind befolyást gyakorolnak a mozgásszervi egészség alakulására az egyes ágazatokban – nem kétséges ugyanakkor, hogy a fizikai munkakörülmények azok, amelyek befolyása alapvető a mozgásszervi egészségre nézve.

33. táblázat. *A nem kielégítő mozgásszervi egészség esélyének kapcsolata a munkakörülményekkel a nők körében: esélyhányadosok és módosulásaik gazdasági ágazatonként*

	<i>A nem kielégítő mozgásszervi egészség esélye: esélyhányados és szignifikancia -szint</i>		
	<i>„Cd” modell</i>	<i>„O” modell</i>	<i>„Q” modell</i>
Mezőgazdaság, erdőgazdaság	1,247	0,632	0,647
Építőipar	0,747	1,021	1,313
Ipar	2,284**	1,263	1,052
Kereskedelem, javítás	1,447	1,410	1,387
Szálláshely szolgáltatás vendéglátás	1,890*	1,531	1,744
Szállítás, porta, távközlés, közlekedés	1,061	0,741	0,631
Pénzügyi és gazdasági szolgáltatások	1,403	1,535	1,342
Közigazgatás, védelem, társadalombiztosítás, politika	1,202	1,233	1,113
Oktatás, kultúra, tudomány	Ref.	Ref.	Ref.
Egészségügyi és szociális szolgáltatások	1,799*	1,481	1,360
Egyéb	1,403	1,317	1,554
Nagelkerke R ²	0,038	0,170	0,201

*** p <0,001; ** p <0,01, * p <0,1

„Cd” modell: ágazat +életkor

„O” modell: Cd modell + fizikai munkakörülmények indexe

„Q” modell: F modell + toxikus munkakörnyezet + főnökei határozzák meg feladatait + monotonitás + munkaszervezés

Utolsóként pedig a pszichés panaszok és a munkakörülmények kapcsolatát vizsgálva, a férfiak között az átlagosnak tekinthető szinthez képest az építőiparban dolgozók között találtunk különösen rossz pszichés egészségi állapotot. A pszichés egészséget köztudottan befolyásoló tényezők közül a túlmunka bizonyult a legbefolyásosabb tényezőnek – olyannak, amely képes volt az építőiparban dolgozók helyzetét magyarázni. A modell illeszkedését javította, ha a követelményekre vonatkozó egyik változót is bevontuk modellünkbe („S” modell), más változók nem bizonyultak befolyásosnak.

A nők körében a pénzügyi és gazdasági szolgáltatások területén dolgozók között találtunk az átlagosnál több pszichés panaszt. A nők között ugyanazok a munkakörülmények „közvetítettek” az ágazati pozíció és a rossz pszichés egészség között, mint a férfiak között, az egyetlen különbség az volt, hogy mindkét változót egyszerre volt szükséges a modellbe bevinni. A pszichés egészség ágazatok közötti különbségeinek alakulását tehát a dolgozók elé állított követelmények szubjektív érzékelése, illetve a gyakran előforduló túlmunka együttesen magyarázta.

34. táblázat. A nem kielégítő pszichés egészség esélyének kapcsolata a munkakörülményekkel a férfiak körében: esélyhányadosok

	A nem kielégítő pszichés egészség esélye: esélyhányados és szignifikancia -szint		
	„Ce” modell	„R” modell	„S” modell
Mezőgazdaság, erdőgazdaság	1,22	1,125	1,063
Építőipar	1,509*	1,371	1,435
Ipar	Ref.	Ref.	Ref.
Kereskedelem, javítás	1,050	1,012	1,042
Szálláshely szolgáltatás, vendéglátás	1,768	1,621	1,799
Szállítás, porta, távközlés, közlekedés	1,381	1,470	1,296
Pénzügyi és gazdasági szolgáltatások	1,546	1,505	1,565
Közigazgatás, védelem, társadalombiz- tosítás, politika	1,417	1,352	1,559
Oktatás, kultúra, tudomány	2,026	1,847	1,557
Egészségügyi és szociális szolgáltatások	0,345	0,342	0,325
Egyéb	1,272	1,239	1,244

*** p <0,001; ** p <0,01, * p <0,1

„Ce” modell: ágazat + életkor

„R” modell: C modell + túlmunka

„S” modell: C modell+ munkáját csak nehézségek árán ..

35. táblázat. A nem kielégítő pszichés egészség esélye a nők körében: esélyhányadosok szektoronként

	A nem kielégítő pszichés egészség esélye: esélyhányados és szignifikancia -szint	
	„Cf” modell	„T” modell
Mezőgazdaság, erdőgazdaság	Ref.	Ref.
Építőipar	0,784	1,347
Ipar	2,105	2,341
Kereskedelem, javítás	1,102	1,670
Szálláshely szolgáltatás, vendéglátás	1,679	2,177
Szállítás, porta, távközlés, közlekedés	2,099	2,343
Pénzügyi és gazdasági szolgáltatások	2,307*	2,284
Közigazgatás, védelem, társadalombiz- tosítás, politika	1,538	1,742
Oktatás, kultúra, tudomány	1,420	1,701
Egészségügyi, szociális szolgáltatások	1,777	2,015
Egyéb	1,625	2,109
Nagelkerke R ²	0,035	0,205

*** p <0,001; ** p <0,01, * p <0,1

„Cf” modell: ágazat + életkor

„T” modell: Cf modell + a követelményeknek nehéz megfelelni + túlmunka

Munkakörök, munkafeltételek és egészségi állapot

A munka eddig vizsgált aspektusai – ágazat, aktivitás, szektor – szerint a munka környezetét, tartalmát és széles értelemben vett feltételeit tekintve csak kevés hasonlóságot várhattunk el az egyes kategóriába sorolt munkák között. Sokkal inkább elvárható ez a munkakörök esetében: valójában a legtöbb, a munka veszélyességének jellemzésére a gyakorlati életben használt indikátor munkakörökhöz kötődik. A kutatási irodalom is gazdag az egyes munkakörökhöz kötődő speciális munkafeltételek és munkaköri ártalmak feltárását tekintve. Ugyanakkor ez a – tulajdonképpen a legadekvátabbnak tekintett – elemzési szempont jelen kutatásunk esetében a minta-elemszám okozta korlátok miatt csak komoly megszorításokkal volt alkalmazható. A ténylegesen létező munkakörök száma jóval meghaladja mintánk elemszámát. Ezért a kódolást csak a FEOR első két jegyére végeztük el, de az így kapott alapsor kategóriák számát is alaposan meg kellett ritkítanunk. Így is több olyan munkakör-munkaköri csoport maradt, amely vizsgálatunkban nem vagy csak nagyon kis számban reprezentált. Az összevonások során arra törekedtünk, hogy a – feltehetőleg – hasonló munkakörülmények között dolgozó, és a munka tartalmát tekintve is hasonló munkaköröket vonjunk össze, mint például a „védelmi szolgáltatási foglalkozások” és az „örző-védő” munkaköröket. További problémát jelentett, hogy a vártnál alacsonyabb elemszámokat kaptunk számos segédmunkás és betanított munkás kategóriában (építőipari betanított munkák, építőipari segédmunkák, nehézipari és bányászati betanított munkák, nehézipari és bányászati segédmunkák, könnyű-és élelmiszeripari segédmunkák), viszont különösen nagy elemszámot a „betanított munkás k. m. n.” és a „segédmunkás k.. m. n. – rakodó” kategóriákban. Mindemellett, a „szakmunkás k. m. n.” kategória is különösen nagy létszámú volt. Ezek a körülmények szűkre szabták a munkakör szerinti vizsgálódás határait.

Az elemzést mégis érdemesnek találtuk elvégezni, hiszen például a „besorolhatatlan” kategóriába eső válaszok aránya viszonylag alacsony, 6% körüli volt. Az összevonások után kapott, közel harminc munkaköri csoport pedig megfelelő részletességű ahhoz, hogy munkakör, pontosabban munkaköri csoport szerinti vizsgálatunkkal valamennyire meghaladjuk azt, amelyet az ágazat és az iskolai végzettség kombinációja szerinti elemzése során kapnánk.

A kategóriák viszonylag magas száma másfelől nem teszi lehetővé, hogy az elemzést férfiakra és nőkre külön elvégezhessük. Ennek a kétségkívül jelentős hátránynak a hatását valamennyire talán mérsékli, hogy az egyes munkaköri kategóriák viszonylag homogének a munkavállalók nemi hovatartozását tekintve: sok olyan munkakör van, amelyet „férfi” vagy „női” munkakörként szokás számon tartani. Ezeknek a munkaköröknek az esetében a részletesebb elemzés nem járna további hozadékkal, csupán az eredmények interpretációja során kell figyelembe vennünk a munkakör „férfi”, illetve „női” jellegét.

36. táblázat. A minta munkakör szerinti alapmegoszlásai

<i>Jelenlegi munkaköre</i>	<i>Nők aránya, %</i>	<i>Az alsó két jövedelmi negyedbe tartozók aránya, %</i>	<i>Az érettségénél alacsonyabb végzettségűek aránya, %</i>	<i>Nem kielégítő egészségi állapotban lévők aránya, %</i>	<i>Elem-szám</i>
Fegyveres testület tagja	29	45	8	15	14
Őrző-védő szolgáltatások	0	38	42	28	25
Magas szintű menedzserek, politikusok	43	25	0	29	28
Diplomás értelmiségi	62	31	1	22	141
Felsőfokú szaktanfolyamhoz* kötött	68	53	4	27	78
Művezető iparban	18	41	13	24	49
Középszintű menedzser	44	28	5	21	41
Pénzforgalmi szakalkalmazott	89	53	5	31	150
Pénz-és ügyfélforgalmi kisegítő	86	54	21	25	29
Építőipari szakmunkás	2	52	84	38	50
Építőipari segéd- vagy betanított munkás	0	38	100	33	8
Nehézipari szakmunkás	6	71	86	19	70
Nehézipari segéd- vagy betanított munkás	13	57	88	13	8
Műszerész	10	67	30	30	10
Iparos	8	71	76	23	26
Könnyűipari szakmunkás	58	58	83	28	36
Könnyűipari segéd- vagy betanított munkás	69	75	77	36	13
Kereskedelmi, vendéglátóipari szakmunkás	61	53	49	28	128
Kereskedelmi, vendéglátóipari betanított munkás	67	40	38	17	24
Kereskedelmi, vendéglátóipari segédmunkás	70	60	80	30	10
Közlekedés, szállítás, szakmunkás	11	50	50	39	28
Posta, távközlés	36	82	33	18	11
Egyéb szolgáltatások, szakmunkás	47	52	39	20	75
Egyéb szolgáltatások, betanított- vagy segédmunkás	62	68	76	32	58
Mezőgazdasági szakmunkás.	16	71	84	39	19
Mezőgazdasági segédmunkás	26	55	83	40	42
Szakmunkás k. m. n.	32	65	64	23	145
Betanított munkás k. m. n.	50	63	77	31	111
Segédmunkás k. m. n.	44	69	97	35	34
Besorolhatatlan	40	44	40	36	115
Összesen	47	53	45	28	1576

* vagy főiskolai végzettséghez

***: $p < 0,001$, **: $p < 0,01$; *: $p < 0,1$

Egészségi állapot a különböző munkakörökben

Elsőként az vizsgáljuk meg, hogy mely munkakörök azok, amelyekben a munkavállalók – saját értékelésük alapján – rosszabb egészségi állapotban vannak. Ezt a nem kielégítő egészségi állapotról vonatkozó esélyhányadosokon keresztül vizsgáljuk.

37. táblázat. A nem kielégítő egészségi állapot esélye munkakörönként

	Esélyhányados	
	Ua modell	Va modell
<i>Munkakör</i> (ref.: diplomás értelmiségi)		
Fegyveres testület tagja	0,769	1,098
Őrző-védő szolgáltatások	1,377	1,694
Magas szintű menedzserek, politikusok	1,502	1,219
Felsőfokú szaktanfolyamhoz* kötött	1,294	1,447
Művezető iparban	1,186	1,133
Középszintű menedzser	0,937	0,931
Pénzforgalmi szakalkalmazott	1,606*	1,435
Pénz- és ügyfélforgalmi kisegítő	1,181	1,053
Építőipari szakmunkás	2,117*	2,819**
Építőipari segéd- vagy betanított munkás	2,096	3,043
Nehézipari szakmunkás	0,847	0,971
Nehézipari segéd- vagy betanított munkás	0,740	0,713
Műszerész	1,388	1,547
Iparos	0,980	1,380
Könnyűipari szakmunkás	1,291	1,508
Könnyűipari segéd- vagy betanított munkás	1,944	2,268
Kereskedelmi, vendéglátóipari szakmunkás	1,345	1,730*
Kereskedelmi, vendéglátóipari betanított munkás	0,759	1,114
Kereskedelmi, vendéglátóipari segédmunkás	1,529	1,584
Közlekedés, szállítás, szakmunkás	2,168*	2,461**
Posta és hírközlés	0,805	1,148
Egyéb szolgáltatások, szakmunkás	0,859	0,953
Egyéb szolgáltatások, segéd- vagy betanított munkás	1,671	1,668
Mezőgazdasági szakmunkás	2,268	1,774
Mezőgazdasági segéd- vagy betanított munkás	2,380*	2,455*
Szakmunkás k. m. n.	1,033	1,168
Betanított munkás k. m. n.	1,564	1,707*
Segédmunkás k. m. n.	2,055*	2,108*
Egyéb	1,958*	2,193**
<i>Nem</i> (referencia: férfi)		
Nő		1,305*
<i>Kor</i> (referencia: 18–24 éves)		
25–29 éves		1,568
30–34 éves		1,940*
35–39 éves		2,135*
40–44 éves		2,508**
45–49 éves		5,683***
50–54 éves		5,259***

* vagy főiskolai végzettséghez

** : $p < 0,001$, *** : $p < 0,01$; *: $p < 0,1$

Az előzetes vizsgálódásokból kitűnt, hogy a legjobb egészségi állapotban a diplomás értelmiségi csoport van, ezért az ő csoportjuk szolgál referenciaként, és az elemzés – a fent jelzett korlátozottságok mellett – azt próbálja meg bemutatni, hogy melyek azok a munkakörök, illetve munkaköri csoportok, amelyben a nem kielégítő egészség esélye a diplomás értelmiségiekhez viszonyítottan szignifikánsan nagyobb. Az egyes csoportok elemszáma azonban – még az összevonások után is – meglehetősen alacsony, ezért esetenként a viszonylag magas esélyhányadosok sem bizonyultak szignifikánsnak. Az esélyhányadosok egy körüli szintje tehát a diplomás értelmiségiekéhez közeli, meglehetősen jó egészségi állapotot jelez, míg az egynél szignifikánsan na-

gyobb eredmények ennél kedvezőtlenebb egészségi állapotot. Ebben a részben csupán két egyszerű modellt vizsgálunk. Elsőként a csak munkakörököt tartalmazó modellt, amely azt jelzi, hogy mely munkakörökben lehet rosszabb egészségi állapotú munkavállalók nagyobb hányadára számítani. A következő modellbe bevontuk a nem és a kor változóját is – itt arra próbáltunk kontrollálni, hogy a férfiak-nők és a különböző korosztályok esetleges eltérő arányát a különböző munkakörökben kiszűrjük, amelynek ára a szignifikánsan különböző esélyhányadosok számának csökkenésében jelenhet meg.

Szignifikánsan egynél magasabbnak találtuk az „építőipari szakmunkások”-hoz tartozó esélyhányadost, amely nem csökken, sőt inkább növekszik a nemre és a korra való kontrollálás után. Fontos megjegyezni, hogy hasonlóan nagy esélyhányadosok tartoznak az építőipari segéd- és betanított munkások csoportjához is, de ennek a csoportnak az elemszáma olyan alacsony, hogy a megbízhatósági intervallumok igen tágak, és az esélyhányadosról nem nagy bizonyossággal állítható, hogy egynél nagyobb lenne. Hasonló a helyzet a segéd- és betanított munkások egy másik csoportja, a könnyűipari dolgozók között is.

A kereskedelmi-vendéglátóipari szakmunkások között éppen fordított a helyzet. Az ehhez a csoporthoz tartozó esélyhányados, a modellbe csak a munkakört bevonva, még szignifikánsan nem magasabb egynél, de a korra és a nemre való kontrollálás után már azzá válik: e csoport átlag közeli egészségi állapota tehát inkább az átlagosnál fiatalabb kormegoszlásából adódik. A kereskedelemben és a vendéglátásban dolgozó szakmunkások és segédmunkások egészségi állapota hasonlóan tűnik egymáshoz (még ha az utóbbiak esetében ez nem is éri el a szignifikanciához szükséges magas értéket), míg a betanított munkások egészsége – kivételként – ennél kedvezőbbnek tűnik.

Talán nem várt eredmény a közlekedési ágazatban vagy szállítási ágazatban dolgozó szakmunkások átlagosnál magasabb esélye arra, hogy egészségi állapotuk ne legyen kielégítő. Ebben a munkaköri csoportban a teherautók, kamionok és a tömegközlekedési járművek vezetői teszik ki a többséget. Esetükben a nemzetközi szakirodalom is megerősíti az átlagosnál kedvezőtlenebb egészségi állapot tapasztalatát, amelyet az állandó figyelem és az ehhez kapcsolódó stressz-hatások következményeként kielégítően magyaráztak.

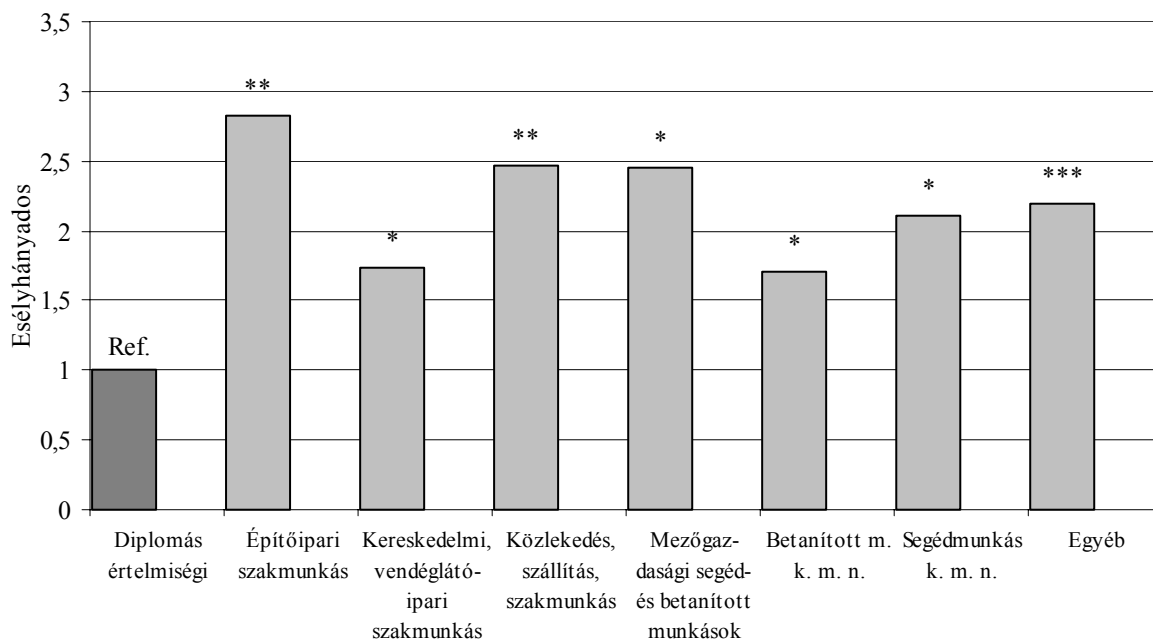
A mezőgazdasági ágazatban dolgozók általában véve kedvezőtlen egészségi állapotát már korábban bemutattuk. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy az ágazatban dolgozó szakmunkások esetében a rossz egészségi állapot főképp a magas életkor következménye: az ehhez a csoporthoz tartozó esélyhányados a korra és a nemre való kontrollálás után jelentősen csökken. Nem úgy a mezőgazdasági segéd- illetve betanított munkásokhoz tartozó esélyhányadosok: a kor és nem szerinti megoszlásokat figyelembe véve és azt figyelmen kívül hagyva is, az ehhez a csoporthoz tartozó esélyhányadosok szignifikánsan magasabbak egynél.

Mindezekén túl két munkaköri csoport egészségi állapotát találtuk még a referencia-csoporténál lényegesen rosszabbnak: azokét, akik különösebb megnevezés nélkül „segédmunkásnak, illetve rakodónak”, vagy pedig „betanított munkás”-nak mondták magukat. E két

csoport egészségi állapota a korra és a nemre való kontrollálással és a nélkül is jelentősen rosszabbnak bizonyult a referencia-csoport esetében megfigyelnél.

Összességében a segéd- és betanított munkások majdnem minden csoportjában rossz egészségi állapotot találtunk, míg a szakmunkások közül csupán az építőiparban, a közlekedésben-szállításban, és kisebb mértékben ugyan, de a kereskedelemben-vendéglátásban dolgozók között.

8. ábra. A nem megfelelő egészségi állapot magas esélyeivel jellemezhető munkakörök

Az általános egészségértékelés után a speciális egészség-dimenziókat vizsgáljuk meg. A mozgásszervi problémákra vonatkozó esélyhányadosokat az „U” modellek tartalmazzák. Referencia-csoportként az egyik e tekintetben legkedvezőbb helyzetben lévő foglalkozási csoportot, a középszintű menedzsereket választottuk. Amikor modellünkbe csak a munkakört vontuk be, a mozgásszervi problémák referencia-értéknél nagyobb előfordulását találtuk a fegyveres testületek tagjai között, az építőipari munkásoknál, az iparosok, és a könnyűipari szakmunkások, a kereskedelmi, vendéglátóipari segédmunkások, a mezőgazdasági munkások, valamint az ágazathoz nem kötődő szakmunkások, betanított munkások és segédmunkások között.

A szokásos eljárást követve most is megvizsgáltuk azt, hogy mi történik, ha a nem és a kor szerinti összetételek különbözőségéből adódó hatásokat kiszűrjük. A munkakörök szerinti elemzést megelőzően szükséges megjegyezni, hogy a mozgásszervi panaszok jóval gyakoribbak a női munkavállalók körében (ez az eredmény némiképpen eltér a nemzetközi szakirodalom szerint szokásos mintától), valamint hogy a mozgásszervi panaszok gyakorisága az életkor előrehaladtával alig nő: szintje hozzávetőleg azonos minden, általunk most vizsgált korcsoportban, kivéve az 50–54 éveseket, akik körében valamivel gyakoribb. A munkaköröket tekintve, a nemre és korra való kontrollálást követően az imént felsorolt csoportok pozíciói

nem változnak, kivéve, hogy a kedvezőtlen helyzetűek közé kerül a nehézipari szakmunkások csoportja.

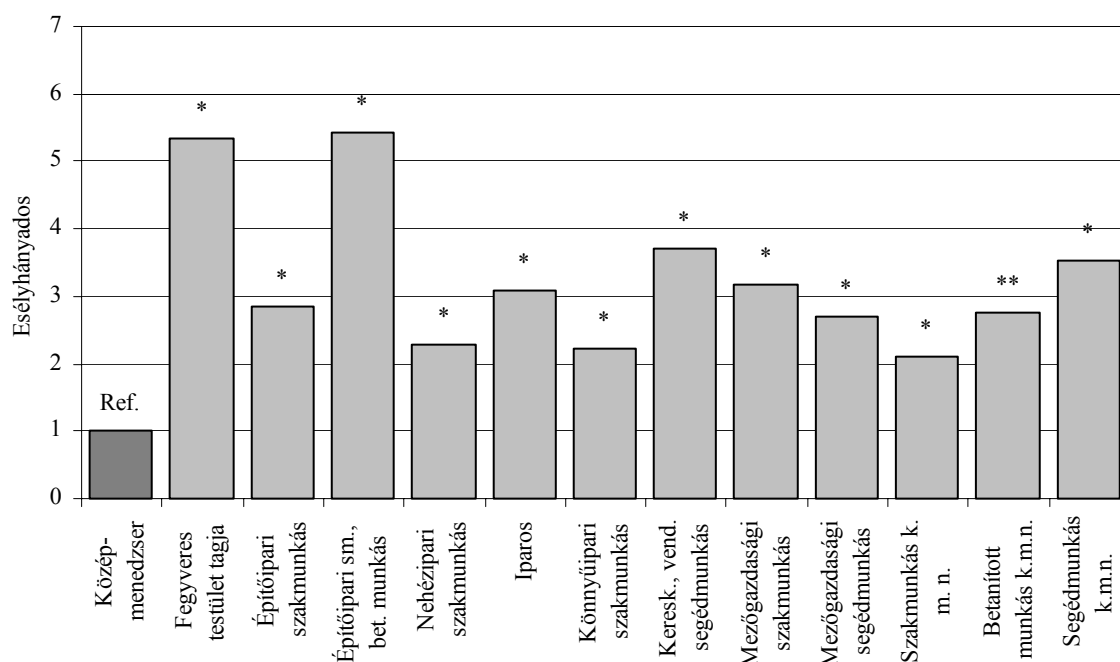
38. táblázat. A mozgásszervi problémák esélye munkakörönként

	Esélyhányados	
	Ub modell	Vb modell
<i>Munkakör</i> (ref.: középszintű menedzserek)		
Fegyveres testületek tagjai	4,411*	5,326*
Őrző-védő szolgáltatások	1,047	1,227
Magas szintű menedzserek, politika	0,793	0,738
Diplomás értelmiségi	1,192	1,105
Felsőfokú szaktanfolyamhoz*köötött	1,385	1,305
Művezető iparban	1,074	1,135
Pénzforgalmi szakalkalmazott	1,216	1,007
Pénz- és ügyfélforgalmi kisegítő	2,147	1,806
Építőipari szakmunkás	2,251*	2,849*
Építőipari segéd- vagy betanított munkás	4,234*	5,423*
Nehézipari szakmunkás	1,914	2,278*
Nehézipari segéd-vagy betanított munkás	2,614	3,149
Műszerész	1,015	1,156
Tradicionalis iparos	2,465*	3,082*
Könnyűipari szakmunkás	2,270*	2,239*
Könnyűipari segéd- és betanított munkás	2,821	2,747
Kereskedelmi, vendéglátóipari szakmunkás	1,774	1,746
Kereskedelmi, vendéglátóipari betanított munkás	1,941	1,993
Kereskedelmi, vendéglátóipari segédmunkás	3,884*	3,722*
Közlekedés, szállítás, szakmunkás	1,716	1,982
Posta és hírközlés	1,949	2,096
Egyéb szolgáltatások, szakmunkások	1,841	1,859
Egyéb szolgáltatások, segéd- és betanított munkás	1,399	1,310
Mezőgazdasági szakmunkás	3,098*	3,166*
Mezőgazdasági segédmunkás	2,496*	2,691*
Szakmunkás k. m. n.	1,945*	2,096*
Betanított munkás k.m.n.	2,760**	2,754**
Segédmunkás k. m. n.	3,404*	3,530*
Besorolhatatlan	1,717	1,800
<i>Nem</i> (referencia: férfi)		
Nő		1,512***
<i>Kor</i> (referencia: 18–24 éves)		
25–29 éves		0,947
30–34 éves		0,849
35–39 éves		0,963
40–44 éves		1,049
45–49 éves		1,196
50–54 éves		1,439

* vagy főiskolai végzettséghez

***: $p < 0,001$, **: $p < 0,01$; *: $p < 0,1$

9. ábra. A mozgásszervi panaszok jelentkezésének magas esélyeivel jellemezhető munkakörök

Hasonlóan vizsgáltuk a pszichés panaszok előfordulásának esélyeit is (39. táblázat). A pszichés egészség szempontjából a szakmunkások csoportját választottuk referenciának, amely egy viszonylag jó pszichés egészségben lévő csoport, amely felmérésünk mintájában nagy számban reprezentált. Nagyobb a pszichés panaszok jelentkezésének esélye hozzájuk képest majdnem az összes szellemi munkakörben dolgozó körében, illetve az építőipari szakmunkások, a kereskedelem, vendéglátásban dolgozók (a segédmunkásokat kivéve), valamint a közlekedésben, egyéb szolgáltatásokban és a mezőgazdaságban dolgozó szakmunkások, ezen belül a betanított munkások (39. táblázat, „Uc” modell) között is. A korra és nemre való kontrollálás ezen a képen nem változtat lényegesen („Vc” modell).

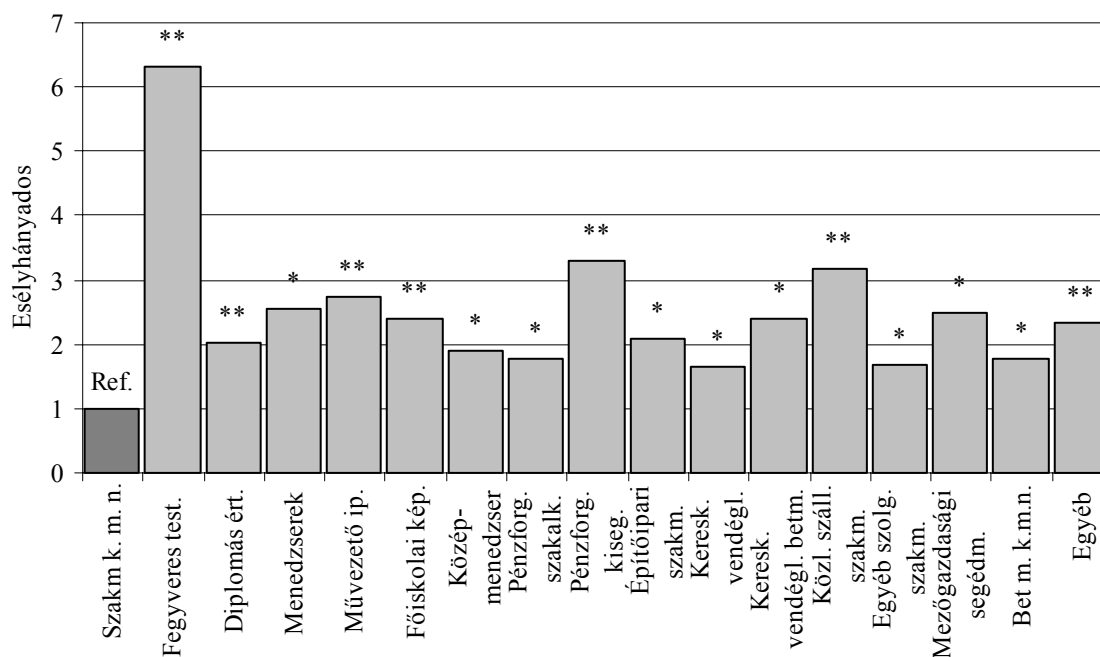
A szignifika-szinteken túl az esélyhányadosok nagysága is figyelmet igényel. Két, különösen nagy esélyhányadost mutató csoportot kell kiemelnünk: a szállításban dolgozó szakmunkásként, illetve a pénzfogalmi, ügyfélforgalmi szolgáltatásokban kiegészítőként dolgozókat. A legmagasabb esélyhányadossal (azaz a pszichológiai panaszok különösen nagy gyakoriságával) azonban a fegyveres testületek tagjai között találgóztunk.

39. táblázat: A pszichés panaszok jelentkezésének esélye munkakörönként

	Esélyhányados	
	Uc modell	Vc modell
<i>Munkakör</i> (referencia: szakmunkás k. m. n)		
Fegyveres testületek tagjai	6,156**	6,321**
Őrző-védő szolgáltatások	1,470	1,644
Magas szintű menedzserek, politika	2,525*	2,548*
Diplomás értelmiségi	2,206**	2,021**
Főiskolai, felsőfokú szaktanfolyami képzéshez kötött	2,714***	2,382**
Művezető iparban	2,527**	2,724**
Középszintű menedzser	1,926	1,885*
Pénzforgalmi szakalkalmazott	2,152	1,781*
Pénz- és ügyfélforgalmi kisegítő	4,024**	3,294**
Építőipari szakmunkás	1,789*	2,084*
Építőipari segéd- vagy betanított munkás	1,417	1,531
Nehézipari szakmunkás	1,305	1,460
Nehézipari segéd- vagy betanított munkás	1,199	1,340
Műszerész	1,713	1,856
Tradicionalis iparos	1,680	1,890
Könnyűipari szakmunkások	0,993	0,883
Könnyűipari segéd- és betanított munkások	1,762	1,544
Kereskedelmi, vendéglátó ipari szakmunkás	1,891*	1,645*
Kereskedelmi, vendéglátó ipari betanított munkás	2,808*	2,386*
Kereskedelmi, vendéglátó ipari segédmunkás	0,454	0,417
Közlekedés, szállítás, szakmunkás	2,771*	3,168**
Posta és hírközlés	2,597	2,681
Egyéb szolgáltatások, szakmunkások	1,793*	1,674*
Egyéb szolgáltatások, segéd- és betanított munkás	1,092	0,980
Mezőgazdasági szakmunkások	1,856	1,975
Mezőgazdasági segédmunkások	2,305*	2,504*
Betanított m. k. m. n.	1,891*	1,773*
Segédmunkás k. m. n.	1,766	1,724
Besorolhatatlan	2,340**	2,322**
<i>Nem</i> (referencia: férfi)		
Nő		1,453**
<i>Kor</i> (referencia: 18–24 éves)		
25–29 éves		0,947
30–34 éves		0,825
35–39 éves		0,774
40–44 éves		0,723
45–49 éves		0,781
50–54 éves		0,880

***: $p < 0,001$, **: $p < 0,01$; *: $p < 0,1$

10. ábra. Pszichológiai panaszok jelentkezésének magas esélyeivel jellemezhető munkakörök

Munkakörülmények és munkakörök

Az egyes munkakörökre különösen jellemző ártalmak azonosítására ismét logisztikus regressziót alkalmaztunk. A munkakörülmények munkakörök szerinti ez úton való vizsgálata azonban számos nehézségbe ütközik. Mint ahogy 40. táblázatunk mutatja, a munkakörülmények egyes jellemzői jelentősen különböznek abból a szempontból, hogy mennyire kötődnek a munkaköri csoportokhoz: a fizikai jellegű munkakörülmények például nagyon erősen, a pszichológiai jellegűek pedig nagyon gyengén. Ezért a különféle jellemzők elemzése során nem tudtunk egységes elveket alkalmazni a logisztikus regresszióban, minthogy azok alkalmazása oda vezetett volna, hogy bizonyos jellemzőkre túl kevés vagy túl sok munkakör emelkedett volna ki kedvező vagy éppen kedvezőtlen helyzetét tekintve. Ezért, tekintettel arra, hogy az elemszámot figyelembe véve a munkakörülmények és az egészség közötti kapcsolat a az eddig szokásos eszközökkel nem lesz elemezhető, inkább a kapcsolatokra vonatkozó hipotézisek megfogalmazására törekedünk, látható asszociációkat vizsgálva.

A munkakörülmények különféle aspektusainak vizsgálata során így különbözőképpen jártunk el: a munkakörök között nagy szórású változók esetében valamely, az átlagos szint körüli értékkel rendelkező munkaköri csoportot választottunk ki, amelyhez viszonyítva vizsgáltuk, hogy mely munkaköri csoportokban magasabb az átlagosnál (azaz egynél) az esélyhányados, tehát gyakrabban fordulnak elő problémák az adott munkakörülmény-dimenzióval kapcsolatban. Ekkor az átlagosnál ritkább említéseket is vizsgálni tudtunk (ezeket egynél szignifikánsan alacsonyabb értékű esélyhányadosok jelzik). A kis szórású változók esetében azonban kénytelenek voltunk referencia-értékként azt a munkaköri csoportot kiválasztani,

amelyhez a legalacsonyabb gyakorisági értékek kötődnek (illetve az ezen munkaköri csoportok közül egy viszonylag nagyobb elemszámmal képviseltet), s ekkor csak a minimálisnál magasabb előfordulási értékek detektálására nyílt módunk.

40. táblázat. A munkakörök magyarázó ereje a munkakörülmények különböző dimenzióit illetően*

	Nagelkerke R^2 értéke
Fizikai munkakörülmények indexe	0,255
Monoton munka	0,145
Toxikus anyagok, rossz szagok	0,058
A munkahelyi klíma indexe	0,039
Egyhangúság	0,112
Nehéz a követelményeknek megfelelni	0,045
Csak nagy nehézségek árán tudja munkáját..	0,059
Gyakori túlmunka	0,049
Hosszú munkaidő	0,096
Főnökei határozzák-e meg feladatait	0,205
Munkáját csak a felettese engedélyével szakíthatja félbe	0,102
A munkaszervezés problémát okoz	0,038
Munkatársakkal való kapcsolat feszült	0,029
Más emberekkel való kommunikáció	0,057

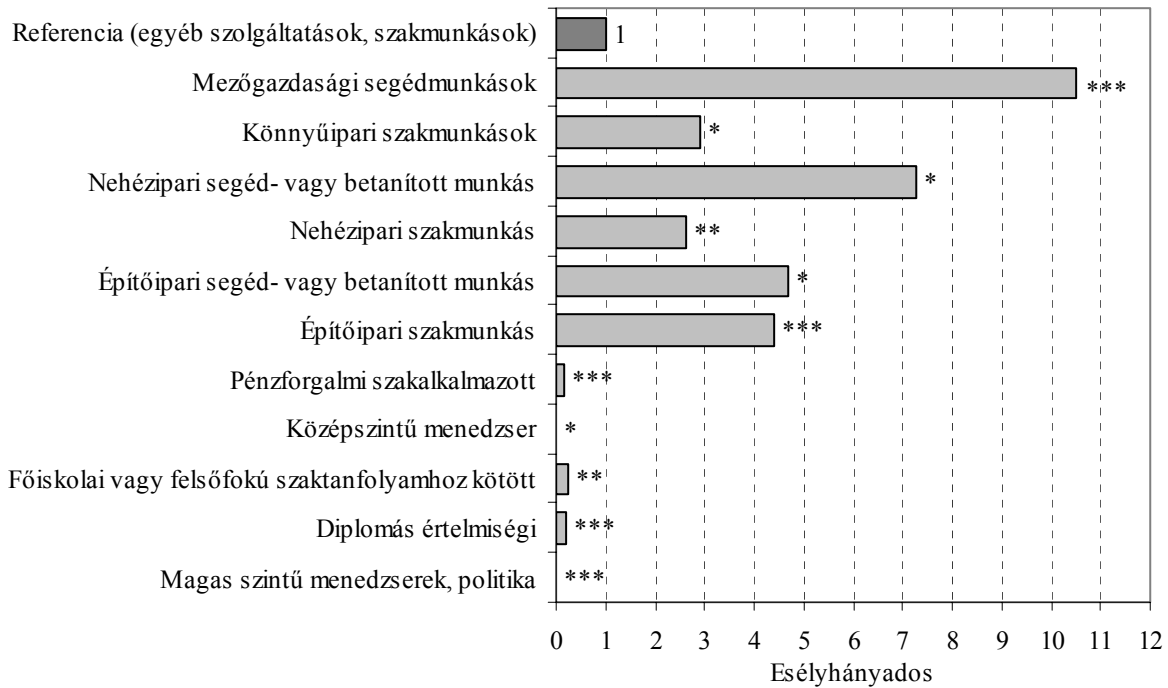
* Az azokhoz a modellekhez tartozó Pszeudo r^2 -etek értékeit tüntetjük most fel, amelyekben a munkakörülmény-dimenziók voltak a magyarázandó, a munkakör pedig a(z egyetlen) magyarázó változó. Minden munkakörülmény-dimenzióhoz külön modell tartozott.

A Melléklet M14. a. táblázat az általános egészségértékelésre és az azzal bizonyítottan kapcsolatban álló munkakörülmény-dimenziókat tartalmazza, pontosabban munkakörülmények kedvezőtlen megítélésének gyakoriságát munkakörönként. Hasonlóan, az M14. b. táblázat a mozgásszervi egészséggel kapcsolatban álló munkakörülmények dimenzióit tartalmazza, az M14. c. táblázat pedig, az előző két táblázat struktúráját követve a pszichés egészséggel kapcsolatban álló dimenziókat.

Tekintsük először azokat a dimenziókat, amelyek erősebben kötődnek az egyes munkakörökhöz.

A fizikai munkakörülmények – a referencia-csoportnak választott szolgáltatásokban dolgozó szakmunkásokhoz viszonyítva – nem meglepő módon különösen kedvezőek a legtöbb tisztán szellemi munkát igénylő munkakörben, és átlagosnak tekinthetők a művezetők, iparosok, valamint a kereskedelemben, szolgáltatásokban dolgozó szak-, segéd- és betanított munkások körében. Az iparon belül – s ez nem jelent különösebb változást a korábbi években kialakult képhez képest – az építőipari, valamint a nehézipari munkások jelezték, hogy munkájuk fizikai körülményei különösen kedvezőtlenek, s ez egyaránt igaz volt a segéd- és betanított munkásokra, valamint a szakmunkásokra, míg a könnyűiparban csak a szakmunkások minősítették az átlagosnál kedvezőtlenebbül fizikai jellegű munkafeltételeiket. Ki kell ugyanakkor emelni a mindenkinél jóval gyakrabban kedvezőtlenebb válaszokat adó mezőgazdasági segédmunkások helyzetét.

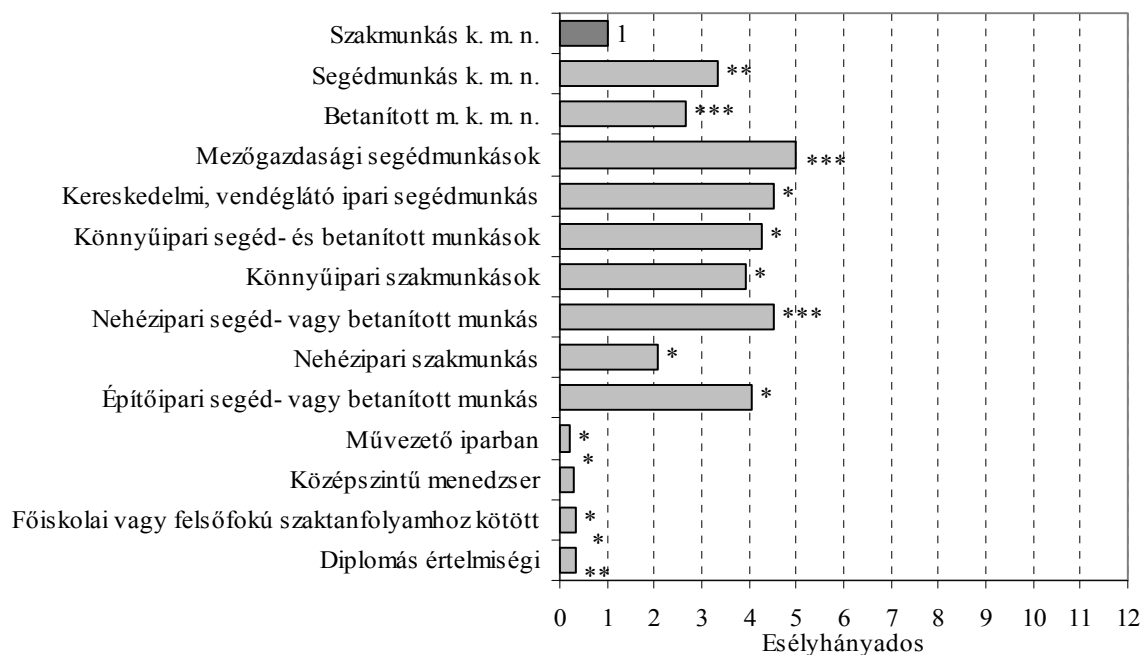
11. ábra. Kedvezőtlen fizikai munkakörülmények előfordulási esélyei az átlagos szinthez viszonyítva – az átlagtól szignifikánsan különböző munkakörök

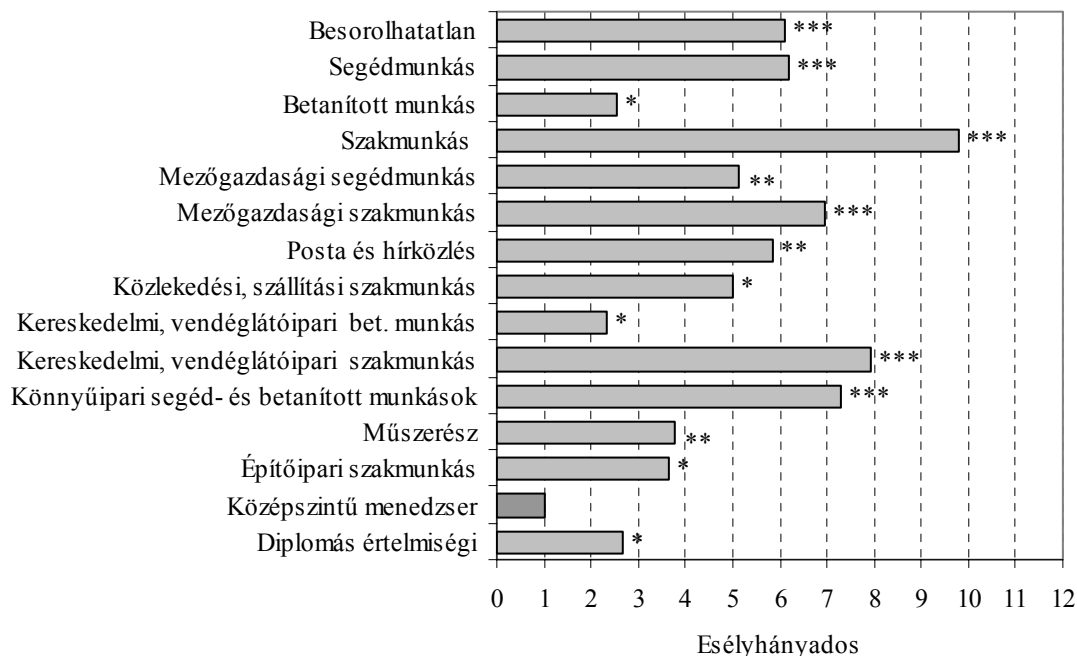
Míg a fizikai munkakörülmények tekintetében egyrészt a szellemi-fizikai választóvonal, de másrészt erős ágazati mintázat is kialakult az egyes munkakörök között, addig a következő, munkakörök szerint lényeges különbözőnek bizonyult jellemző, a monotonitás, inkább iskolai végzettség szerinti mintázatot mutat. Nem találják munkájukat monotonnak a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, és nagymértékben találják munkájukat monotonnak a szakképzettséggel nem rendelkező segéd-és betanított munkások – ezek között a csoportok között ágazati differencia nem mutatkozik. A szakmunkáscsoportok nem jelennek meg az ábránkon, mint-hogy körükben átlagos (azaz a referencia-szint körüli) a monotonia érzékelt foka. Érdekes kivételt jelentenek a középvezetők, azaz a művezetők és a középszintű menedzserek, akik a diplomásokhoz hasonlóan monotonia-mentes munkáról számoltak be.

A monotonitással ellentétben az egyhangúság nem csak az alacsony képzettséget igénylő fizikai munkakörök sajátja. Az átlagosnál nagyobb mértékben tartják például egyhangúnak munkájukat a diplomás értelmiségiek, valamint számos szakmunkás csoport tagjai is. Elsősorban a szolgáltatásokban és kevésbé az iparban dolgozó munkások gondolják munkájukat egyhangúnak, de gyakori ennek a jellemzőnek az említése a mezőgazdaságban dolgozók között is. Referencia-szintként a középszintű menedzserek csoportja szolgált, ahol a legalacsonyabb volt az egyhangúságot említők aránya.

12. ábra. Monotonitás előfordulási esélyei az átlagos szinthez viszonyítva
– az átlagtól szignifikánsan különböző munkakörök

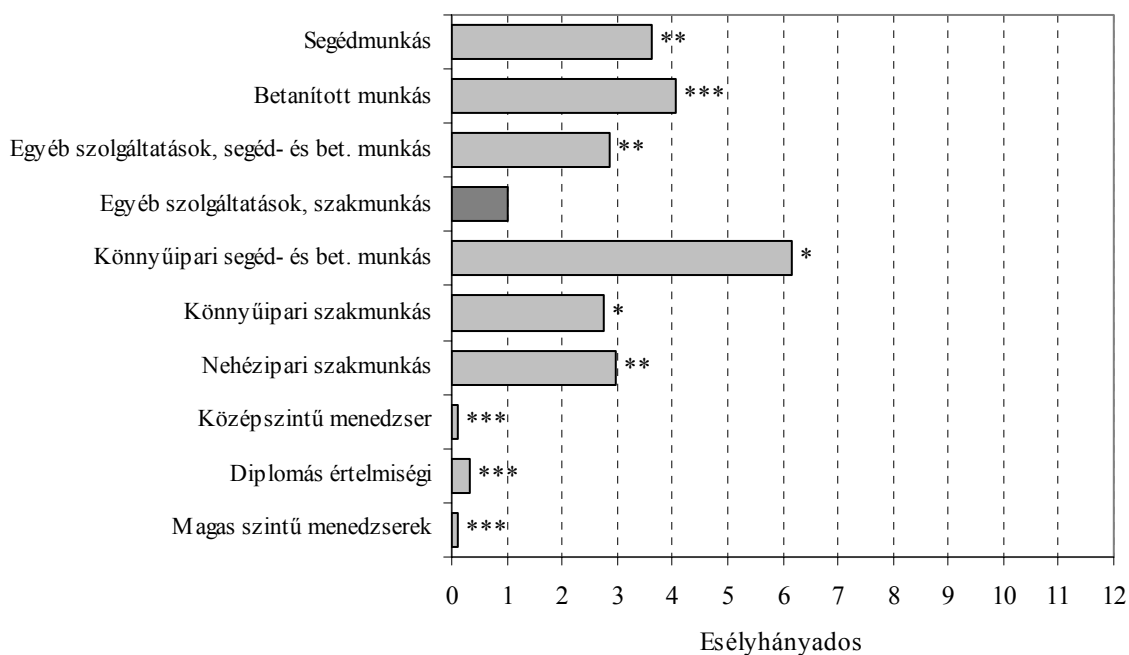
13. ábra. Egyhangúság előfordulási esélyei az átlagos szinthez viszonyítva
– az átlagtól szignifikánsan különböző munkakörök

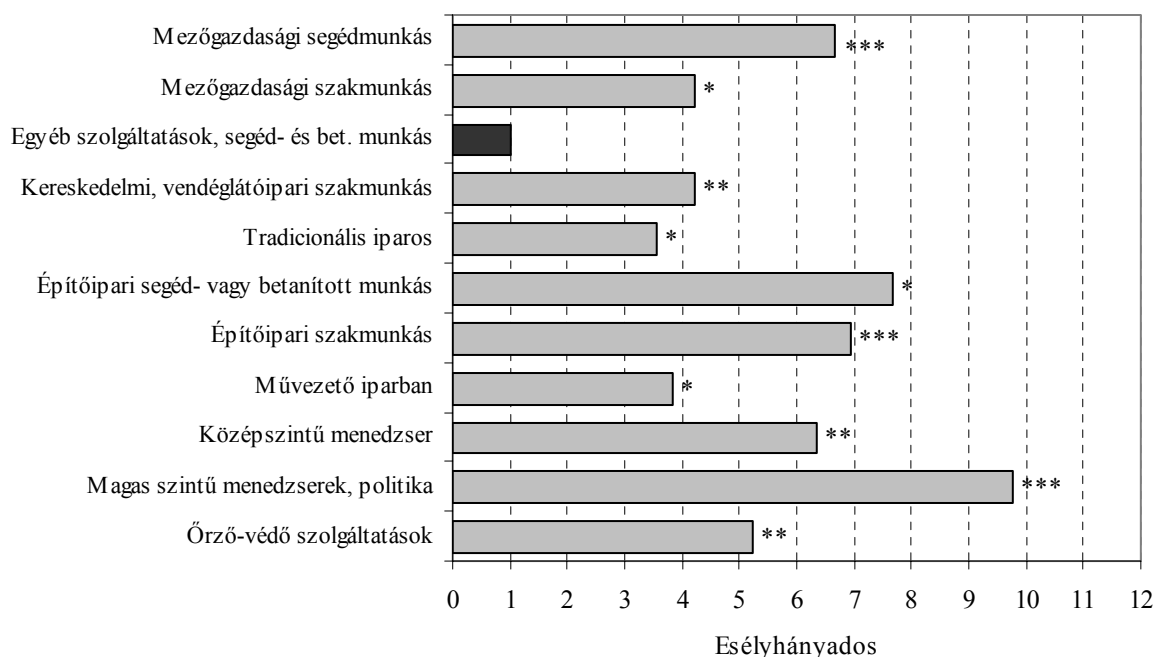
Viszonylag nagy a különbség az egyes munkakörök között egy olyan munkakörülmény-jellemzőt illetően is, amelyet a munkavégzés autonómiájának egyik formális jelének lehet tekinteni. Arra, hogy mennyiben a főnökök határozzák meg a munkafeladatokat, úgy tűnik, két tényezőnek van szerepe: egyrészt a végzettségnek, másrészt a munkavégzés technológi-

ájának. A diplomások munkafeladatait az átlagosnál jóval kisebb mértékben határozzák meg feletteseik, míg a segéd- és betanított munkásokét az átlagosnál nagyobb mértékben. Ugyanakkor a nagyberendezések mellet dolgozó szakmunkások (könnyű- és nehézipar) munkafeladatait is nagy részben felettésük határozza meg.

14. ábra. „Főnökei határozzák meg munkafeladatait” esélyei az átlagos szinthez viszonyítva – az átlagtól szignifikánsan különböző munkakörök

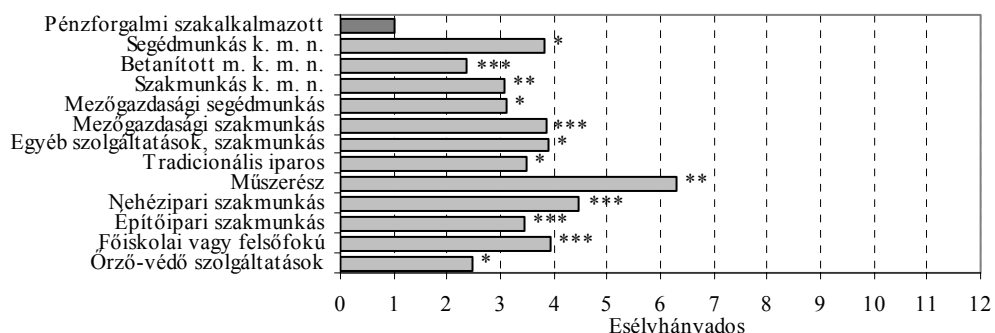
15. ábra. Hosszú munkaidő előfordulási esélyei az átlagos szinthez viszonyítva – az átlagtól szignifikánsan különböző munkakörök

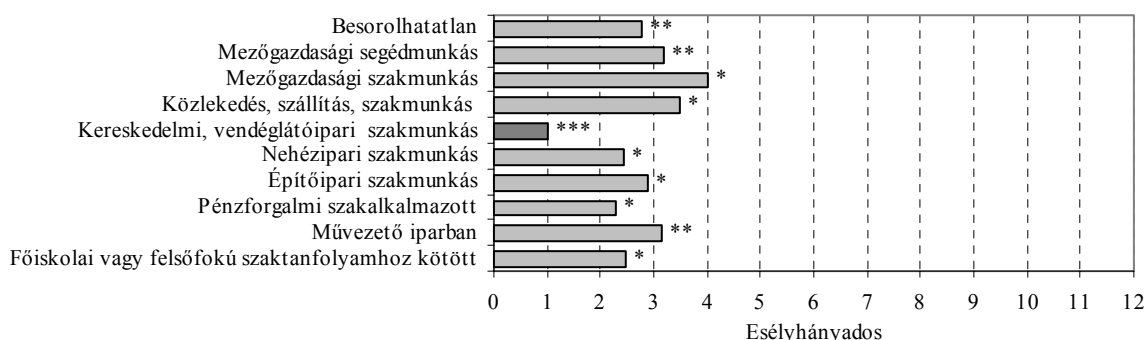
Az utolsó olyan jellemző, amelynek alapján nagy varianciákat találunk az egyes munkakörök között, a munkaidő hossza volt. A mezőgazdaságban, az építőiparban a szak- és segéd-, valamint a betanított munkások egyaránt nagyarányban számolnak be 42 óránál hosszabb munkahétről, de érintettek a kereskedelemben-vendéglátásban dolgozó szakmunkások is. A nemzetközi szakirodalom alapján elsősorban a magasan képzett szellemiek között várhattuk volna a hosszú munkaidő megjelenését, amely be is igazolódott, de emellett számos olyan fizikai munkakört találtunk, amelyben az átlagosnál hosszabb munkaidő gyakori.

A munkafeltételek más aspektusait tekintve a kedvezőtlen viszonyok között dolgozók kevésbé csoportosulnak bizonyos munkakörökbe. A kedvezőtlen munkaköri klíma, a munkatársakkal való rossz viszony, a rossz munkaszervezés, illetve a követelményeknek való megfelelés nehézségei vagy nagyon egyenletesen oszlanak el az egyes munkakörök között (ilyen esetekben az átlagostól szignifikánsan különböző értékből igen kevés lesz), vagy viszonylag sok munkakörben jelentenek problémát. Ezeket az eseteket külön nem elemezzük, hanem összefoglaló eredményeinket a következő ábrákon, részletes eredményeinket pedig a Melléklet táblázataiban mutatjuk be.

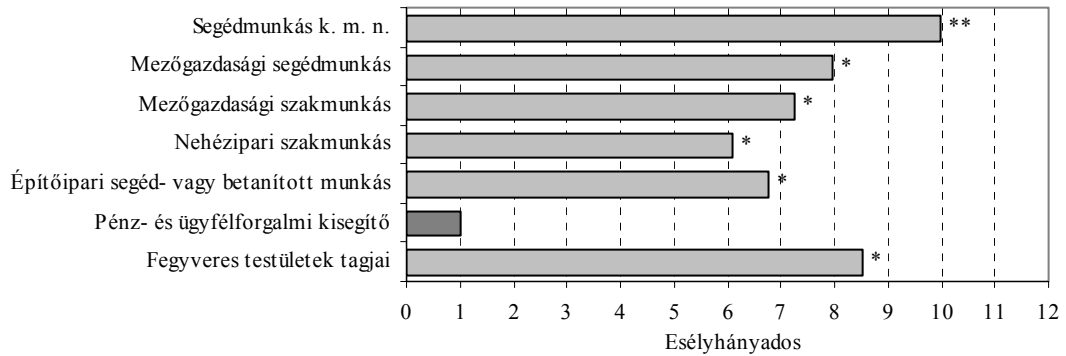
16. a. ábra. Kedvezőtlen toxikus környezet előfordulási esélyei az átlagos szinthez viszonyítva – az átlagtól szignifikánsan különböző munkakörök

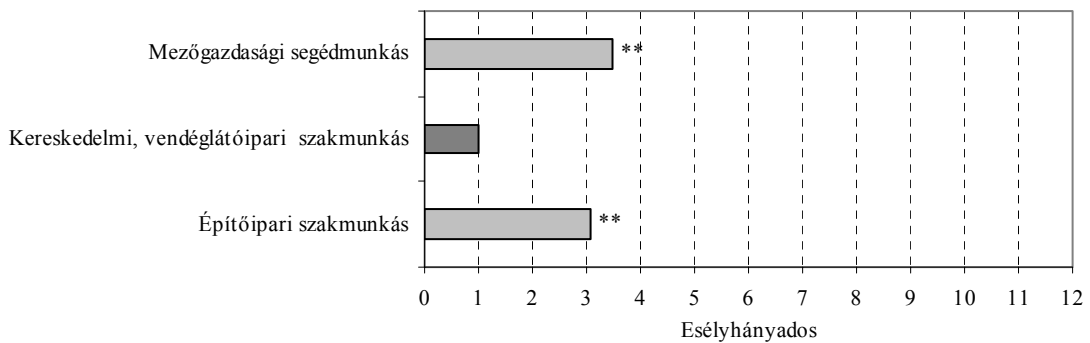
16. b. ábra. Kedvezőtlen munkaszervezés előfordulási esélyei az átlagos szinthez viszonyítva – az átlagtól szignifikánsan különböző munkakörök

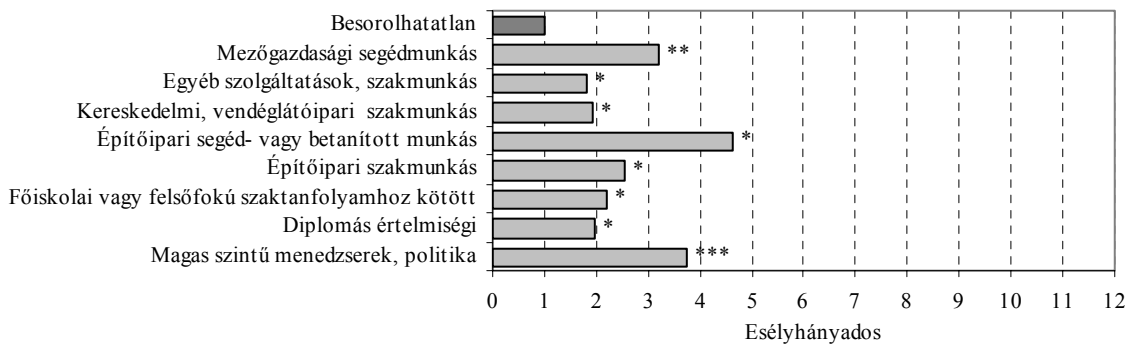
16. c. ábra. „Nehézségek a munka elvégzésében” előfordulási esélyei az átlagos szinthez viszonyítva – az átlagtól szignifikánsan különböző munkakörök

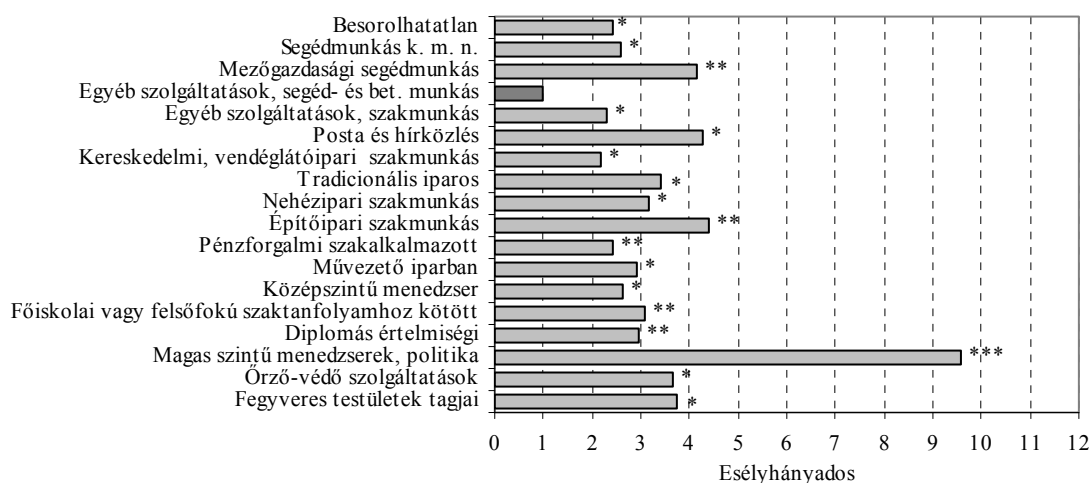
16. d. ábra. Kedvezőtlen munkahelyi klíma előfordulási esélyei az átlagos szinthez viszonyítva – az átlagtól szignifikánsan különböző munkakörök

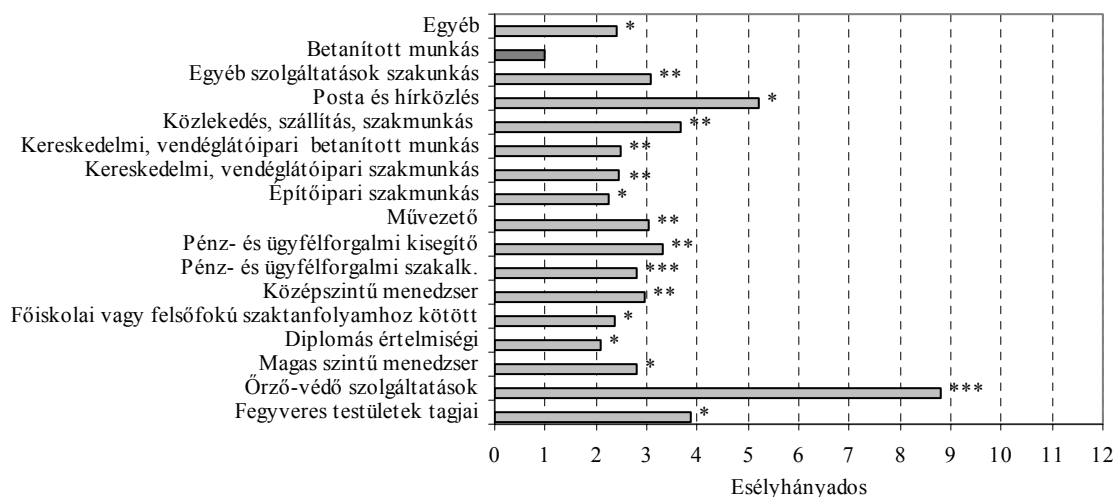
16. e. ábra. A munkatársakkal való kapcsolat rossz minőségének esélyei az átlagos szinthez viszonyítva – az átlagtól szignifikánsan különböző munkakörök

16. f. ábra. Gyakori túlmunka előfordulási esélyei az átlagos szinthez viszonyítva – az átlagtól szignifikánsan különböző munkakörök

16. g. ábra. Kommunikációs problémák előfordulásának esélyei az átlagos szinthez viszonyítva – az átlagtól szignifikánsan különböző munkakörök

Az egészségi állapot és a munkakörülmények az egyes munkakörökben

Az egyes munkaköröket szemügyre véve, a fegyveres testületek tagjaira (akik, tekintve a hivatásos katonák alacsony arányát, elsősorban rendőrök lehetnek) vonatkozó eredményeink igen érdekesek és ellentmondásosak. Két dimenziótól eltekintve általában véve átlagos munkakörülményekről számoltak be. Ők azok, akik az összes munkaköri csoport között a legnagyobb arányban számoltak be arról, hogy „munkájukat csak nagy nehézségek árán képesek elvégezni”, ezen felül csak a más emberekkel való kommunikáció területén láttak az átlagosnál jóval nagyobb arányban problémákat. Egészségi állapotukat tekintve átlagos helyzetről számoltak be, azonban mind a mozgásszervi, mind pedig a pszichológiai panaszok előfordulásának aránya kiugró.

Az őrző-védő szolgáltatásokat nyújtók elsősorban a hosszú munkaidőt és a kommunikációs problémákat tekintve panaszkodnak. Ezekben a kizárólag férfiak által betöltött munkakörökben az egészségi állapot mindhárom dimenzióban átlagosnak bizonyult.

A magas szintű menedzserek (ebbe a csoportba sorolódtak be a politikusok is) az átlagosnál jóval kedvezőbb fizikai jellegű munkakörülményekről, a munkavégzés formális autonómiájának (a „félbeszakíthatja-e a munkáját ...”; „főnökei határozzák-e meg feladatait” jellemzők segítségével mért) magas szintjéről számoltak be. Érdekes ugyanakkor, hogy a munkavégzés lényegi autonómiát tekintve a „topmenedzserek” nem számoltak be különösen kedvező értékekről, nagy arányban jeleztek viszont kedvezőtlen értékeket a munkaintenzitással kapcsolatban (mind a túlmunka gyakoriságát, mind pedig a munkaidő hosszúságát tekintve), és az átlagosnál több problémát jeleztek mind a „belső” (munkatársakkal való), mind pedig a „külső” kommunikációval kapcsolatban. Az egészségi állapot körükben nem különösen rossz és mozgásszervi panaszokról sem panaszkodnak, pszichés panaszok azonban gyakran jelentkeznek ebben e munkaköri csoportban.

A diplomás értelmiségiek szintén számos kedvező jellemzőről számoltak be a munkakörülményeket, azon belül is elsősorban a munkavégzés fizikai jellegű körülményeit illetően, de érthető módon a munkavégzés autonómiájának különféle aspektusait jelző indikátorok értékei is pozitívak. A munkaintenzitás-mutatók értéke ugyanakkor valamivel magasabb az átlagosnál, bár nem éri el a topmenedzserek között látott szintet, és inkább a túlmunka gyakoriságában, mint az általában jellemző munkaidő hosszúságát tekintve jelentkezik. Érdeemes megjegyezni, hogy míg a „monotonitás” értékei a vártak megfelelően alacsonyak körükben, az „egyhangúság”-ra panaszkodók aránya nem különösen alacsony. A diplomás értelmiségiek ezen túl csak a „munkatársaikkal való viszonyuk”-ra és a „más emberekkel való kommunikációra” panaszkodtak az átlagosnál valamivel magasabb arányban. Az egészségi állapot a legkedvezőbb az összes munkaköri csoport között, a mozgásszervi panaszok sem gyakoriak, a pszichés panaszok szintje viszont viszonylag magas.

A főiskolai vagy felsőfokú szaktanfolyami végzettséghez kötött munkakörökre vonatkozóan mind a munkakörülmények, mind pedig az egészség-változók esetében a diplomás értelmiségieket jellemző képhez nagyon hasonlót kapunk, azzal a különbséggel, hogy itt munkaszervezési problémák is felmerülnek, valamint a mérgező anyagok, rossz szagok közelségében végzett munka is gyakrabban fordulnak elő a legkedvezőbb előfordulási szinthez viszonyítva.

A középszintű menedzserek esetében a munkakörülmények igen sok jellemzője meglehetősen kedvező: az ebbe a kategóriába eső válaszadóink változatos, a legkevésbé sem monoton vagy egyhangú és minden szempontból autonóm munkáról számoltak be, amelyet nem rontanak kedvezőtlen fizikai körülmények. Kedvezőtlenek azonban a mutatók a munkaidő hosszát tekintve, és problémákat jeleztek a kommunikáció területén is. Az egészségi állapot egyik dimenziója mentén sem jelentkeznek különösebb problémák a középszintű menedzserek között.

A művezetői, középvezetői munkakörökben dolgozók jellegzetes munkafeltételeire és azoknak egészségre gyakorolt hatásaira egy korábbi elemzés hívta fel a figyelmet (Losonczy 1989). Napjainkban az iparban dolgozó művezetők munkakörülményei hasonlóak a szellemi munkakörökben dolgozókéihez, bár a munkaintenzitás szerepe valamivel kisebb (az esélyhányadosok értéke szignifikánsan magasabb egynél, de értékét tekintve kisebb, mint más szellemi kategóriák esetében), viszont jelentkeznek a szellemi munkakörök esetében tapasztalható jellegzetes problémák: a munkatársakkal való viszony és a munkahelyen kívüli kapcsolatok menedzselésének nehézségei. A (tipikusan férfi) művezetők esetében mindezekhez érthető módon a munkaszervezés jelentős problémái társulnak, amely mellett a követelmények nyomása is különösen nagy gyakorisággal jelentkezik. Mindezeknek megfelelően a pszichés panaszok gyakoriak, a mozgásszervi panaszok szintje viszont nem túl magas, az általános egészségértékelés pedig kedvezően alakul körükben.

A pénz- és ügyfélforgalmi (jellegzetesen női) szakalkalmazottak körében a fizikai jellegű munkakörülmények különösen jók, és kedvezőek az autonómia formális oldalaira vonatkozó jellemzők is, az autonómia lényegi aspektusait tekintve pedig ezek a munkakörök átlagosnak minősíthetők. A munkaszervezésen túl csak a nem a munkahelyen dolgozókkal, feltehetően az ügyfelekkel való kommunikáció területén mutatkozik az átlagosnál nagyobb megterhelés. A hasonló munkaszervezeti egységekben, de komolyabb szakképesítés nélkül dolgozó alkalmazottak (kisegítők) munkakörülményei hasonlóak, mint képezettebb kollegáiké, kivéve a munkavégzés folyamán élvezett autonómiát, amelynek szintje, a vártak megfelelően, lényegesen alacsonyabb szintű. A szakalkalmazottak általános egészségértékelése valamivel rosszabb az átlagosnál, amely az átlagosan valamivel idősebb korstruktúrájukkal magyarázható. Az ugyanebben az ágazatban dolgozó kisegítők egészségértékelése átlagos.

Az építőipari szakmunkások (dominánsan férfiakból álló) csoportja egyike a legtöbb kedvezőtlen munkakörülmény-jellemzőt említőknek. Az építőipari szakmunkások mind a fizikai, mind a pszichológiai munkafeltételek alapján kedvezőtlen helyzetben vannak, magas a követelményekkel kapcsolatos problémák aránya (legalábbis az egyik dimenzióban), és mind a túlmunka gyakorisága, mind pedig a munkaidő hossza alapján nagy a munka intenzitása. A szervezési, és kommunikációs problémák is számosak. Az a kevés dimenzió, amelyeknek kapcsán az építőipari szakmunkások helyzete kedvezőnek tűnik, a munka tartalmával függenek össze: a tudás kihasználására vonatkozó válaszok például ezekben a munkakörökben a legkedvezőbbek, az autonómia formális dimenziói is jók. Az építőipari szakmunkások nem panaszkodnak monotonitásra sem, bár egyhangúságra igen. Mindemellett az általános egészségértékelés kedvezőtlen és mind a mozgásszervi, mind pedig a pszichológiai problémák nagy arányban jelentkeznek.

Az építőipari segéd- és betanított munkások kevesebb nehézséggel szembesülnek, mint az ugyanebben az ágazatban dolgozó szakmunkások. A fizikai munkakörülményeket tekintve helyzetük hasonló, az autonómia formális aspektusait tekintve azonban helyzetük jóval kedvezőtlenebb – helyesebb úgy fogalmazni, hogy a munkafeladatok meghatározása

szempontjából, illetve a munka félbeszakíthatóságának szempontjából ez a csoport az autonómia legkisebb fokával sem bír. A szakmunkásokkal ellentétben nem egyhangúságra, hanem monotonitásra panaszkodnak. Kevésbé rossz a helyzetük azonban a túlmunkát illetően, és kevésbé okoz problémát számukra a munkaszervezés, illetve a másokkal való kommunikáció. Ebben a kizárólag férfi munkavállalókat magában foglaló csoportban az egészségi állapot és a pszichológiai problémák szintje átlagosan alakul, ugyanakkor a mozgásszervi problémák gyakorisága kiugróan magas.

A nehézipari szakmunkások, ellentétben például az építőipari szakmunkásokkal, főképp nagyberendezések mellett dolgoznak, így az alapvetően hasonló kihívást jelentő fizikai jellegű körülmények mellett az építőiparhoz képest számos különbség is megfigyelhető. Ezeknek a szakmunkásoknak általában kevesebb munkakapcsolatuk van szűkebb munkakörnyezetükön kívül, ezért körükben például a kommunikációs problémák nem jelentkeznek. A szorosan együttdolgozó, összetételükben ritkábban változó, és feltehetően összecsiszolódott közösségekben a munkatársak közötti kapcsolatok területén sem jeleznek problémákat. Ugyanakkor különösen magas az elvárásokkal, követelményekkel kapcsolatos változókhoz tartozó esélyhányados értéke, és a toxikus anyagokkal való munka is gyakori. A legnagyobb problémát azonban a fizikai jellegű munkakörülmény-jellemzők jelentik. A kedvezőtlen munkakörülmény-dimenziók magas száma alapján rossz értékeket várhatnánk az egészség-változókat illetően, de valójában minden érték kedvezőnek mutatkozik.

A nehézipari segéd- és betanított munkások száma mintánkban igen alacsony volt, ezért a rájuk vonatkozó megállapítások meglehetősen bizonytalanok. Elsősorban a fizikai jellegű munkakörülményeik kedvezőtlenek, ezen túl a munka monotonitására panaszkodnak. Feltűnő, hogy a segéd- és betanított munkások esetében nem jelentkeznek az ugyanebben az ágazatban dolgozó szakmunkások között oly hangsúlyos, követelményekkel kapcsolatos problémák, és a toxikus anyagok jelenlétére sem panaszkodnak. Ebben a túlnyomóan férfi munkavállalókból álló munkaköri csoportban a mozgásszervi problémák nagy arányban jelentkeznek, az egészség-értékelés és a pszichológiai panaszok szintje azonban kedvezőnek mutatkozott.

A műszerészek (mintánkban igen kis számban képviselt) csoportja csupán a munka egyhangúságára, valamint a toxikus anyagok jelenlétére panaszkodik. Az egészség minden általunk vizsgált aspektusa ebben a (dominánsan férfiakból álló) csoportra kedvezően alakul.

Különválasztottuk azokat a munkaköröket, amelyben tipikusan saját műhelyükben dolgozó tradicionális iparos szakmákat jelentenek. Úgy véltük, hogy az ilyen munkakörökben dolgozók munkakörülményei alapvetően különböznek a jellemzően változó környezetben dolgozó építőipari munkásokétól, illetve a nagyberendezések, gépsorok mellett tevékenykedő ipari munkásokétól. Az iparosok valóban nem panaszkodnak kihívást jelentő fizikai munkakörülményekről. A hosszú munkaidőn és a gyakran toxikus anyagokkal végzett munkán kívül nincsenek olyan kedvezőtlen munkakörülmény-jellemzők, amelyek ezekben a munkakörökben tipikusak lennének.

A könnyű- és feldolgozóiparban dolgozó szak-, betanított és segéd munkások munkafeltételei nagyban hasonlóak. Ezekben a munkakörökben (különösképpen a betanított- és segéd munkás pozíciókban) sok nő dolgozik, a munkaszervezési formák pedig széles spektrumon mozoghatnak a kis manufaktúra-jellegű üzemektől a nagyberendezésekig. A munkakörülményeket illetően a fizikai jellemzők egyaránt kihívást jelentenek a szakmunkás és más pozíciókban dolgozók számára, és mindannyian alacsony szintű autonómiáról valamint igen monoton munkáról számolnak be. A követelmények szorítása azonban csak a szakmunkások számára jelenik meg. A segéd- és betanított munkások viszont a monotonitás mellett egyhangúságra is panaszkodnak, valamint arra, hogy nem használják ki tudásukat. Pszichológiai panaszok viszonylag ritkán jelentkeznek ezekben a munkaköri csoportokban, a mozgásszervi panaszok viszont gyakoribban, az egészségértékelés pedig rosszabb referencia-szintnél, bár a különbségek egyik csoport esetében sem bizonyultak szignifikánsnak.

A kereskedelemben, valamint a vendéglátásban, szálláshely-szolgáltatásban dolgozó munkavállalókat – a szakmunkás, betanított munkás és segéd munkás kategóriákat külön megtartva – az elemszám okozta korlátok miatt egybe kellett vonnunk. A szakmunkások (akiknek csoportja a szakeladók, az alsóbb szintű hotel-menedzserek, a szakácsok és számos más, egymástól igencsak különböző munkakörben dolgozót is magába foglal) fizikai szempontból kedvező feltételek között dolgoznak, de az átlagosnál gyakrabban számolnak be hosszú munkaidőről és gyakori a túlmunka is, valamint sűrűn jelentkeznek kommunikációs problémák is mind munkatársaikkal kapcsolatban, mind pedig a vásárlók, vendégek részéről. Ezen felül munkájukat meglehetősen egyhangúnak is találják. A mozgásszervi panaszok gyakorisága az átlagos szint körül alakul, a pszichés problémák azonban a szokásosnál jóval gyakrabban jelennek meg ebben a minden tekintetben heterogén munkavállalói csoportban. Amennyiben a korra kontrollálunk, az általános egészségértékelés is rosszabb a referencia-szintnél.

Az ugyanezen szektorokban dolgozó betanított munkások csupán munkájuk egyhangúságára panaszkodnak, és különösen alacsony a munkakörökhöz kötődő autonómia szintje. Szintén az átlagosnál magasabb az általuk tapasztalt kommunikációs problémák szintje is. A kereskedelmi betanított munkások – csakúgy, mint ugyanezen ágazat szakmunkásai – egészségértékelése és mozgásszervi egészsége az átlagos körül alakul, míg a pszichés problémák jelentkezése gyakori.

A kereskedelemben, a vendéglátásban és szálláshely-szolgáltatásban dolgozó segéd munkások csak igen kis számban kerültek be a mintába. Az ilyen munkakörökben dolgozók csak néhány jellemzőt illetően panaszkodnak: munkájukban igen kevéssé használják ki tudásukat, és azt meglehetősen monotonnak tartják. Egységértékelésük kedvező, mozgásszervi panaszok viszont igen gyakran jelentkeznek körükben.

A közlekedésben, szállításban és raktározásban dolgozó szakmunkások csoportja a munkavégzés számos jellemzőjét tekintve kedvezőtlen helyzetben van. Ennek a feltehetően főképp járművezetőkből, és nagyrészt férfiakból álló csoportnak a számára a fizikai munkakörülmények kedvezőtlenek, ezen túl elsősorban a munkaszervezésre és a másokkal való kom-

munikáció okozta problémákra panaszkodnak. Munkájukat mindezekon felül az átlagosnál jóval nagyobb mértékben tartják egyhangúnak és nagy arányban vélik úgy, hogy nem használják ki megfelelően tudásukat. Pszichológiai jellegű munkakörülményeiket ugyanakkor átlagosra értékelik. Általános egészségértékelésük szignifikánsak rosszabb, mint a referenciaszintet képviselő csoporté.

A postai és hírközlési dolgozók között nem volt lehetőség szakképezettség vagy bármely más ismérv szerint további megkülönböztetésre, hiszen ez a munkaköri csoport így is igen kis számban volt képviselve mintánkban. Ebből következően ez a csoport különösen inhomogén, hiszen a postahivatalok alkalmazottai, a kézbesítők mellett telefonhálózat-szerelőket és sok más munkakört is magában foglal. A munkakörülmények jellemzői közül a túlmunka gyakoriságát és az emberekkel való kommunikáció okozta problémákat, valamint a munka egyhangúságát jelzik különösen nagy arányban. E csoport egészségi állapota mindhárom általunk vizsgált aspektusból kielégítőnek bizonyult.

Az egyéb szolgáltatásokban dolgozó szakmunkások csoportja ismét csak igen heterogén. Sok más között ide sorolódnak az egészségügyben dolgozó ápolók és a személyes szolgáltatásokat nyújtó szakmunkások, mint például a fodrászok. A munkakörülmények közül a munkatársakkal való rossz viszonyt, valamint a másokkal való kommunikáció nehézségeit említették az átlagosnál nagyobb gyakorisággal, ezen felül toxikus hatású anyagokkal is gyakrabban dolgoznak az átlagosnál. Az egészségi állapot és a mozgásszervi panaszok szempontjából viszonylag kedvező, míg a pszichés problémák szempontjából kedvezőtlen helyzetben vannak.

Az egyéb szolgáltatásokban dolgozó segéd- és betanított munkások viszonylag kevés kedvezőtlen jellemzőt említenek a munkakörülményeket illetően. Ezek között túlsúlyban vannak a munka tartalmával kapcsolatos tényezők, az autonómia lényegi és formális aspektusainak hiánya, valamint az, hogy nem használják ki tudásukat. Ez a kétharmad részben nőkből álló csoport az egészségi állapot minden aspektusát tekintve viszonylag jó helyzetben van.

Már az ágazatokra vonatkozó elemzés során láttuk, hogy a kedvezőtlen munkafeltételek a mezőgazdaságban a leggyakoribbak. A mezőgazdasági dolgozók egyes munkakörei között ugyanakkor jelentős különbségek vannak mind munkafeltételeiket, mind pedig egészségi állapotukat illetően. A szakmunkás, valamint a segéd- és betanított mezőgazdasági dolgozókat ezért külön vizsgáljuk. Mindkét csoportban nagyobb a férfiak aránya. A mezőgazdasági szakmunkások munkakörülményei közül a követelményekre és a munkaszervezésre vonatkozó dimenziókban találunk különösen kedvezőtlen értékeket. Ezen felül a hosszú munkaidőt említették, valamint az átlagosnál gyakrabban dolgoznak mérgező anyagokkal is. Fizikai munkakörülményeiket tekintve az átlagosnál valamivel rosszabb körülményeket jeleztek, de a különbség nem volt szignifikánsan magasabb a referenciaszintnél. Egészségértékelésük nem szignifikánsan, de rosszabb a referenciaszintnél, a mozgásszervi panaszok viszont szignifikánsan gyakrabban alakulnak ki, míg a pszichés panaszok gyakorisága alacsony.

A mezőgazdasági segéd- és betanított munkások a munkakörülmények szinte minden jellemzőjét tekintve rossz helyzetben vannak. A 15 lehetséges dimenzió közül csak a „kihasználja-e tudását,” kérdésre adott választ, az autonómia indexet és a kommunikációra vonatkozó értékeket tekintve nem kaptunk az átlagosnál szignifikánsan rosszabb értékeket. A mezőgazdasági munkások tehát 12 dimenziót tekintve kedvezőtlen helyzetről számolnak be, a fizikai körülményeket jellemző index pedig különösen nagy eséllyel kedvezőtlen. Az egészségi állapot minden általunk vizsgált dimenzióban kedvezőtlenül alakul.

Azok a szakmunkások, akik nem adtak további fogódzót munkakörükre, viszonylag nagy, de nyilvánvalóan igen inhomogén csoportot alkotnak. Az ebbe a kategóriába került munkavállalók kétharmada férfi. Munkakörülményeiket tekintve csupán az egyhangúságra, valamint a mérgező anyagok jelenlétére panaszkodnak az átlagosnál gyakrabban. Az egészségértékelés kedvező körökben, a pszichés problémák pedig – minden vizsgált munkaköri csoporthoz viszonyítva – közöttük jelentkeznek a legkisebb valószínűséggel. A mozgásszervi panaszok viszont gyakoriak.

Azok a betanított munkások, akik nem részletezték az általuk betöltött munkakört, szintén elég nagy számban képviseltetik magukat mintánkban. E csoport tagjainak fele férfi, fele nő. Munkakörülményeik kedvezőtlenek, ugyanakkor a fizikai körülményeket jellemző index értéke, bár jóval nagyobb egynél, attól nem különbözik szignifikánsan. A betanított munkások az autonómia hiányára és munkájuk monotonitására, egyhangúsága panaszkodnak, ezen túl úgy érzik, hogy nem használják ki tudásukat. Kedvezőtlenek az értékek az autonómia formális mutatóit (félbeszakíthatják-e a munkájukat, főnökeik határoznak-e a munkafeladatokról) tekintve, és az átlagosnál gyakrabban dolgoznak toxikus anyagokkal is. Egészségértékelésük nem kirívóan rossz, de mind a mozgásszervi, mind pedig a pszichés panaszok gyakran jelentkeznek körükben.

Végezetül azoknak a munkavállalóknak a munkafeltételeit részletezzük, akik mindössze annyit mondtak magukról, hogy segédmunkásként dolgoznak. Ez a közepes létszámú csoport kicsit nagyobb arányban foglal magába férfi, mint női munkavállalókat. A kedvezőtlennek ítélt munkakörülmények szinte majdnem pontosan ugyanazok, mint az előbbieken elemzett betanított munkások között, kivéve, hogy az autonómia egyes formális jellemzőit nézve („félbeszakíthatja-e a munkáját ..”) a segédmunkások nincsenek kedvezőtlen helyzetben, az egyik követelmény-dimenzió mentén viszont („a követelményeknek nagyon nehéz megfelelni”) helyzetük különösen rossznak mutatkozik. Az egészség mindhárom dimenzióját tekintve szignifikánsan rosszabb helyzetben vannak, mint a referencia-csoportok.

***

Az eddigi eredmények alapján, ha egzakt összefüggéseket nem is lehet megállapítani, de bizonyos szabályszerűségeket le lehet szűrni a munkakörülmények és egészség munkakörökön keresztül való kapcsolódásának mechanizmusaira vonatkozóan.

A mozgásszervi egészség egyrészt a fizikai munkakörülményeket jellemző indexszel áll nagyon szoros kapcsolatban, másrészt úgy tűnik, hogy az egyéb, mozgásszervi egészséggel köztudottan összefüggő tényezők közül nem elsősorban az számít, hogy mely munkakörülmény kedvezőtlen, hanem hogy hány dimenzióban találunk kedvezőtlen körülményeket. A fizikai index magas értéke és a kedvezőtlen mozgásszervi egészség a most tanulmányozott 29 munkaköri csoport esetében 24-nél „szabályos” kapcsolatban van: az index magas értéke és a kedvezőtlen mozgásszervi egészség együtt jár. Kivételt képez ez alól a fegyveres testületek tagjainak csoportja, ahol nem találtunk olyan tényezőt a munkakörülmények között, amely a rossz mozgásszervi egészséget magyarázná. Szintén az átlagosnál magasabb a fizikai körülményeket jellemző index értéke a könnyűiparban dolgozó szakmunkásoknál, akik három másik dimenzió mentén is kedvezőtlennek értékelték munkavégzésük feltételeit. Egynél jóval, de nem szignifikánsan magasabb a fizikai körülményeket jellemző indexhez tartozó esélyhányados a segédmunkások és a betanított munkások esetében is, ők viszont további öt, illetve hat dimenzióban is kedvezőtlennek ítélték munkafeltételeiket.

Ha a könnyűipari szakmunkások, a fegyveres erők tagjai és a szakmunkások csoportjait nem vesszük figyelembe, akkor a fizikai indexhez tartozó esélyhányados magas értéke és/vagy a mozgásszervi egészséggel kapcsolatban álló munkakörülmény-dimenziók közül a kedvezőtlen értéket felvevő dimenziók magas száma (5–9) jár együtt a kedvezőtlen mozgásszervi egészséggel.

A pszichés panaszokkal kapcsolatban úgy tűnik, hogy egyetlen jellemző szerepe kiemelkedő. Majdnem minden olyan csoportban, amelyben nem a munkatársakkal, hanem a másokkal (ügyfelekkel, vendégekkel, páciensekkel, diákokkal) folytatott kommunikációt a válaszadók nagy eséllyel minősítették megterhelőnek, a pszichológiai egészséget kedvezőtlennek találjuk. Kivételt ez alól az őrző-védő szolgáltatásokat nyújtó és a postai-hírközlési foglalkozású munkavállalók képeztek. A pszichológiai panaszok jelentkezése legerősebb összefüggést a kommunikációs faktorról mutat tehát, más meghatározó elem nem emelhető ki.

A rossz általános egészségi állapot feltétlenül kialakul azokban az esetekben, amikor nagyon sok, az általános egészségi állapottal ismertén összefüggésben álló dimenzióban rossz a munkafeltételek. Ez magyarázhatja az építőipari szakmunkások, a mezőgazdasági segédmunkások, valamint az ágazati besorolás nélküli segédmunkások rossz egészségi állapotát.

A munkakörülmények ugyanakkor hasonlóan kedvezőtlenek még egy másik munkaköri csoportban is: a nehéziparban dolgozó szakmunkások között, akiknek egészségi állapota viszont nem bizonyult kedvezőtlennek. Többféle magyarázat is felvethető, amelyeket azért nem érdemes mérlegelni, mert a köztük való döntést nem tenné lehetővé az a körülmény, hogy ez a csoport csak nagyon kis elemszámmal volt képviselve felmérésünkben.

A munkafeltételek viszonylag kevés jellemzőt tekintve voltak különösen kedvezőtlenek a közlekedésben és szállításban dolgozó, illetve a kereskedelmi, vendéglátóipari szakmunkások, valamint a betanított munkások között. A betanított munkások esetében felvethető, hogy rossz egészségi állapotuk valószínűleg nem elsősorban a munkakörülmények, hanem

más tényezők, például jövedelmi viszonyaik, iskolai végzettségbeli hátrányaik következtében alakul ki. A közlekedésben és a kereskedelemben, vendéglátásban dolgozó szakmunkások átlagosnál rosszabb egészségi állapotát azonban nem tudjuk sem a munkakörülményeik segítségével, sem pedig egyéb tényezők hatásával megmagyarázni.

Össességében a munkakörök szintjén a mozgásszervi és pszichés panaszok jelentkezése jól magyarázható a munkakörülmények segítségével, az általános egészségértékelés és a munkakörülmények közötti kapcsolat viszont sokkal kevésbé tűnik szorosnak.

Összefoglalás és konklúziók

Melyek is tehát azok a munkakörülmények, amelyek a legnagyobb hatással lehetnek a munkaképes korú lakosság egészségi állapotára? Elemzéseink megerősítették a munkakörülmények tradicionális megközelítésének jogosságát: a klasszikus és jól ismert egészségkárosító munkakörülmények: a fizikai megterhelés, a túlzott hidegnek vagy éppen melegnek való kitettség, a zajos, poros vagy éppen rázkódásos, esetleg rossz ergonómiájú munkahelyek ma is az első számú kockázatot jelentik az egészségre nézve. A tradicionális, jól ismert faktorokhoz azonban szorosan felzárkóztak pszichológiai jellegű egészség-kockázatok is, amelyek korántsem általánosak, hanem sokkal inkább adódnak a munka „intenzifikálódásából”, a követelmények emelkedőnek érzékelt trendjéből, mint bármilyen más forrásból (személyközi konfliktusból vagy munkaszervezési kérdésből). Eredményeink megerősíteni látszanak azokat a más kutatók által megfogalmazott feltevéseket, amelyek szerint az utóbbi évtizedek egyik legjellegzetesebb vonása a munkakörülmények tekintetében a stressz jelenlétének állandósulása (Scott 2004), amelyek magyarországi viszonyok között egyrészt a munkahely, munka biztonságával, másrészt és ezzel összefüggésben a munka tempójának és tartalmának gyors változásából adódó szorongásokkal állnak kapcsolatban. Ki kell emelni még ezen felül az egészségkárosító hatású munkakörülmény-jellemzők közül a túlmunka gyakoriságát is, amely számos női munkavállalói csoport esetében különösen nagy jelentőségűnek mutatkozott.

A foglalkoztatási formák (munkaerő-piaci pozíción keresztül megközelített), a munkakörülmények és az egészségi állapot kapcsolatára vonatkozó, a WHO megfelelő munkacsoportja által kidolgozott mikro-modellel kapcsolatban részben megerősíthetjük a modellben feltüntetett kapcsolatokat, ugyanakkor viszont kritizálni is kényszerülünk őket. Megerősítést nyert például, hogy a munkaerő-piaci pozícióhoz (foglalkoztatási formákhoz) a (jelenlegi vagy múltbeli) munkakörülmények jellegzetes mintázatai kapcsolódnak, azaz a foglalkozási formák, úgy tűnik, valóban meghatározó erejűek a munkafeltételekre vonatkozóan. A jövedelem és az anyagi javakkal való ellátottság szerepét a modell kiegészítő szerepűnek tartja az egészségi állapot alakulásának szempontjából: ez a mi vizsgálataink szerint csak bizonyos munkaerő-piaci pozíciójú (elsősorban a marginális helyzetű) csoportok esetében alakult így az általános egészségértékelést tekintve. A formálisan erős, de bizonytalanul érzékelt pozíciók esetében ugyanez a kapcsolat alternatív jellegű, azaz a rossz egészségi állapot esélyeit a munkakörülmények és a jövedelem is magyarázza (az előbbiek talán kicsit jobban is), de együttesen sem magyaráznak többet, mint külön-külön. A modell által előre jelzett kapcsolatokat csak a mozgásszervi egészség meghatározóinak vizsgálata során találtunk meg, míg a pszichés egészség alakulásában a jövedelemnek, illetve az anyagi javakkal való ellátottságnak nem volt szerepe.

A munkaerő-piaci pozíció az egészség általunk vizsgált aspektusai közül az általános egészségértékeléssel állt a legszorosabb kapcsolatban. Minél erősebb volt a munkaerőpiaccal való kapcsolat, annál jobb volt az egészségi állapot, a munkaerőpiactól „ideiglenesen” távol

lévők igen fiatal csoportjának kivételével. A kapcsolat jellege azonban különbözött a férfiak és a nők körében. A nők esetében a munka-bizonytalanságnak és a marginalitásnak nagyobb szerepe volt a rossz egészség esélyeinek növekedésében, míg a férfiak között a munkaerőpiacról való kiszorulás járt együtt nagyobb kockázattal.

Más a jelentősége a mozgásszervi panaszoknak is a férfiak és a nők között, ha azokat a munkaerő-piaci helyzet kontextusában szemléljük. A mozgásszervi panaszok, úgy tűnik, nagy szerepet játszanak a férfiak körében a munkaerőpiacról való kilépésben – a kilépés és a mozgásszervi panaszok magas szintje közötti kapcsolatot esetükben nem magyarázzák a kilépést esetleg motiváló olyan tényezők, mint az iskolai végzettség (illetve az ehhez esetlegesen kapcsolódó munkahely-hiány). A nők esetében feltűnő a bizonytalan pozíciókban dolgozók között a mozgásszervi panaszok magas aránya.

A pszichés panaszok átlagosnál magasabb szintje egyetlen munkaerő-piaci pozícióban koncentráldott: a bizonytalan pozíciójú munkavállalók között mind a férfiak, mind pedig a nők körében.

Gazdasági ágazat illetve munkakör szerinti elemzéseink megerősítettek bizonyos, a munkaerő-piaci pozíció szerinti elemzésben felmerült értelmezési lehetőségeket. Az iskolai végzettség szerepére vonatkozóan ezek az elemzések is azt mutatták, hogy az iskolai végzettség sok esetben a munkakörülményekkel egyenértékű, azt statisztikai értelemben helyettesítő hatást gyakorol az egészségi állapotra, illetve a panaszok jelentkezése esélyeire. Az iskolai végzettség tehát nem elsősorban a végzettség különböző szintjeihez kötődő tudás és ismeretek útján hat az egészségre. Sokkal inkább arról lehet szó, hogy a különböző iskolai végzettségűek számára elérhető munkakörök munkakörülményei, azok egészségkárosító vonásai térnek el nagymértékben egymástól, s ezek a különbségek tűnhetnek fel iskolai végzettség szerinti különbségekként.

A gazdasági ágazat, illetve a munkakörök szerinti elemzések ezen túl felhívták a figyelmet a kedvezőtlen munkafeltételek összegződésének hatásaira is – a legrosszabb egészségi állapotban azokat a munkavállalókat találtuk, amelyekben egyszerre sokféle ártalom volt jelen, függetlenül ártalmaknak típusától.

Irodalom

- Arber S. (1996): *Integrating non-employment into research on health inequalities*. International Journal of Health Services 26(3): 445–481.
- Artazcoz L.–Beneach J.–Borell C.–Cortés I. (2004): *Unemployment and mental health: understanding the interactions among gender, family roles, and social roles*. Am J Public Health, 94: 82–88.
- Artazcoz L.–Beneach J. - Borell C. - Cortés I (2005): *Social inequalities in the impact of the flexible employment on different domains of psychosocial health*. J Epidemiology and Community Health 59: 761–767.
- Beneach J.–Beneach J.–Diez-Roux A. V.–Román C. (2000): *How do types of employment relate to health indicators? Findings from the second European survey on working conditions*. J of Epidemiology and Community Health, 54: 494–501
- Beneach J.–Gimeno D.–Benavide F. G.–Martinez J. M.–Torné M. M. (2004): *Types of employment and health in the European Union: Changes from 1995 to 2000*. European Journal of Public Health, 14: 314–321.
- Bielenski H. (1999): *New pattern of employment in Europe*. In J.E. Ferrie–J. Griffith–M. G. Marmot–E. Ziglio (eds.): *Labour market changes and job insecurity: A challenge for social welfare and health promotion*. WHO Regional Publications European Series, 81: 2-30
- Broom D. H.–D’Souza R. M.–Strazdins L.–Butterworth P.–Parslow R.–Rodgers B. (2006). *The lesser evil bad jobs or unemployment? A survey of mid-aged Australians*. Social Science and Medicine, 63: 575–586.
- Castells M. (1995): *A szociális kérdés alakváltozása*. Budapest, Max Weber Alapítvány – Wesley Zsuzsanna Alapítvány – Kávé Kiadó.
- Castells M. (2005): *A hálózati társadalom kialakulása I*. Budapest, Gondolat
- Cranford C. J.–Vosko L.–Zukevich N. (2003): *Precarious employment in the Canadian labour market: A statistical portrait*. Just Labour 3: 6–22.
- Dooley D.–Rook K.–Catalano R. (1987): *Job and non job stressors and their moderators*. Journal of Occupational Psychology 60: 115–32.
- Elekes Zs.–Paksi B. (2004): *18–54 éves felnőttek alkohol- és egyéb drogfogyasztási szokásai*. Országos Alkoholológiai Intézet, Budapest.
- Ferrie J. E.–Shipley M. J.–Marmot M. G. et al. (1998): *An uncertain future: the health effects threats of employment security in white-collar men and women*. American J Public Health, 88(7): 1030–1036.
- Ferrie J. E.–Shipley M. J.–Davey-Smith G.–Stansfeld S. E.–Marmot M. G. (2002): *Change in health inequalities among British civil servants: the Whitehall II study*. J Epidemiol and Community Health, 56(12):922–926.
- Franko A.–Winqvist K. (2002): *At the margins of the labour market? Women and men in temporary jobs in Europe*. Statistics in focus. Eurostat, European Communities.
- Hadden W.–Muntaner C.–Beneach J.–Gimeno D.–Benavides F. G. (2007): *A Glossary for the social epidemiology of work organisation*. Part 3. Terms from labour markets. J of Epidemiology and Community Health, 61(1): 6-8.
- Henström Ö. (1999): *Does the work environment contribute to excess male mortality?* Social Science and Medicine, 49: 879-894.
- Janlert U. (1991): *Work deprivation and health. Consequences of job loss and unemployment*. Stockholm: Karolinka Institute.
- Kagan A.–Levi L. (1975): *Health and environment-psychosocial stimuli*. A review. In: Levi L. (ed). Society and Disease. Vol II. London: Oxford University Press 241–260.
- Kapitány, B.–Kovács, K.–Krieger, H (2005): *Working and living in an enlarged Europe*. European Foundation for Improvement of Living and Working Conditions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Karasek R.–Theorell T. (1990) *Healthy work. Stress, productivity and the reconstructions of working life*. New York: Basic Books.

- Kim Il-Ho–Muntaner C.–Khang Young-Ho–Paek D.–Cho Sung-Il (2006): *The relationship between non-standard working and mental health in a representative sample of the South Korean population*. Social Science and Medicine 63: 566–574.
- Kivimäki M.–Vahtera J.–Virtanen M. et al (2003): *Temporary employment and risk of overall and cause-specific mortality*. American J Epidemiology 158: 663–668.
- Kovacs K. (2006): *Labour market, income and health in Hungary*. Konferencia-előadás, EAPS Conference, Liverpool, 2006. június 20.
- Lange de A. H.–Taris T. W.–Kompier M. A.J.–Houtman I. L. D.–Bongers P. M.(2005): *Different mechanism to explain the reversed effects of mental health on work characteristics*. Scand J Work Environ Health, 34 (1):3-14
- Letourneux V. (1998): *Precarious Employment and Working Conditions in the European Union*. European Foundation for the improvement of Living and Working Conditions, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Losonczy Á. (1989): *Ártó-védő társadalom*. Budapest: Közgazdasági és Jogi könyvkiadó
- Medgyesi M.–Róbert P. (1998): *Munka-attitűdök: Időbeli és nemzetközi összehasonlítás*. Társadalmi Riport 1998, Budapest: TÁRKI .
- Menéndez M.–Beneach J.–Muntaner C.–Ameble M.–O’Campo P. (2007): *Is precarious employment more damaging to women’s health than men’s?* Social Science and Medicine, 64: 76–781.
- Pailhé A. (2005): Working Conditions: How Are Older Workers protected in France?. Population 60(1–2): 93–118.
- Plaisier I.–de Bruijn J. G. M.–de Graaf R.–ten Have M.–Beekman A. T. F.–Penninx B. W. J. H. (2007): *The contribution of working conditions and social support to the onset of depressive and anxiety disorders among male and female employees*. Social Science and Medicine, 64: 401–410.
- Parent-Thirion A.–Macías E. F.–Hurley J.–Vermeyen G. (2007): *Fourth European Working Conditions Survey*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Roberts H.–Pearson J. C.–Madeley R. J.–Hanford S.–Magowan R. (1997): *Unemployment and health: the quality of social support among residents in the Trent region of England*. J Epidemiology and Community Health, 51:41–45
- Scott H. K. (2004): *Reconceptualizing the nature and health consequences of work-related insecurity for the new economy: The decline of workers’ power in the flexibility regime*. International Journal of Health Services, 34: 143–153.
- Tardos K. (1995): *Tartós betegek kiszorulása a munkaerőpiacról*. Esély, 2:71–81.
- Tardos K. (1994): *Feláldozott egészség (Munkások, munkakörülmények, betegségek)* Kandidátusi disszertáció, MTA, Budapest.
- Tardos K: *Marginal Groups in the Labour Market: those refused unemployment benefits*. Szociológiai Szemle 1994/2. 149–159.
- Theorell T.–Karasek R. A. (1996): Current Issues relating to Psychosocial Job Strain and Cardiovascular Disease Research. Journal of Occupational Health Psychology 1: 9–26.
- Quinland M.–Mayhew C.–Bohle P. (2001): *The global expansion of precarious employment, work disorganization, and consequences for occupational health: placing the debate in a comparative historical context*. International Journal of Health Services 31(3): 507–536.
- Vahtera J.–Kivimäki M.–Pentti J. (1997): *Effect of organizational downsizing on health of employees*. Lancet 350: 1124–1128.
- Virtanen P.–Liukkonen V.–Vahtera J.–Kivimäki M.–Koskenvuo M. (2003): *Health inequalities in the workforce: the labour market core-periphery structure*. International Journal of Epidemiology, 32: 1015–1021.
- WHO/OCH/95.1(1995): *Global Strategy on Occupational Health for All: The Way to Health at Work*. Geneva.
- WHO (2007): *WHO Commission on Social Determinants of Health, Employment Knowledge network: Employment Conditions and Health Inequalities*. Final report. WHO

Melléklet

MI. táblázat. Panaszok

Jelenlegi munkahelyének ágazta	Hallás- romlás	Látás- romlás	Hátfájás	Nyakfájás	Lábfájás	Karfájás	Más moz- gásszervi panasz
	jelentkezett						
Mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat	12,5	10,5	32,3	22,9	30,2	35,4	24,5
Építőipar	10,5	11,5	45,6	23,0	39,8	32,5	18,6
Ipar	13,7	16,3	36,6	22,2	25,2	21,7	20,1
Kereskedelem, javítás	5,4	13,3	27,2	16,7	28,2	11,6	17,1
Szálláshely szolgáltatás, vendéglátás	1,4	8,5	36,6	21,4	39,4	18,3	16,9
Szállítás, posta, távközlés, közlekedés, raktározás	6,5	20,4	35,5	20,4	21,3	17,2	19,4
Pénzügyi és gazdasági szolgáltatások	5,1	32,3	37,4	23,2	11,0	10,1	17,2
Közigazgatás, védelem, társadalombiztosítás, politika	5,4	17,1	30,0	19,4	22,3	10,9	19,4
Oktatás, kultúra, tudomány	7,8	23,1	32,6	24,0	25,6	13,2	20,6
Egészségügy, szociális ellátás	6,5	12,0	39,8	15,0	34,6	18,7	23,6
Egyéb	7,6	18,8	31,0	17,9	23,4	14,5	21,4
Összesen (N)	127	255	528	313	413	278	303
Összesen (%)	8,3	16,6	34,3	20,4	26,8	18,1	19,7

Jelenlegi munkahelyének ágazta	Gyomor- fájás jelentkezett	Más emésztési problémák jelentkeztek	Vérnyomás probléma jelentkezett	Keringési problémák jelentkeztek	Bőrpanaszok jelentkeztek	Légzőszervi betegségek jelentkeztek	Allergia jelentkezett
Mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat	7,3	4,2	14,6	9,5	6,3	3,1	5,2
Építőipar	7,0	2,6	8,8	4,4	5,3	3,5	7,9
Ipar	7,3	2,2	7,4	3,5	8,6	4,5	6,1
Kereskedelem, javítás	11,7	5,4	9,2	2,5	5,4	2,5	5,0
Szálláshely szolgáltatás, vendéglátás	8,5	5,6	9,9	1,4	7,0	2,8	8,5
Szállítás, posta, távközlés, közlekedés, raktározás	8,6	2,2	12,8	4,3	9,7	3,2	5,3
Pénzügyi és gazdasági szolgáltatások	11,1	8,1	9,1	2,0	4,0	4,1	6,1
Közigazgatás, védelem, társadalombiztosítás, politika	9,3	0,0	10,1	3,9	2,3	4,7	4,7
Oktatás, kultúra, tudomány	10,7	6,9	14,7	3,9	9,3	9,3	8,5
Egészségügy, szociális ellátás	12,1	5,7	9,4	5,7	9,3	5,7	9,4
Egyéb	9,0	5,5	10,4	3,4	10,3	4,8	4,9
Összesen (N)	143	64	154	59	110	67	96
Összesen (%)	9,3	4,2	10,0	3,8	7,2	4,4	6,3

M1. táblázat folytatása

Jelenlegi munkahelyének ágazta	Fejfájás	Általános kimerültség	Rossz alvás	Szorongás	Ingerlékenység	Ingerlékenység, stressz	Egyéb egészségügyi probléma	Sérülés, baleset
Mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat	25,0	16,7	15,6	4,2	19,8	27,4	1,9	11,6
Építőipar	19,3	21,1	11,4	3,5	20,2	32,5	0,0	23,7
Ipar	20,7	16,6	10,5	4,2	15,3	33,4	0,6	13,1
Kereskedelem, javítás	23,4	20,0	10,9	6,3	17,6	31,3	3,1	9,6
Szálláshely szolgáltatás, vendéglátás	26,8	21,4	9,9	9,9	18,3	33,8	0,0	8,5
Szállítás, posta, távközlés, közlekedés, raktározás	21,3	19,1	13,8	4,3	22,3	34,4	3,9	9,9
Pénzügyi és gazdasági szolgáltatások	30,6	20,4	9,2	8,1	22,4	38,4	0,0	1,0
Közigazgatás, védelem, társadalombiztosítás, politika	18,5	14,6	12,4	9,3	20,9	38,8	0,0	7,8
Oktatás, kultúra, tudomány	29,2	23,1	13,8	9,3	29,2	35,4	3,6	6,2
Egészségügy, szociális ellátás	26,9	22,2	7,5	8,5	23,6	35,5	3,5	6,5
Egyéb	22,1	17,4	11,7	6,3	23,4	32,6	0,0	9,0
Összesen (N)	359	291	175	97	312	518	13	156
Összesen (%)	23,3	18,9	11,4	6,3	20,3	33,7	1,5	10,2

M2. táblázat. A munkakörülmények főbb dimenziói és az egészségi állapot: a nem kielégítő egészségi állapotban lévők aránya és az átlagos egészségértékelés (a felmérés időpontjában dolgozók körében)

Munkakörülmény	Intenzitás	N	Nem kielégítő egészségi állapotban lévők aránya (%) és 95%-os megbízhatósági intervallum	Átlagos egészségértékelés az 1-5-ös skálán
Fizikai körülmények indexe	kedvező	1139	24 [21-26]	4,10
	kedvezőtlen	399	40 [36-45]	3,67
Toxikus munkakörnyezet	kedvező	1133	27 [25-30]	4,03
	kedvezőtlen	405	31 [26-40]	3,87
Autonómia indexe	kedvező	1201	27 [23-30]	3,99
	kedvezőtlen	328	29 [26-33]	3,96
Főnökei határozzák meg feladatait	kedvező	761	28 [25-32]	4,01
	kedvezőtlen	755	29 [24-31]	3,95
Monotonitás	kedvező	1115	26 [23-29]	4,04
	kedvezőtlen	436	34 [29-38]	3,84
Egyhangú munka	kedvező	1270	28 [25-30]	3,98
	kedvezőtlen	278	30 [25-31]	3,98
Nem szakíthatja félbe a munkáját	kedvező	898	27 [24-30]	4,01
	kedvezőtlen	567	28 [26-33]	3,97
A munkaszervezés problémákat okoz	kedvező	1183	25 [23-28]	4,05
	kedvezőtlen	346	38 [33-43]	3,75
Nehéz a követelményeknek megfelelni	kedvező	1211	25 [23-28]	4,05
	kedvezőtlen	329	39 [33-44]	3,72
Csak nagy nehézségek árán tudja munkáját ...	kedvező	1247	25 [22-27]	4,07
	kedvezőtlen	301	41 [35-47]	3,64
A munkahelyi klíma indexe	kedvező	1135	25 [23-28]	4,05
	kedvezőtlen	280	42 [32-43]	3,71
Munkatársakkal való kapcsolatai feszültek	kedvező	1073	25 [22-27]	4,02
	kedvezőtlen	435	42 [37-48]	3,88
Más emberekkel való kommunikáció	kedvező	1016	28 [25-31]	3,99
	kedvezőtlen	513	28 [24-32]	3,97
Nem használja ki tudását	kedvező	1200	28 [25-30]	4,00
	kedvezőtlen	342	30 [25-35]	3,95
Gyakori túlmunka	kedvező	965	25 [22-27]	4,07
	kedvezőtlen	579	34 [30-38]	3,84
Túl gyors munkatempó	kedvező	1202	27 [22-28]	4,02
	kedvezőtlen	323	35 [31-39]	3,83

M3. táblázat. A nem kielégítő egészségi állapot esélye a különféle munkakörülményre vonatkozó és más változók a modellekbe való bevonása után (jelenleg dolgozó férfiak körében)

Munkakörülmény-dimenzió	Nem kielégítő egészségi állapot: esélyhányados és 95%-os megbízhatósági intervallum			
	„a” modellek	„b” modellek	„c” modellek	„d” modellek
	Referenciák: a munkakörülmények az adott dimenzióban kedvezőek			
Fizikai munkakörülmény index	2,471***	2,367***	2,216***	2,214***
Toxikus anyagok, rossz szagok	1,128	1,183	1,182	1,181
Autonómia index	1,043	1,072	0,903	0,894
Főnökei határozzák meg feladatait	0,874	0,896	0,766	0,760
Monoton munka	1,208	1,339	1,194	1,187
Egyhangú munka	0,949	1,067	0,941	0,934
Nem szakíthatja félbe munkáját	1,195	1,216	1,097	1,092
A munkaszervezés problémát okoz	2,097***	1,907***	1,977***	1,976***
Nehéz a követelményeknek megfelelni	1,735**	1,535*	1,491*	1,487*
Csak nagy nehézségek árán tudja munkáját..	2,220***	2,084***	2,024***	2,019***
Munkahelyi klíma index	2,069***	2,067***	2,037***	2,040***
Munkatársakkal való kapcsolat feszült	1,438*	1,528*	1,527*	1,526*
Más emberekkel való kommunikáció	0,862	0,836	0,880	0,882
Nem használja ki tudását	1,382	1,657*	1,699**	1,695**
Gyakori túlmunka	1,556**	1,409*	1,518*	1,522*
Hosszú munkaidő	1,351	1,217	1,303	1,306

M4. táblázat. A nem kielégítő egészségi állapot esélye a különféle munkakörülményre vonatkozó és más változók a modellekbe való bevonása után (jelenleg dolgozó nők körében)

Munkakörülmény-dimenzió	Nem kielégítő egészségi állapot: esélyhányados és 95%-os megbízhatósági intervallum			
	„a” modellek	„b” modellek	„c” modellek	„d” modellek
	Referenciák: a munkakörülmények az adott dimenzióban kedvezőek			
Fizikai munkakörülmény index	2,266***	2,170***	2,140***	2,061***
Toxikus anyagok, rossz szagok	1,462*	1,533*	1,489*	1,473*
Autonómia index	1,121	1,158	1,046	1,030
Főnökei határozzák meg feladatait	1,050	1,067	0,990	0,936
Monoton munka	1,623**	1,670**	1,604*	1,564*
Egyhangú munka	1,295	1,424	1,405	1,393
Nem szakíthatja félbe munkáját	1,071	1,154	1,117	1,062
A munkaszervezés problémát okoz	1,580*	1,593*	1,565*	1,539*
Nehéz a követelményeknek megfelelni	2,177**	2,159***	2,109***	2,109***
Csak nagy nehézségek árán tudja munkáját..	2,028***	1,891**	1,866**	1,833**
Munkahelyi klíma index	1,509*	1,560*	1,546*	1,492
Munkatársakkal való kapcsolat feszült	1,033	1,135	1,167	1,154
Más emberekkel való kommunikáció	1,178	1,236	1,270	1,253
Nem használja ki tudását	0,895	1,050	1,016	0,996
Gyakori túlmunka	1,669**	1,669**	1,733**	1,708**
Hosszú munkaidő	1,870**	1,927**	1,947**	1,999**

M5. táblázat. A nem kielégítő mozgásszervi egészség esélye a különféle munkakörülményre vonatkozó és más változók a modellekbe való bevonása után (jelenleg dolgozó férfiak körében)

Munkakörülmény-dimenzió	Nem kielégítő mozgásszervi egészség: esélyhányados és 95%-os megbízhatósági intervallum			
	„a” modellek	„b” modellek	„c” modellek	„d” modellek
	Referenciák: a munkakörülmények az adott dimenzióban kedvezőek			
Fizikai munkakörülmény index	3,441***	3,374***	3,001***	3,020***
Toxikus anyagok, rossz szagok	1,553**	1,573**	1,544**	1,545**
Autonómia index	0,971	0,993	0,801	0,802
Főnökei határozzák meg feladatait	1,382*	1,419*	1,193	1,203
Monoton munka	2,429***	2,487***	2,153***	2,178***
Egyhangú munka	1,631**	1,716**	1,193*	1,505*
Nem szakíthatja félbe munkáját	1,262	1,278	1,117	1,124
A munkaszervezés problémát okoz	2,172***	2,104***	2,272***	2,277***
Nehéz a követelményeknek megfelelni	2,302***	2,312***	2,286***	2,303***
Csak nagy nehézségek árán tudja munkáját..	1,887***	1,843**	1,785**	1,794**
Pszichológiai index	1,472*	1,424	1,368	1,382
Munkatársakkal való kapcsolat feszült	0,998	0,911	0,896	0,896
Más emberekkel való kommunikáció	1,232	1,237	1,346*	1,341*
Nem használja ki tudását	1,238	1,329	1,381	1,385
Gyakori túlmunka	1,658***	1,584**	1,754**	1,756***
Hosszú munkaidő	1,441*	1,372*	1,479*	1,478*

M6. táblázat. A nem kielégítő mozgásszervi egészség esélye a különféle munkakörülményre vonatkozó és más változók a modellekbe való bevonása után (jelenleg dolgozó nők körében)

Munkakörülmény-dimenzió	Nem kielégítő mozgásszervi egészség: esélyhányados és 95%-os megbízhatósági intervallum			
	„a” modellek	„b” modellek	„c” modellek	„d” modellek
	Referenciák: a munkakörülmények az adott dimenzióban kedvezőek			
Fizikai munkakörülmény index	2,564***	2,579***	2,308***	2,234***
Toxikus anyagok, rossz szagok	1,518*	1,551	1,524*	1,507*
Autonómia index	1,317	1,284	1,076	1,061
Főnökei határozzák meg feladatait	1,433*	1,396*	1,263	1,219*
Monoton munka	2,079***	2,078***	1,869***	1,830***
Egyhangú munka	1,553*	1,570*	1,382	1,371
Nem szakíthatja félbe munkáját	1,196	1,197	1,126	1,080
A munkaszervezés problémát okoz	1,955**	1,956**	1,918**	1,880**
Nehéz a követelményeknek megfelelni	1,806**	1,807**	1,721**	1,732**
Csak nagy nehézségek árán tudja munkáját..	1,440	1,408	1,323	1,301
Munkahelyi klíma index	1,105	1,105	1,093	1,064
Munkatársakkal való kapcsolat feszült	0,806	0,807	0,833	0,825
Más emberekkel való kommunikáció	1,150	1,166	1,200	1,118
Nem használja ki tudását	0,986	0,961	0,900	0,887
Gyakori túlmunka	1,552**	1,581**	1,687**	1,668**
Hosszú munkaidő	1,312	1,344	1,358	1,385

M7. táblázat. A nem kielégítő pszichés egészség esélye a különféle munkakörülményre vonatkozó és más változók a modellekbe való bevonása után
(jelenleg dolgozó férfiak körében)

Munkakörülmény-dimenzió	Nem kielégítő pszichés egészség: esélyhányados és 95%-os megbízhatósági intervallum			
	„a” modellek	„b” modellek	„c” modellek	„d” modellek
	Referenciák: a munkakörülmények az adott dimenzióban kedvezőek			
Fizikai munkakörülmény index	1,707***	1,709***	1,887***	1,912***
Toxikus anyagok, rossz szagok	1,187	1,211	1,215	1,219
Autonómia index	0,757	0,746	0,754	0,767
Főnökei határozzák meg feladatait	0,903	0,895	0,927	0,944
Monoton munka	1,509**	1,502**	1,565**	1,601**
Egyhangú munka	1,276	1,187	1,316	1,344
Nem szakíthatja félbe munkáját	0,988	0,984	1,014	1,029
A munkaszervezés problémát okoz	2,583***	2,576***	2,579***	2,603***
Nehéz a követelményeknek megfelelni	2,076***	2,070***	2,099***	2,136***
Csak nagy nehézségek árán tudja munkáját..	1,829***	1,814***	1,832***	1,858***
Munkahelyi klíma index	1,757**	1,800**	1,829**	1,881**
Munkatársakkal való kapcsolat feszült	1,294	1,305	1,306	1,317
Más emberekkel való kommunikáció	2,071***	2,087***	2,091***	2,080***
Nem használja ki tudását	0,888	0,873	0,871	0,878
Gyakori túlmunka	1,870***	2,007***	2,005***	1,996***
Hosszú munkaidő	1,850***	1,892***	1,886***	1,874***

M8. táblázat. A nem kielégítő pszichés egészség esélye a különféle munkakörülményre vonatkozó és más változók a modellekbe való bevonása után
(jelenleg dolgozó nők körében)

Munkakörülmény-dimenzió	Nem kielégítő pszichés egészség: esélyhányados és 95%-os megbízhatósági intervallum			
	„a” modellek	„b” modellek	„c” modellek	„d” modellek
	Referenciák: a munkakörülmények az adott dimenzióban kedvezőek			
Fizikai munkakörülmény index	1,647*	1,718*	2,135***	2,130***
Toxikus anyagok, rossz szagok	1,305	1,283	2,193	1,291
Autonómia index	0,856	0,821	0,904	0,901
Főnökei határozzák meg feladatait	0,918	0,887	0,986	0,977
Monoton munka	1,420*	1,432*	1,664**	1,659**
Egyhangú munka	1,273	1,233	1,401	1,399
Nem szakíthatja félbe munkáját	1,212	1,202	1,261	1,258
A munkaszervezés problémát okoz	2,033***	2,031***	2,108***	2,105***
Nehéz a követelményeknek megfelelni	2,281***	2,327***	2,457***	2,456***
Csak nagy nehézségek árán tudja munkáját..	1,320	1,355	1,470	1,465
Munkahelyi klíma index	1,360	1,361	1,387	1,382
Munkatársakkal való kapcsolat feszült	1,261	1,192	1,190	1,190
Más emberekkel való kommunikáció	1,722***	1,722***	1,717***	1,717***
Nem használja ki tudását	0,943	0,895	0,908	0,904
Gyakori túlmunka	2,183***	2,211***	1,235***	2,133***
Hosszú munkaidő	1,299	1,306	1,296	1,305

*M9. táblázat. Hogyan emlékszünk vissza munkakörülményeinkre?
A kedvezőtlen munkakörülmények esélyei a munkaerő-piaci pozíció erőssége szerint
a férfiak körében*

<i>Munkaerő-piaci pozíció</i>	<i>Az adott munkakörülmény jellemző gyakran vagy nagyon gyakran volt kedvezőtlen: esélyhányados és szignifikancia-szint</i>				
	<i>bizonytalan</i>	<i>marginális</i>	<i>kizorult</i>	<i>kilépett</i>	<i>átmenetileg távol</i>
<i>Munkakörülmény</i>	Referencia: erős és biztosnak tartott pozíciókkal rendelkezők				
Fizikai munkakörülmény index (H1 modell)	1,458*	2,637***	3,576***	2,975***	0,468
Toxikus anyagok, rossz szagok (H2 modell)	1,347*	1,332	1,383	1,612	0,506
Főnökei határozzák-e meg munkafeladatait (H3 modell)	1,350*	1,954**	2,326**	2,839***	1,433
Monoton munka (H4 modell)	1,586**	2,047**	2,060*	1,495	2,747*
Egyhangú munka (H5 modell)	1,698**	1,990**	2,662**	1,447	2,488*
A munkaszervezés problémás (H6 modell)	2,269***	1,328	1,586	1,690*	1,577
Nehéz a követelményeknek megfelelni (H7 modell)	3,026***	2,094**	3,175**	5,215***	0,915
Munkáját csak nagy nehézségek árán .. (H8 modell)	3,528***	2,791***	6,066***	6,001***	2,318*
Munkahelyi klíma index (H9 modell)	3,046***	2,596***	3,779***	2,005*	2,188
Munkatársakkal való kapcsolat feszült (H10 modell)	1,407*	1,500*	1,046	1,174	0,877
Más emberekkel való kommunikáció (H11)	1,581**	1,248	2,161	1,121	0,557
Gyakori túlmunka (H12 modell)	1,043	0,942	1,515	1,591*	0,493

M10. táblázat. *Hogyan emlékszünk vissza munkakörülményeinkre?
A kedvezőtlen munkakörülmények esélyei a munkaerő-piaci pozíció erőssége szerint,
a nők körében*

<i>Munkaerő-piaci pozíció</i>	<i>Az adott munkakörülmény jellemző gyakran vagy nagyon gyakran volt kedvezőtlen: esélyhányados és szignifikancia-szint</i>				
	<i>bizonytalan</i>	<i>marginális</i>	<i>kiszorult</i>	<i>kilépett</i>	<i>átmenetileg távol</i>
	<i>Referencia: erős és biztosnak tartott pozíciókkal rendelkezők</i>				
Fizikai munkakörülmény index (H1 modell)	1,374	2,138*	3,375***	4,786***	1,515*
Toxikus anyagok, rossz szagok (H2 modell)	1,162	1,564	1,520	1,747	0,904
Főnökei határozzák-e meg munkafeladatait (H3 modell)	1,842***	2,149**	5,386***	3,032***	2,182***
Monoton munka (H4 modell)	1,565**	2,751***	2,175**	2,952***	1,363
Egyhangú munka (H5 modell)	1,289	1,922*	2,454**	1,943*	1,543*
A munkaszervezés problémás (H6 modell)	2,189***	1,933*	2,585**	2,154*	1,059
Nehéz a követelményeknek megfelelni (H7 modell)	2,322***	2,518**	3,663***	4,457***	1,345
Munkáját csak nagy nehézségek árán .. (H8 modell)	3,456***	3,187**	4,930***	7,656***	1,940*
Munkahelyi klíma index (H9 modell)	3,155***	2,670**	1,894*	2,588**	2,040*
Munkatársakkal való kapcsolat feszült (H10 modell)	1,227	1,352	1,444	1,293	1,147
Más emberekkel való kommunikáció (H11)	1,528**	1,692*	1,296	0,758	1,037
Gyakori túlmunka (H12 modell)	1,385*	1,590	1,529	2,758***	0,836

M11. táblázat. *Iskolai végzettség a jelenlegi munkahely szektora szerint (%)*

<i>Iskolai végzettség</i>	<i>Jelenlegi munkahelyének szektora</i>				<i>Összesen</i>
	<i>teljesen állami/ön-kormányzati</i>	<i>részben állami/ön-kormányzati</i>	<i>teljesen magán</i>	<i>non-profit</i>	
Legfeljebb 8 általános	10,0	8,8	12,4	9,5	11,4
Szakmunkás	20,9	35,1	39,4	14,3	33,2
Érettségi	40,0	39,5	35,4	42,9	37,2
Felsőfok	29,1	16,7	12,7	33,3	18,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

M12. táblázat. A munkavállalók megoszlása kor szerint a munkahely szektora szerint, nemenként (%)

		Jelenlegi munkahelyének szektora				Összesen
		teljesen állami/ön- kormányzati	részben állami/ön- kormányzati	teljesen magán	non-profit	
Férfi	18–24 éves	6,6	6,3	10,5	0,0	9,2
	25–29 éves	14,2	12,5	18,8	33,3	17,4
	30–34 éves	13,7	15,6	16,4	22,2	15,8
	35–39 éves	15,8	15,6	14,5	0,0	14,7
	40–44 éves	16,4	23,4	12,2	0,0	13,8
	45–49 éves	13,7	9,4	16,0	0,0	14,9
	50–54 éves	19,7	17,2	11,6	44,4	14,2
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nő	18–24 éves	5,3	7,8	11,3	8,3	8,7
	25–29 éves	11,3	15,7	17,4	8,3	14,8
	30–34 éves	10,9	19,6	13,5	16,7	12,9
	35–39 éves	16,9	15,7	15,6	25,0	16,2
	40–44 éves	16,9	7,8	12,1	,0	13,5
	45–49 éves	16,7	13,7	17,4	16,7	17,7
	50–54 éves	20,1	19,6	12,7	25,0	16,2
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

M13. táblázat. A munkavállalók megoszlása a gazdasági ágazatok között a munkahely szektora szerint

	Jelenlegi munkahelyének szektora				Együtt
	teljesen állami	részben állami	piaci	non-profit	
Mezőgazdaság	11	10	72	0	93
	11,8%	10,8%	77,4%	0,0%	100,0%
Építőipar	4	2	106	1	113
	3,5%	1,8%	93,8%	0,9%	100,0%
Ipar	30	21	258	2	311
	9,6%	6,8%	83,0%	0,6%	100,0%
Kereskedelem, javítás	11	6	218	3	238
	4,6%	2,5%	91,6%	1,3%	100,0%
Szálláshely, vendéglátás	5	3	60	0	68
	7,4%	4,4%	88,2%	0,0%	100,0%
Közlekedés, posta	40	18	35	0	93
	43,0%	19,4%	37,6%	0,0%	100,0%
Pénzügyi és gazdasági szolgáltatások	19	8	69	1	97
	19,6%	8,2%	71,1%	1,0%	100,0%
Közigazgatás, védelem	107	11	9	2	129
	82,9%	8,5%	7,0%	1,6%	100,0%
Oktatás, kultúra	106	9	12	4	131
	80,9%	6,9%	9,2%	3,1%	100,0%
Egészségügyi és szociális szolgáltatások	84	9	12	4	109
	77,1%	8,3%	11,0%	3,7%	100,0%
Egyéb	32	14	83	2	131
	24,4%	10,7%	63,4%	1,5%	100,0%
Együtt	449	111	934	19	1513
	29,7%	7,3%	61,7%	1,3%	100,0%

M14. a. táblázat. A(z) általános egészségértékeléssel összefüggő) kedvezőtlen munkakörülmények előfordulásának esélye munkakörönként

	Esélyhányados									
	Fizikai + N1 modell	Toxikus anyag ++ N2 modell	Monotonitás + N3 modell	Szervezés ++ N4 modell	Követelmények ++ N5 modell	Nehézségek ++ N6 modell	Pszichológiai ++ N7 modell	Munkatár- sokkal ++ N8 modell	Túlmunka ++ N9 modell	Hosszú munkaidő ++ N10 modell
Fegyveres testületek tagjai	0,85	3,02	1,25	2,40	3,20	8,51*	1,82	2,26	3,75*	1,34
Órzó-védő szolgáltatások	0,45	2,48*	1,68	1,65	4,60	1,64	1,27	1,52	3,67*	5,22**
Magas szintű menedzserek, politika	0,00	1,94	0,48	2,44	3,68	3,48	2,03	3,74**	9,57***	9,78***
Diplomás értelmiségi	0,19***	1,72	0,33**	1,76	3,12	2,33	1,00	1,98*	2,95**	2,44
Főiskolai vagy felsőfokú szaktanfolyamhoz kötött	0,26**	3,92***	0,34*	2,47*	3,56	2,07	1,62	2,19*	3,07**	1,42
Középszintű menedzser	0,06*	0,97	0,31*	2,22	5,59	2,36	1,31	1,97	2,63*	6,36**
Művezető iparban	0,62	2,26	0,21*	3,14**	7,21*	3,74	1,33	1,24	2,91*	3,85*
Pénzforgalmi szakalkalmazott	0,15***	Ref.	0,87	2,27*	4,27	2,10	1,61	1,74	2,42*	1,07
Pénz- és ügyfélforgalmi kiegészítő	0,34	1,52	1,91	1,31	4,11	Ref.	1,35	1,90	1,03	1,16
Építőipari szakmunkás	4,41***	3,44***	1,07	2,87*	6,71*	1,26	3,07**	2,55*	4,41**	6,93***
Építőipari segéd- vagy betanított munkás	4,67*	0,71	4,05*	1,63	2,77	6,77*	0,91	4,62*	2,34	7,66*
Nehézipari szakmunkás	2,62**	4,46***	2,09*	2,44*	7,20*	6,10*	1,89	1,35	3,18**	1,51
Műszerész	0,47	6,31**	0,81	1,08	3,96	3,02	0,00	2,07	0,61	2,08
Nehézipari segéd- vagy betanított munkás	7,29*	1,48	4,54*	0,00	2,05	3,40	1,88	1,51	3,13	2,13
Tradicionális iparos	2,23	3,48*	1,17	2,50	3,77	3,89	1,37	1,71	3,41*	3,55*
Könnyűipari szakmunkások	2,92*	1,90	3,92***	2,20	8,39*	3,37	2,38	1,79	1,84	1,25
Könnyűipari segéd- és betanított munkások	2,60	1,13	4,26*	1,30	4,76	1,19	2,20	1,10	0,92	0,68
Kereskedelmi, vendéglátóipari szakmunkás	0,55	1,38	0,81	Ref.	3,01	3,31	Ref.	1,91*	2,19*	4,22**
Kereskedelmi, vendéglátóipari betanított munkás	0,47	1,51	1,19	1,56	Ref.	4,31	0,73	1,11	1,14	2,66
Kereskedelmi, vendéglátóipari segédmunkás	0,66	1,82	4,54*	0,64	1,93	0,0	1,44	1,05	0,41	0,00
Közlekedés, szállítás, szakmunkás	2,22	2,09	1,34	3,50*	5,94	4,72	0,88	0,58	2,47	2,34
Posta és hírközlés	1,32	2,38	0,70	2,29	1,52	4,25	3,47	3,61	4,29*	0,96
Egyéb szolgáltatások, szakmunkások	Ref.	3,91***	0,66	1,27	3,28	2,01	0,81	1,83*	2,32*	2,75
Egyéb szolgáltatások, segéd- és betanított munkások	1,23	2,06	1,43	0,76	5,52	3,48	0,95	1,20	Ref.	Ref.
Mezőgazdasági szakmunkások	2,75	3,88*	2,93	4,00*	9,35*	7,27*	1,53	1,60	2,79	4,22*
Mezőgazdasági segédmunkások	10,49***	3,10**	4,97*	3,18**	16,49**	7,97*	3,48**	3,19**	4,14**	6,68**
Szakmunkás k. m. n.	1,47	3,08***	Ref.	1,77	4,26	3,91	1,34	1,67	1,75	2,19
Betanított m. k. m. n.	2,07	2,36*	2,67***	1,75	4,58	3,64	1,61	1,34	2,01	1,58
Segédmunkás k. m. n.	2,19	3,83**	3,35**	2,09	7,99*	9,99**	2,25	1,47	2,60*	1,05
Besorolhatatlan	1,00	1,77	0,94	2,77**	4,74	2,33	0,81	Ref.	2,42*	2,68

***: $p < 0,001$, **: $p < 0,01$, *: $p < 0,1$

+ referencia-kategória: az átlagos szint körüli értéket mutató csoport

++ referencia-kategória: a legalacsonyabb szint körüli értéket mutató csoport

M14. b. táblázat. A (mozgásszervi egészséggel összefüggő) kedvezőtlen munkakörülmények előfordulásának esélye munkakörönként

	Esélyhányados									
	Fizikai + O1 modell	Toxikus anyagok ++ O2 modell	Főnökei határozásák + O3 modell	Monotonitás + O4 modell	Egyhan- gúság ++ O5 modell	Szervezés ++ O6 modell	Követel- mények ++ O7 modell	Nehézségek ++ O8 modell	Tülmunka ++ O9 modell	Hosszú munkaidő ++ O10 modell
Fegyveres testületek tagjai	0,85	3,02	0,91	1,25	2,00	2,40	3,20	8,51*	3,75*	1,34
Órzo-védő szolgáltatások	0,45	2,48*	2,48	1,68	3,01	1,65	4,60	1,64	3,67*	5,22**
Magas szintű menedzserek, politika	0,00	1,94	0,11***	0,48	0,00	2,44	3,68	3,48	9,57***	9,78***
Diplomás értelmiségi	0,19***	1,72	0,31***	0,33**	2,69*	2,33	3,12	2,44	2,95**	1,88
Főiskolai vagy felsőfokú szaktanfolyamhoz kötött	0,26**	3,92***	0,63	0,34*	1,04	2,47*	3,56	2,07	3,07**	1,42
Középszintű menedzser	0,62	2,26	0,50	0,21*	1,26	3,14**	7,21*	3,74	2,91*	3,85*
Művezető iparban	0,06*	0,97	0,11***	0,31*	Ref.	2,22	5,59	2,36	2,63*	6,36**
Pénzforgalmi szakalkalmazott	0,15***	Ref.	0,53	0,87	1,21	2,27*	4,27	2,10	2,42*	1,07
Pénz- és ügyfélforgalmi kiegészítő	0,34	1,52	0,86	1,91	1,77	1,31	4,11	Ref.	1,03	1,16
Építőipari szakmunkás	4,41***	3,44***	1,03	1,07	3,65*	2,87*	6,71*	1,26	4,41**	6,93***
Építőipari segéd- vagy betanított munkás	4,67*	0,71	2,43	4,05*	1,58	1,63	2,77	6,77*	2,34	7,66*
Nehézipari szakmunkás	2,62**	4,46***	2,96**	2,09*	2,13	2,44*	7,20*	6,10*	3,18**	1,51
Műszerész	0,47	6,31**	0,93	0,81	3,78**	1,08	3,96	3,02	0,61	2,08
Nehézipari segéd- vagy betanított munkás	7,29*	1,48	3,33	4,54	0,00	0,00	2,05	3,40	3,13	2,13
Tradicionalis iparos	2,23	3,48*	0,95	1,17	3,28	2,50	3,77	3,89	3,41*	3,55*
Könyvüipari szakmunkások	2,92*	1,90	2,77*	3,92***	1,55	2,20	8,39*	3,37	1,84	1,25
Könyvüipari segéd- és betanított munkások	2,60	1,13	6,15*	4,26*	7,29***	1,30	4,76	1,19	0,92	0,68
Kereskedelmi, vendéglátóipari szakmunkás	0,55	1,38	0,60	0,81	7,92***	Ref.	3,01	3,31	2,19*	4,22**
Kereskedelmi, vendéglátóipari betanított munkás	0,47	1,51	2,53	1,19	2,35*	1,56	Ref.	4,31	1,14	2,66
Kereskedelmi, vendéglátóipari segédmunkás	0,66	1,82	2,21	4,54*	1,34	0,64	1,93	0,0	0,41	0,00
Közlekedés, szállítás, szakmunkás	2,22	2,09	2,02	1,34	4,99*	3,50*	5,94	4,72	2,47	2,34
Posta és hírközlés	1,32	2,38	1,39	0,70	5,87**	2,29	1,52	4,25	4,29*	0,96
Egyéb szolgáltatások, szakmunkások	Ref.	3,91***	Ref.	0,66	0,92	1,27	3,28	2,01	2,32*	2,75
Egyéb szolgáltatások, segéd- és betanított munkások	1,23	2,06	2,88**	1,43	2,03	0,76	5,52	3,48	Ref.	Ref.
Mezőgazdasági szakmunkások	2,75	3,88*	0,64	2,93	6,95***	4,00*	9,35*	7,27*	2,79	4,22*
Mezőgazdasági segédmunkások	10,49***	3,10**	0,53	4,97*	5,12**	3,18**	16,49**	7,97*	4,14**	6,68**
Szakmunkás k. m. n.	1,47	3,08***	1,29	Ref.	9,78***	1,77	4,26	3,91	1,75	2,19
Betanított m. k. m. n.	2,07	2,36*	4,07***	2,67***	2,54*	1,75	4,58	3,64	2,01	1,58
Segédmunkás k. m. n.	2,19	3,83**	3,63**	3,35**	6,17***	9,99**	7,99*	1,05	2,60*	1,05
Besorolhatatlan	1,00	1,77	0,88	0,94	6,11***	2,33	4,74	2,68	2,42*	2,68

***: $p < 0,001$, **: $p < 0,01$, *: $p < 0,1$

+ referencia-kategória: az átlagos szint körüli értéket mutató csoport

++ referencia-kategória: a legalacsonyabb szint körüli értéket mutató csoport

M14. c. táblázat. A (pszichés egészséggel összefüggő) kedvezőten munkakörülmények előfordulásának esélye munkakörönként

Eredményváltozó Munkakör	Esélyhányados									
	Fizikai +		Monotonitás+ Szervezés++		Követelmények++		Pszichológiai		Kommuni- káció ++	
	P1 modell	P2 modell	P3 modell	P4 modell	P5 modell	P6 modell	P7 modell	P8 modell	P9 modell	Hosszú munkaidő ++
Fegyveres testületek tagjai	0,85	1,25	2,40	3,20	8,51*	1,82	3,88*	3,75*	1,34	
Őrző-védő szolgáltatások	0,45	1,68	1,65	4,60	1,64	1,27	8,82***	3,67*	5,22**	
Magas szintű menedzser, politika	0,00	0,48	2,44	3,68	3,48	2,03	2,82*	9,57***	9,78***	
Diplomás értelmiségi	0,19***	0,33**	1,76	3,12	2,33	1,00	2,09*	2,95**	2,44	
Főiskolai vagy felsőfokú szaktanfolyamhoz kötött	0,26**	0,34*	2,47*	3,56	2,07	1,62	2,36*	3,07**	1,42	
Középszintű menedzser	0,06*	0,31*	2,22	5,59	2,36	1,31	2,96**	2,63*	6,36**	
Művezető iparban	0,15***	0,87	2,27*	4,27	2,10	1,61	2,81***	2,42*	1,07	
Pénzforgalmi szakalkalmazott	0,34	1,91	1,31	4,11	Ref.	1,35	3,32**	1,03	1,16	
Pénz- és ügyfélforgalmi kiegészítő	0,62	0,21*	3,14**	7,21*	3,74	1,33	3,02**	2,91*	3,85*	
Építőipari szakmunkás	4,41***	1,07	2,87*	6,71*	1,26	3,07**	2,24*	4,41**	6,93***	
Építőipari segéd- vagy betanított munkás	4,67*	4,05*	1,63	2,77	6,77*	0,91	1,52	2,34	7,66*	
Nehézipari szakmunkás	2,62**	2,09*	2,44*	7,20*	6,10*	1,89	1,40	3,18**	1,51	
Műszerész	7,29*	4,54	0,00	2,05	3,40	1,88	2,26	3,13	2,13	
Nehézipari segéd- vagy betanított munkás	0,47	0,81	1,08	3,96	3,02	0,00	2,55	0,61	2,08	
Tradicionális iparos	2,23	1,17	2,50	3,77	3,89	1,37	1,82	3,41*	3,55*	
Könnyűipari szakmunkások	2,92*	3,92***	2,20	8,39*	3,37	2,38	1,14	1,84	1,25	
Könnyűipari segéd- és betanított munkások	2,60	4,26*	1,30	4,76	1,19	2,20	0,00	0,92	0,68	
Kereskedelmi, vendéglátóipari szakmunkás	0,55	0,81	Ref.	3,01	3,31	Ref.	2,45**	2,19*	4,22**	
Kereskedelmi, vendéglátóipari betanított munkás	0,47	1,19	1,56	Ref.	4,31	0,73	2,49**	1,14	2,66	
Kereskedelmi, vendéglátóipari segédmunkás	0,66	4,54*	0,64	1,93	0,0	1,44	0,92	0,41	0,00	
Közlekedés, szállítás, szakmunkás	2,22	1,34	3,50*	5,94	4,72	0,88	3,68**	2,47	2,34	
Posta és hírközlés	1,32	0,70	2,29	1,52	4,25	3,47	5,22*	4,29*	0,96	
Egyéb szolgáltatások, szakmunkások	Ref.	0,66	1,27	3,28	2,01	0,81	3,08**	2,32*	2,75	
Egyéb szolgáltatások, segéd- és betanított munkások	1,23	1,43	0,76	5,52	3,48	0,95	1,67	Ref.	Ref.	
Mezőgazdasági szakmunkások	2,75	2,93	4,00*	9,35*	7,27*	1,53	2,32	2,79	4,22*	
Mezőgazdasági segédmunkások	10,49***	4,97*	3,18**	16,49**	7,97*	3,48**	1,20	4,14**	6,68**	
Szakmunkás k. m. n.	2,07	Ref.	1,77	4,26	3,91	1,34	1,55	1,75	2,19	
Betanított m. k. m. n.	2,07	2,67***	1,75	4,58	3,64	1,61	Ref.	2,01	1,58	
Segédmunkás k. m. n.	2,19	3,35**	2,09	7,99*	9,99**	2,25	1,52	2,60*	1,05	
Besorolhatatlan	1,00	0,94	2,77**	4,74	2,33	0,81	2,42*	2,68	2,38**	

***: $p < 0,001$, **: $p < 0,01$, *: $p < 0,1$

+ referencia-kategória: az átlagos szint körüli értéket mutató csoport

++ referencia-kategória: a legalacsonyabb szint körüli értéket mutató csoport

A NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET KUTATÁSI JELENTÉSEI

1982.

1. (Előszót írta: *Monigl István*)
Népesedés és népesedéspolitika tárcaszintű középtávú kiemelt kutatási főirány (1982–1985).
A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet távlati tevékenységének irányelvei (1982–1990).
2. *S. Molnár Edit*: Érték–orientációk a népesedési magatartásban.
3. Összeállította: *Nemeskéri János, Juhász Attila*: Sorköteles fiatalok testi fejlettsége, biológiai, egészségi állapota (Előzetes tájékoztató).
4. *Szabó Kálmán*: A népességelőreszámítások néhány módszertani kérdése (Előterjesztés az MTA Demográfiai Bizottságának).
5. *Valkovics Emil*: A demográfiai átmenet elemzésének néhány gyakorlati nehézségéről.
6. *Bies Klára*: A területi népességprognózisok előkészítése.
7. Készítette az MTA Gazdaság és Jogtudományok Osztályának megbízásából az MTA Demográfiai Bizottsága: A demográfiai tudomány helyzete Magyarországon.

1983.

8. *S. Molnár Edit – Pataki Judit*: Vélemények és előítéletek az öregségről.
9. *Mádai Lajos*: Az utolsó nagy kolerajárvány demográfiai képe Európában és az Egyesült Államokban (1872–1873).
10. *Vukovich Gabriella*: A népesedéspolitika tartalma, jellege, céljai, eszközei, hatékonysága. Nyugat–európai tapasztalatok.
11. *Hoóz István*: Társadalompolitika, gazdaságpolitika, szociálpolitika, valamint a népesedéspolitika kapcsolatai a szocialista országokban.
12. *Joubert Kálmán*: Születési súly és születési hossz standard az 1973–78 évben élveszületett újszülöttek adatai alapján (angol és orosz nyelven).
13. *Pongrácz Tiborné*: Fiatalkori terhességek társadalmi, demográfiai vizsgálata.
14. *Hoóz István*: A népesedéspolitika eszközei, különös tekintettel a gazdasági jellegű eszközök alkalmazásának gyakorlatára és az ezekkel összefüggő nézetekre a szocialista országokban.

1984.

15. Készítették: *Bies Klára, Hablicsek László*: Területi népességelőreszámítás 1981–2001.
16. *Szabó Kálmán*: Családok és háztartások néhány jellemzőjének alakulása, 1981–2001. (Előzetes változat.)

17. Szerkesztette: *Hablicsek László, Monigl István*: Társadalmi–demográfiai prognózisok. A Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos szemináriuma Budapest, 1983. május 17–18.
18. *Klinger András*: A családtervezési programokon kívüli népesedéspolitikai intézkedések hatása a termékenységre (angol nyelven).
19. *Moksony Ferenc*: Települési tényezők és az öngyilkosság. Az öngyilkosság egyes demográfiai összefüggései egy összetételhatást vizsgáló elemzés eredményei.
20. *Csernák Józsefné*: A 18 éven aluli nők házasságkötésének néhány demográfiai jellemzője Magyarországon.
21. Összeállította: *Cseh-Szombathy László, Klinger András, Monigl István, Vukovich György*: A népesedéssel összefüggő tudományos kutatások főbb eredményei, a jövőbeni kutatás fő irányai.
22. *Szukicsné Serfőző Klára*: Budapest és Pest megye népességfejlődése, az ezredfordulóig várható tendenciák.

1985.

23. *Rátay Csaba – Tusnády Gábor*: Veszélyeztetett gyermekek szocializációjának vizsgálata a családtípusok kialakításával.
24. *Terestényi Tamás*: Népesedéspolitikai tartalmak a sajtóban.
25. Szerkesztette: *Káposztás Ferenc*: A népesség területi elhelyezkedése és mozgása. Pécs, 1984. április 25–26.
26. *Hablicsek László – Monigl István – Vukovich Gabriella*: A magyarországi népességfejlődés keretei és jövőbeni lehetséges irányai 1880–2050.
27. *Munkácsy Ferenc – Szentgáli Tamás – Szívós Péter*: A népesség gazdasági aktivitásának demográfiai tényezői.

1986.

28. *Szukicsné Serfőző Klára*: A termékenység és az iskolai végzettség néhány összefüggése Magyarországon az elmúlt negyedszázadban.
29. Szerkesztette: *S. Molnár Edit*: Népesedési folyamatokat befolyásoló kulturális–tudati tényezők. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos szemináriuma Budapest, 1985. november 12–13.
30. *Munkácsy Ferenc*: Népesedés és foglalkoztatás.

1987.

31. Szerkesztette: *Káposztás Ferenc, Monigl István*: A népesedéspolitika; tudományos kutatás és társadalmi cselekvés. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet nemzetközi szemináriuma Budapest, 1986. október 14–15.
32. *Pongrácz Tiborné*: Serdülőkori terhességek társadalmi–demográfiai vonatkozása.
33. Szerkesztette: *Barabás Miklós*: Az erősen fogyó népességű települések demográfiai jellemzői.

1988.

34. Szerkesztette: *Hablicsek Lászlók, Monigl István*: Az 1986–2021 közötti időszakra szóló népességprognózisok. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos szemináriuma Budapest, 1987. január 28.
35. *Csernák Józsefné – Szabó Kálmán*: A családok és háztartások előreszámítása, 1986–2021.

1989.

36. *Fóti János*: A magyar népesség gazdasági aktivitásának távlati alakulása.

1990.

37. Szerkesztette: *Monigl István*: Népesedési viták Magyarországon, 1960–1986. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos vitaülése Budapest, 1988. június 2.
38. *S. Molnár Edit – Virágh Eszter*: Közvélemény–kutatás népesedési kérdésekről – 1989.

1991.

39. *Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit*: Abortuszkérdés Magyarországon – 1991.
40. *Joubert Kálmán – Gárdos Éva*: Terhesek és csecsemők egészségügyi és demográfiai vizsgálata. (A kutatási program általános ismertetése.)
41. *Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit*: Sokgyermekes családok.

1992.

42. *Hablicsek László*: A magyarországi hosszú távú népességfejlődés vizsgálata.
43. *Fóti János – Illés Sándor*: A munkanélküliség demográfiai vonatkozásai.
44. *Falussy Béla – Miltényi Károly – Mórítz Pálné – Paksy András*: Az egészségi állapot összefüggései az életmóddal és az időfelhasználással.
45. *Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit*: Összefoglaló a terhességmegszakításról tartott 1992. júliusi közvélemény-kutatás főbb eredményeiről.
46. *Csernák Józsefné – Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit*: Élettársi kapcsolatok Magyarországon.

1993.

47. *Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit*: Kisgyermekes szülők. (Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat főbb magyarországi eredményei.)
48. *Szukicsné Serfőző Klára*: Iskolázottságunk alakulása a népszámlálási adatok tükrében.
49. *Tóth Pál Péter*: Nemzetközi vándorlás – Magyarország.

1994.

50. *Illés Sándor*: Miért költöztek az emberek Pásztóra 1989–91-ben?
51. *Szukicsné Serfőző Klára*: A szülők és gyermekeik iskolázottsága.
52. *Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit*: Kisgyermekes anyák és apák szülői, családi attitűdjei négy európai országban.
53. *Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit*: Serdülőkorban szült anyák társadalmi, demográfiai jellemzőinek longitudinális vizsgálata.

1995.

54. *Hablicsek László*: Az első és második demográfiai átmenet Magyarországon és Közép-Kelet-Európában.
55. *Szukicsné Serfőző Klára*: Az egyszülős családok társadalmi–demográfiai jellemzői.

1996.

56. *Szűcs Zoltán*: Az élettársi kapcsolatban élő családok társadalmi–demográfiai jellemzői.
57. *S. Molnár Edit – Pongrácz Tiborné*: Változások a gyermeknevelési támogatások rendszerében és azok megítélése a közgondolkodásban
58. *Illés Sándor – Hablicsek László*: A külső vándorlások népesség hatásai Magyarországon 1955–1995 között.
59. *Szukicsné Serfőző Klára*: Az egyszülős családok az állandó és a lakónépesség alapján.

1997.

60. *Daróczi Etelka*: A halandóság területi eltérései Magyarországon 1959/60–1992.

1998.

61. *S. Molnár Edit – Pongrácz Tiborné – Kamarás Ferenc – Hablicsek László*: Házasságon kívüli szülések.

2000.

62. *Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit – Dobossy Imre*: Család és munka – értékek és aggodalmak a rendszerváltozás után.

63. *Illés Sándor*: Belföldi vándormozgalom a XX. század utolsó évtizedeiben.
64. *Daróczy Etelka – Spéder Zsolt (szerk.)*: A korfa tetején. Az idősek helyzete Magyarországon.
65. *Melegh Attila*: Kiskunhalas népesedéstörténete a 17. század végétől a 20. század elejéig.
- 2001.**
66. *Gödri Irén*: A házassági kapcsolatok minősége és stabilitása.
67. *Tárkányi Ákos*: A családdal kapcsolatos jogszabályok Magyarországon 1980–98-ig.
68. *Hablicsek László*: A népességreprodukció alakulása a 20–21. században.
69. *Spéder Zsolt – Monostori Judit*: Mozaikok a gyermekszegénységről.
70. *Joubert Kálmán – Gyenis Gyula*: A 18 éves sorköteles ifjak egészségi állapota, testfejlettsége I.
- 2002.**
71. *Illés Sándor – Lukács Éva*: Migráció és statisztika.
72. *Tóth Pál Péter – Valkovics Emil*: Népesedési helyzetünk.
73. *Pongrácz Tiborné – Spéder Zsolt (szerk.)*: Népesség – értékek – vélemények
- 2003.**
74. *Daróczy Etelka (szerk.)*: Kettős szorításban.
75. *Őri Péter*: A demográfiai viselkedés mintái a 18. században.
- 2004.**
76. *Tóth Pál Péter*: Külföldiekkel vagy idegenekkel...
77. *Daróczy Etelka – Kovács Katalin*: Halálozási viszonyok az ezredfordulón: társadalmi és földrajzi választóvonalak.
- 2005.**
78. *Hablicsek László*: A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása, 1991–2021.
79. *Gellérné Lukács Éva – Illés Sándor*: Migrációs politikák és jogharmonizáció.
80. *Gödri Irén – Tóth Pál Péter*: Bevándorlás és beilleszkedés.
81. *Kamarás Ferenc – Kapitány Balázs – Vaskovics László*: Fiatal házaspárok életútja Németországban és Magyarországon.

2006.

82. *Blaskó Zsuzsa*: Nők és férfiak – keresőmunka, házimunka.
83. *Joubert Kálmán (szerk.)*: Az Országos Longitudinális Gyermeknövekedés-vizsgálat eredményei születéstől 18 éves korig I.

2007.

84. *Hablicsek László – Kovács Katalin*: Az életkilátások differenciálódása iskolázottság szerint, 1986–2005.

2009.

85. *Illés Sándor (szerk.)*: Magyarország vonzásában.
86. *Spéder Zsolt (szerk.)*: Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón.

MŰHELYTANULMÁNYOK

2002.

1. *Spéder Zsolt*: Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet. Gyorsjelentés.

2003.

2. *Kapitány Balázs (szerk.)*: Módszertan és dokumentáció. Az adatfelvétel ismertetése.
3. *Dobossy Imre – S. Molnár Edit – Virágh Eszter*: Öregedés és társadalmi környezet.

2004.

4. *Kapitány Balázs – Spéder Zsolt*: Szegénység és depriváció. Társadalmi összefüggések nyomában.

2006.

5. *Kovács Katalin*: Egészség-esélyek.

2007.

6. *Spéder Zsolt – Kapitány Balázs*: Gyermekek: vágyak és tények. Dinamikus termékenységi elemzések.

2008.

7. *Monostori Judit*: Korai nyugdíjba vonulás. Okok és következmények.